

162542

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GENEL DİL BİLİM ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TÜRKÇEDE DÖNÜŞLÜ YAPILARIN
BİÇİM-SÖZDİZİMSEL ÖZELLİKLERİ**

Özgün KOŞANER

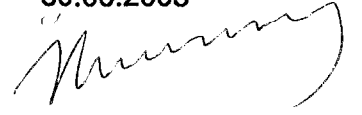
162542

Danışman
Prof. Dr. Lütfiye OKTAR

2005

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum "Türkçede Dönüşlü Yapıların Biçim-sözdizimsel özellikleri" adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

30.06.2005

Özgün KOŞANER

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü' nün 06.10.2005 tarih ve 15. sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 18. maddesine göre ..Dilbilim.....Anabilim Dalı Yüksek Lisans /Doktora öğrencisi *Özgin Kocaman*' nin *kapak*.....konulu tezi/projesi incelenmiş ve aday 01.10.2005 tarihinde, saat 13:30 da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini/projesini savunmasından sonra 60 dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin/projenin *kabul*.....olduğuna oy *birliği*.....ile karar verildi.

BAŞKAN

Prof. Dr. Düffüye OKTAR
Düffüye

ÜYE

Doç. Dr. Ayşen Cem Değer
Ayşen

ÜYE

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Ali
YAVUZ
Mehmet Ali

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ/PROJE VERİ FORMU

Tez/Proje No: Konu Kodu: Üniv. Kodu

- Not: Bu bölüm merkezimiz tarafından doldurulacaktır.

Tez/Proje Yazarının
Soyadı: KOŞANER Adı: ÖZGÜN

Tezin/Projenin Türkçe Adı: Türkçede Dönüslü Yapıların Biçim-sözdizimsel Özellikleri

Tezin/Projenin Yabancı Dildeki Adı: Morphosyntactic Properties of Reflexives in Turkish

Tezin/Projenin Yapıldığı
Üniversitesi: Dokuz Eylül Enstitü: Sosyal Bilimler Yıl:2005

Diğer Kuruluşlar:

Tezin/Projenin Türü:

Yüksek Lisans: Dili: Türkçe
Doktora: Sayfa Sayısı:135
Tıpta Uzmanlık: Referans Sayısı: 98
Sanatta Yeterlilik:

Tez/Proje Danışmanlarının

Ünvanı: Prof. Dr. Adı: LÜTFİYE Soyadı: OKTAR

Ünvanı: Adı. Soyadı

Türkçe Anahtar Kelimeler:

- 1- Dönüslü Yapılar
- 2- Adcıl Dönüslülük
- 3- Eylemcil Dönüslülük
- 4- Gönderge
- 5- Dağıtılmış Biçimbilim

İngilizce Anahtar Kelimeler:

- 1- Reflexives
- 2- Nominal Reflexivity
- 3- Verbal Reflexivity
- 4- Anaphor
- 5- Distributed Morphology

Tarih: 30.06.2005

İmza:

Tezimin Erişim Sayfasında Yayınlanmasını İstiyorum Evet Hayır

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın her aşamasında gösterdiği anlayış ve sabrı için tez danışmanım Lütfiye OKTAR'a teşekkür ediyorum. Biçim-sözdizim alanına ilgi duymamamda, Lütfiye OKTAR'ın beni bu alana yöneltmesinin büyük payı vardır. Kendisi çalışmanın her aşamasındaki titiz ve ilkel tutumuyla ileriki akademik hayatımda bana örnek olmaktadır.

Bu çalışmanın gerçekleştirilmesindeki uzun ve yorucu süreç boyunca beni hep destekleyen, başta Dilbilim Bölümü Başkanı Semiramis YAĞCIOĞLU'na ve diğer tüm hocalarıma ve bölüm arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca, özellikle bulguların değerlendirilmesi aşamasında yaptığımız tartışmalarda bana farklı bakış açısı sağladıkları için Serkan KOÇ ve Turgay SEBZECİOĞLU'na, bu uzun ve yorucu süreç boyunca birçok şeyi paylaştığım oda arkadaşım Bilge TÜRKKAN'a teşekkür ederim.

Akademik çalışma yaşamının başlangıcından beri bana gösterdikleri sonsuz hoşgörü ve destek için anneme, babama ve kardeşim Öncü'ye çok teşekkür ederim.

Bu çalışmayı yaşamımdaki her adımda yanımda olan ve beni hep destekleyen aileme adıyorum.

Özgün KOŞANER
İZMİR, 2005

ÖZET

Son yıllarda farklı dillerin dilbilgilerinde yer alan dönüşlü yapıların biçim-sözdizimsel yapısına artan bir ilgi vardır. Bu doğrultuda, bu çalışma Türkçede dönüşlü yapıların biçim-sözdizimsel özelliklerini betimlemeyi amaçlamaktadır. Türkçe, dönüşlülüğün belirtilmesinde diğer dillerinin kullandığı adıl ve eylemcil dönüşlülük stratejilerinin ikisini birden kullanmaktadır. Adıl dönüşlülüğün kodlanmasında kullanılan *kendi* ve *kendisi* göndermeleri ile eylemcil dönüşlülüğün kodlanmasında kullanılan *{-(I)n}* / *{-(I)l}* dönüşlü biçimbirimi diğer dillerde kullanılan dönüşlülük stratejilerinden çok farklı özellikler sergilemektedir. Bu nedenle dönüşlülük olgusuna dilbilgisinin sadece bir bileşenine odaklanarak açıklama getirmek olanaksız gibi görünmektedir. Bu doğrultuda çalışmamız, inceleme alanını anlambilim, sözdizim ve biçimbilim olarak belirlemekte ve bu üç alanın ilişkisini başarılı bir biçimde ortaya koyması bakımından Dağıtılmış Biçimbilim kuramını temel alarak Türkçede dönüşlü yapıların dağılım ve davranış özelliklerinin ortaya çıkartmayı amaçlamaktadır.

Bu amaç doğrultusunda çalışmanın iki temel sorusu vardır:

- Türkçede dönüşlü göndermeler nasıl bir içsel yapı sergiliyorlar?
- Türkçedeki adıl ve eylemcil dönüşlülük stratejileri bütüncül bir yaklaşımla ele alınabilir mi?

Bütüncemizin çözümlenmesinden elde edilen bulgular doğrultusunda, Türkçedeki dönüşlü göndermelerin de diğer dillerdeki gibi “*pekiştirici + dönüşlü*” bileşiminden türemiş oldukları kanıtlanmıştır. Ayrıca çalışmamızda, Dağıtılmış Biçimbilim kuramsal çerçevesi içinde Türkçede kullanılan adıl ve eylemcil dönüşlülük stratejilerini kapsayacak bütüncül bir dönüşlülük modeli geliştirildiğine inanıyoruz.

ABSTRACT

Recently there has been a growing interest in the morphosyntactic structure of Reflexives represented in the grammars of different languages. In this sense, the present study attempts to describe the morphosyntactic features of reflexive constructions employed in Turkish. It is a well-known fact that Turkish employs both the nominal and the verbal strategies in marking reflexivity. *Kendi* and *kendisi* anaphors used in marking nominal reflexivity and the reflexive markers $\{-(I)n\} / \{-(I)l\}$ used in encoding verbal reflexivity exhibit quite different properties when compared with the reflexive markers used in other languages. Therefore it seems difficult to explain the linguistic phenomenon of reflexivity in Turkish by focusing merely on a single component of grammar. In this respect, the present study, drawing upon the Distributed Morphology to theorize the interplay of semantic, syntactic and morphological components of grammar, aims to investigate the distributive and behavioral characteristics of reflexive constructions in Turkish.

In order to achieve this purpose, this study raises two fundamental questions:

1. What kind of internal structure do the reflexive anaphors in Turkish represent?
2. Is it possible to treat the nominal and the verbal reflexivity employing a holistic approach?

With reference to the findings obtained from analysis of our corpus, it seems possible to indicate that reflexive anaphors in Turkish, similar to the ones in other languages, are derivatives of *intensifier+reflexive* constructions. Additionally, within the theoretical framework of Distributed Morphology this study achieved to develop a holistic reflexivity model which encompasses both the nominal and the verbal reflexivity strategies used in Turkish.

İÇİNDEKİLER

TÜRKÇEDE DÖNÜŞLÜ YAPILARIN BİÇİM-SÖZDİZİMSEL ÖZELLİKLERİ

YEMİN METNİ	ii
TUTANAK	iii
Y.Ö.K. DOKÜMENTASYON MERKEZİ TEZ VERİ FORMU	iv
TEŞEKKÜR	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	viii
ÇİZELGELER LİSTESİ	xi
KISALTMALAR VE SEMBOLLER LİSTESİ	xii
EKLER LİSTESİ	xiii
GİRİŞ	xiv

BİRİNCİ BÖLÜM DÖNÜŞLÜLÜK NEDİR?

1.1. Giriş	1
1.2. Dönüştülük Nedir?	1
1.3. Eylemcil Dönüştülük Stratejisi	9
1.3.1. Sözlükçe Özdeşlik İlkesi ve Sözlükçe İşlemleri	10
1.3.2. θ -özellikler	17
1.4. Adcıl Dönüştülük Stratejisi	21
1.4.1. Bağlama Kuramı	22
1.4.2. Gönderge Kavramı	27
1.4.3. Dönüştülük Çerçevesi	34
1.4.3.1. Bağlama İlkeleri	35
1.4.3.1.1. B İlkesi	37
1.4.3.1.2. A İlkesi	40
NOTLAR	44

İKİNCİ BÖLÜM TÜRKÇEDE DÖNÜŞLÜLÜK

2.1. Giriş	45
2.2. Türkçede Dönüşlülük	45
2.3. Türkçede Eylemcil Dönüşlülük	46
2.3.1. Türkçede Dönüştü Biçimbirimi	46
2.3.2. Türkçe Dönüştü Yapılarda Sözlükçe İşlemleri ve θ -Roller	49
2.4. Türkçede Adcıl Dönüşlülük	57
2.4.1. Dönüştü Göndergelerin İçsel Yapısı	60
NOTLAR	66

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM KURAMSAL ÇERÇEVE VE ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

3.1. Giriş	67
3.2. Kuramsal Çerçeve	67
3.2.1. Sözlükselci Yaklaşımlar	67
3.2.2. Ayrışımçı Yaklaşımlar	69
3.2.3. Dağıtılmış Biçimbilim	70
3.2.3.1. Sözdizim Öncesi Biçimbilim	71
3.2.3.2. Sözdizim Sonrası Biçimbilim	73
3.3. Araştırma Yöntemi	78
3.3.1. Bütünce Temelli Yaklaşım	79
3.3.2. Dönüşlülük Bütüncesi	81
NOTLAR	84

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE TARTIŞMA

4.1. Giriş	85
4.2. Bulgular	85
4.2.1. Türkçede Dönüştürülüşün Genel Dağılımı	85
4.2.2. Türkçede Adcıl Dönüştürülüş Stratejisinin Dağılımı	87
4.2.2.1. Türkçede Dönüştürülüşün Kodlanmasında B-göndergelerin Kullanılması	91
4.2.2.2. Türkçede Dönüştürülüşün Kodlanmasında SELF-göndergelerin Kullanılması	95
4.2.3. Türkçede Eylemcil Dönüştürülüş Stratejisinin Dağılımı	97
4.3. Tartışma	102
4.3.1. Türkçede Dönüştürülüş Stratejilerinin Dağılımı	103
4.3.2. Kendi Sözcüksel Biriminin Ulamı	104
4.3.3. Türkçede Kendi ve Kendisi Göndergelerinin İçsel Yapıları	106
4.3.3.1. Türkçede Kendi SELF-göndergesinin İçsel Yapısı	108
4.3.3.2. Türkçede Kendisi B-göndergesinin İçsel Yapısı	112
4.3.4. Türkçede dönüştürülüşün Belirtilmesi	114
SONUÇ	122
KAYNAKÇA	125
SÖZLÜKÇE	134

ÇİZELGELER LİSTESİ

Çizelge 1. Diller arasında dönüşlülüğün belirtilmesi	4
Çizelge 2. König ve Siemund'un dönüşlülüğü belirleyen anlambilimsel özellik sınıflandırması	5
Çizelge 3. König ve Siemund'un dillere göre dönüşlüleştirme Stratejileri sınıflandırması	8
Çizelge 4. θ -Özellikler	18
Çizelge 5. Dönüşlü Göndergeler	21
Çizelge 6. Chomsky'nin ad öbeği sınıflandırması	24
Çizelge 7. Reinhart ve Reuland'ın gönderge sınıflandırması	30
Çizelge 8. Türkçede gönderge ve adıslı sınıflandırması	60
Çizelge 9. Bütüncedeki metinlerin niceliksel bilgisi	81
Çizelge 10. Dönüşlülük bütüncesindeki dönüşlü yapıların dağılımı	86
Çizelge 11. Türkçede <i>kendi</i> sözcüksel biriminin işlevlerinin dağılımı	88
Çizelge 12. Türkçede <i>kendisi</i> B-göndergesinin Dönüşlülüğü Belirtmede Kullanıldığı Yapılarda Göndergelerin Öncüllerinin Özellikleri	94

KISALTMALAR ve SEMBOLLER LİSTESİ

S	Doyurma işlemi
∃	Herhangi bir
[b]	Bilişsel durum
[n]	Neden Değişimi
A	Ad
AÖ	Ad öbeği
BEL	Belirleyici
B-gönderge	Basit gönderge
BÖ	Belirleyici öbeği
BY	Biçimbilimsel Yapı
DB	Dağıtılmış Biçimbilim
E	Eylem
EKS	Eksiltme işlemi
EKS_D	Dönüştürme işlevli Eksiltme işlemi
EKS_e	Dışsal rol eksiltme işlevi
GEÇ	Geçmiş zaman
GEN	Geniş zaman
İÖ	İlgeç öbeği
MY	Mantıksal Yapı
SELF-gönderge	Karmaşık gönderge
SY	Sesbilimsel Yapı
ŞİM	Şimdiki zaman
UÖ	Uyum öbeği
YAR	Yardımcı eylem
θ	Theta-rol
θ_{DÖNÜŞLÜ}	Dönüştürme olarak belirtilmiş theta-rol
λ	Lambda işlevi. Bağlı değişken sembolü
Φ-özellik	Phi özellik. Kişi, Sayı, Cinsiyet gibi dilbilgisel ulamlar
/ε/	kendi (sesçil alfabe simgesi)
/ʃ/	paşa (sesçil alfabe simgesi)

EKLER LİSTESİ

EK 1 SÖZLÜKÇE

134

GİRİŞ

Dönüştürülük çalışmaları Üretici-Dönüştürümsel Dilbilgisinin ortaya çıkmasından bu yana dilbilimin ve özellikle sözdizimin temel çalışma alanlarından biri olmuştur. Ancak dönüştürülüğü bir kurucudan çok doğrudan eylem üzerinde belirten diller genellikle göz ardı edilmiştir (Lidz 1996: 11). Lidz'e göre, dönüştürülüğün ad öbekleri (AÖ) arasındaki eşgönderim ilişkilerinden bağımsız olması bağlama kuramları açısından önemli sonuçlar doğurmaktadır. Bu sonuçlardan en önemlisi, araştırmacıların eylemcil dönüştürülüğün yerel olmayan göndergeler, yani yerel bir öncüle bağlanmaya direnen göndergelere ilişkin yeni bir bakış açısına yönelmesidir (1996: 11).

Doğal diller dönüştürülüğün ifade edilmesinde iki tür düzenek kullanırlar. Bazı diller eylemcil bir biçimbirim kullanırken, bazıları özel göndergesel adılar kullanırlar. Ancak bu düzenekler birbirine koşt değıllerdir. Çoğu dil her ikisini birden kullanır (Lidz 1996: 13). Diğer bir deyişle, diller arasında dönüştürülüğü belirtmenin iki yolu vardır: ya yükleyici (örneğin, bir eylem) ya da üyelerinden biri dönüştürü olarak belirtilir (Reinhart ve Reuland 1993: 662). Eylemcil biçimbirimlerin kullanıldığı dönüştürülük stratejisini içsel, göndergesel adıların kullanıldığı stratejiyi ise dışsal dönüştürüleştirme olarak tanımlayabiliriz. İçsel olarak dönüştürüleştirilmiş yükleyicilerde baş konumundaki kurucu (eylem), ya açık bir biçimbirimle ya da biçimbirim almadan sözlükçede dönüştürü olarak belirtilir. Bu gibi durumlarda, dönüştürüleştirme eylemin rol-yapısında bir işlem, eylemin rollerinden birinin silinmesi olarak görülebilir ve bu tür eylemler yalnızca dönüştürü olarak kullanılabilirler(Reinhart ve Reuland 1993: 662). İçsel olarak dönüştürü olmayan geçişli bir eylem ise, üyelerinden birini dönüştürü bir gönderge seçerek 'dönüştürü' olarak belirtilebilir.

Türkçe, dönüştürülüğün belirlenmesinde diğer dillerinin kullandığı içsel ve dışsal dönüştürülük stratejilerinin ikisini birden kullanmaktadır. Göndergesel adılar olan *kendi* ve *kendisi* farklı bağlama davranışları göstermektedir. Bu göndergesel adıların davranış özellikleri ve diğer diller üzerine yapılan çalışmalarda ortaya

çıkarılan gönderge sınıflandırmaları Birinci Bölümde geniş bir biçimde açıklanacaktır.

Türkçedeki eylemcil dönüşlülüğü ele aldığımızda ilk göze çarpan özellik diğer dillerde de sistematik olarak görülen belirsizliktir. Örneğin, Türkçedeki $\{-(I)n\}$ biçimbirimi hem edilgen hem de dönüşlü yapılarda kullanılmaktadır:

- (1) a. Çiçek-ler su-la-n-dı. (Edilgen)
- b. Ali giy-in-di. (Dönüşlü)

Lidz'e (1996) göre, bu belirsizliğin nedenini, biçimbirimin anlamına, bu tür yapılarda ortaya çıkan sözdizimsel yapıya ve üye yapısı sunuluşlarına bağlayabiliriz. Lidz'in (1996) bulgularına göre, dönüşlülük biçimbiriminin, sadece bir anlambilimsel ya da sözdizimsel sunuluşu bulunmamaktadır; ancak bir dizi anlambilimsel ve sözdizimsel yapıyla uyumlu olan sadece bir üye yapısı sunuluşu vardır.

Göndergenin yorumlanması anlambilimin konusuyken, göndergesel biçimler için potansiyel öncüllerin ve bağlama alanlarının belirlenmesinde sözdizimsel ilkeler de önemli bir rol oynamaktadır (Lidz 1996: 13). Türkçede göndergesel adılar dışında eylemcil dönüşlülüğün de bulunması biçimbilim-sözdizimi ilişkisini de gündeme getirmektedir. Bu doğrultuda bu çalışmanın temel alanı anlambilim, sözdizim ve biçimbilimi kapsayacak biçimde belirlenmiştir. Dilbilimin bu üç düzlemi çerçevesinde bu çalışmanın amacı 'Türkçe Dönüşlü Yapıların' biçim-sözdizimsel özelliklerinin betimlenmesidir. Bu amaç doğrultusunda çalışmanın iki temel sorusu vardır. Bu sorulardan birincisi "Türkçede dönüşlü göndergelerin nasıl bir içsel yapı sergiledikleri" sorusudur. Bu sorunun yanıtlanmasında bu göndergelerin "*dönüşlü adil + pekiştirici*" olduğu ya da tarihsel olarak "*adil + pekiştirici*" bileşiminden türemiş olabilecekleri olgusu (König ve Siemund 2000, 42) göz önünde tutularak bir sınıflandırma yapılacaktır. Çalışmanın amacına ulaşması için sorulması gereken ikinci soru ise, '*kılış ya da oluşun doğrudan doğruya kılıcı üzerine dönmesi ya da kılıcı ile ilgili daha birçok durumun belirtilmesi*' (Banguoğlu, 1974: 283) temel

güdülenmesiyle ortaya çıkan adcıl ve eylemcil dönüşlülük stratejilerinin bütüncül bir yaklaşımla ele alınıp alınamayacağı sorusudur. Bu soruları yanıtlayabilmek için Birinci Bölümde dönüşlülük üzerine yapılmış çalışmalardan örnekler verilecek ve dönüşlülüğe ilişkin genel bir çerçeve çizilmeye çalışılacaktır. Daha sonra İkinci Bölümde, Türkçede dönüşlülük üzerine yapılmış çalışmalara değinilecek ve Birinci Bölümde belirlenen dönüşlülüğe ilişkin genel çerçeve içinde Türkçedeki dönüşlü yapıların genel görünümü sergilenecektir. Üçüncü bölümde bu çalışmanın kuramsal artalanını oluşturan 'Dağıtılmış Biçimbilim' kuramı tanıtılacak ve Dördüncü Bölümde bu kuram çerçevesinde bütünce-temelli bir yaklaşımla gazete köşe yazıları, çağdaş politik-kurgu ve araştırma romanlarından seçilmiş planlanmış yazılı söylem örnekleri üzerinde Türkçe dönüşlü göndergelerin dağılım özellikleri ve Türkçedeki dönüşlülük biçimbiriminin görünüşü çözümlenerek Türkçede dönüşlü yapıların biçim-sözdizimsel özellikleri betimlenecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

DÖNÜŞLÜLÜK NEDİR?

1.1. Giriş

Bu bölümde, dönüşlülüğe ilişkin genel tanımlar verildikten sonra, bu tanımlarda sözü geçen *eylemcil dönüşlülük stratejisi*, *adıl dönüşlülük stratejisi*, *gönderge*, *bağlama* gibi temel kavramlar açıklanacak ve dönüşlülüğün ele alındığı temel kuramlardan biri olan Bağlama Kuramı (Chomsky 1981) ve bu kuramın işlemediği noktaları açıklığa kavuşturmayı amaçlayan Dönüşlülük Çerçevesi (Reinhart ve Reuland 1993) ayrıntılı olarak incelenecektir. Bölümün sonunda çalışmanın daha sonraki bölümlerinde kullanılacak dönüşlülük, bağlama, bağlama ilkeleri vb. temel kavramların tanımlarına ulaşılabacaktır.

1.2. Dönüşlülük Nedir?

Faltz (1977) ve Kemmer (1993), tipik bir dönüşlü bağlamı, [+insan] anlambilimsel özellikli bir KILICI ya da DENEYİMCİ ve ETKİLENEN ya da UYARANDAN oluşan ve bu katılımcıların aynı varlığa gönderimde buldukları iki katılımcısı olan bir yüklem içeren basit bir tümce olarak tanımlamaktadırlar. Göksel ise, *edilgen*, *orta* ve *dönüşlü* yapıları ortak bir noktada buluşturarak, bu yapıların bağlamını eylemin üyelerinden birinin açık olarak ifade edilmeyecek kadar ilgisiz ya da edibilimsel açıdan önemsiz olarak düşünüldüğü ve sözdizimsel olarak eylemin bir üyesinin bastırıldığı ya da eksiltildiği durum biçiminde tanımlamıştır (1995: 82). Reinhart ve Reuland da dönüşlülüğü, 'bir yüklem ancak ve ancak en az iki üyesi eşdizimli ise dönüşlüdür' tanımlamasıyla açıklamışlardır (1993: 662). Demircan ise dönüşlülüğü, '*Biril-Dönüşlü Gizil*' adı altında şu şekilde tanımlamıştır: bir özne ile nesne ya da yapan ile etkilenen aynı kişiye gönderme yapıyorsa, yani özdeş ise, tümcede nesne "**kendini/e**" adlı ile verilir; eğer özne konumundaki AÖ *yapan*, *etkilenen*, *istemli* ve *yararlanan* özelliklerinin hepsini birden yüklenebiliyorsa "**kendini/e**" adlı gizil eklerden biriyle (sesletime göre $\{-/I/n\}$ ya da $\{-/I/l\}$) dışlanır

(Demircan 2003: 109). Buna karşın, dönüşlü eylemlerin oluşumunu açıklayabilmek için Reinhart ve Siloni, eylemlerin farklı ROL-yapısı oluşumlarının temelde aynı ROL-yapısından türemiş olduğu görüşünden yola çıkmaktadırlar. Reinhart ve Siloni, bu görüş doğrultusunda dönüşlü eylemlerin geçişli seçmelilerinden bir eksiltme işlemi sonucunda türediğini ileri sürmüşlerdir. Yani dönüşlü bir yapı geçişli bir eylemden üye eksiltme yoluyla türetilmiş bir yapıdır (2004: 1).

Üretici Dilbilgisi çalışmalarında dönüşlülük genellikle dönüşlü göndergelerle birlikte düşünülmekte ve dönüşlülüğün biçimbilimsel olarak belirtilmesi neredeyse tümüyle göz ardı edilmektedir. Bu alandaki çalışmalarda dönüşlülüğün eylemcilerle kodlanmasına çok az değinilmiş, yoğunluk daha çok dönüşlü göndergelere verilmiştir. Faltz (1977) ve Göksel'in (1995) dönüşlülük bağlamı tanımları arasındaki farklılık da bu iki çalışmanın bakış açısı ve inceledikleri diller arasındaki farklılıktan kaynaklanmaktadır. Faltz (1977) sözdizimsel üye eksiltmeyi tanımına katmazken, Göksel (1995) sözdizimsel eksiltme kavramından bahsetmektedir. Dönüşlülük bağlamının belirlenmesindeki bu farklılık, dillerin dönüşlülüğü belirtme stratejilerinin birbirinden farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Söz konusu dönüşlülük stratejileri Faltz (1985), Reinhart ve Reuland (1993), Lidz (1996) ve König ve Siemund'da (2000) tanımlanmıştır.

Reinhart ve Reuland'ın 'Dönüşlülük Çerçevesi' diller arasında dönüşlülüğü belirtmenin iki yolu olduğunu ileri sürer. Diller dönüşlülüğü belirtirken ya yüklem başını (örneğin, bir eylem) ya da üyelerinden birini dönüşlü olarak belirlerler (Reinhart ve Reuland 1993: 662). Lidz ise, dönüşlülüğün ifade edilmesinin iki strateji aracılığıyla gerçekleşmekte olduğunu ileri sürmüştür: a) eylemcil dönüşlülük stratejisi, b) adıl dönüşlülük stratejisi (1996: 13). Lidz'in sözünü ettiği bu dönüşlülük stratejileri ileriki bölümlerde ayrıntılarıyla ele alınacaktır.

Reinhart ve Siloni de, dönüşlülüğün belirtilmesi açısından dillerin farklı biçimbilimsel özellikler sergilediklerini ileri sürerler (2004: 1):

- (1) *Fransızca*
- a. Max se lave.
Max *KLITİK* yıka
'Max yıkanıyor.'
- İngilizce*
- b. Max washes.
Max yıkan-
'Max yıkanıyor.'
- İbranice*
- c. Max mitraxec
Max yıkan-
'Max yıkanıyor.'
- Hollandaca*
- d. Max wast zich.
Max yıka- GÖNDERGE
'Max yıkanıyor.'

Fransızca ve diğer Romen dillerinde dönüşlü yapılar dönüşlü *klitiklerle* oluşturulmaktadır. (1a)'da da görüldüğü gibi, Fransızcada *se* klitiği tümceyi dönüşlüleştirmiştir. İngilizcede ise, dönüşlü bir eylem geçişli seçmelisiyle biçimbilimsel olarak özdeştir. (1b)'de de görüldüğü gibi, *wash* eylemi dönüşlü bir eylemdir; ancak İngilizcede *Max washed the dishes* tümcesindeki *wash* eylemi geçişli bir eylemdir. İngilizcede geçişli ve dönüşlü eylemler arasında görülen bu biçimsel özdeşlik çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde incelenecektir. İbranicede ise dönüşlülük, büyük ölçüde *hitpa'el* olarak adlandırılan özel eylemlerle belirtilmektedir. (1c) tümcesindeki *mitraxec* eylemi özel biçimbirimlerle oluşturulmuştur. (1d)'de olduğu gibi Hollandacada ise, dönüşlü yapılar ayrı bir dönüşlü adıl olan *zich* ile oluşturulmaktadır. Dolayısıyla, İngilizce, İbranice ve Hollandacada dönüşlü eylemler sözlüksel olarak sınırlıyken, Fransızca ve diğer Romen dillerinde dönüşlülük olgusu oldukça üretkendir (Reinhart ve Siloni 2004: 1).

Dönüşlülüğü farklı dillerde inceleyen Reinhart ve Reuland (1993), Göksel (1995), Reinhart (2000), Reinhart ve Siloni'nin (2004) ortak yönleri ele alındığında

dönüştürülüşün rol ve üye yapısında bir eksiltme olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca bu çalışmaların bulgularından dönüştürülüşün diller arasında farklı şekillerde belirtildiği sonucu da çıkartılabilir. Reinhart bu durumu aşağıdaki gibi sınıflandırmıştır (2000: 11):

Çizelge 1. Diller arasında dönüştürülüşün belirtilmesi

1. Özel dönüştürüşlü klitikler yoluyla	İtalyanca <i>si</i> , Fransızca <i>se</i>
2. Eylemin bir üyesi üzerinde	Hollandaca <i>zich</i>
3. Eylem üzerinde biçimbirimlerle	İbranice, Türkçe, Rusça
4. Boş biçimbirimle	İngilizce (wash, shave)

Diller, Çizelge 1'de gösterilen dönüştürülüşü belirtme yollarından sadece birini ya da ikisini birden kullanabilirler. Biz çalışmamızda dönüştürülüşün eylem üzerinde biçimbirimlerle belirtildiği ya da dönüştürüşlü eylem ve geçişli eşdeğerinin biçimsel olarak özdeş olduğu durumları *eylemcil dönüştürüşlük stratejisi*; dönüştürülüşün eylemin bir üyesi üzerinde belirtildiği durumları ise *adcıl dönüştürüşlük stratejisi* olarak tanımlayacağız.

Dönüştürüşlük stratejileri sadece diller arasında değil, aynı dil içinde de farklılık gösterebilmektedir. Dönüştürülüşün aynı dil içinde farklı yollarla belirtilmesini König ve Siemund, dillerde dönüştürülüşün belirtilmesinde en önemli rollerden birini anlambilimsel özelliğin oynadığını ileri sürerek, yüklem gösterdiği durumun başkalarına yöneltilip yöneltilmemesinin eylemcil ya da adcıl dönüştürüşlölüştürmeyi belirlediğini savunarak açıklamaya çalışmışlardır (2000: 60). König ve Siemund'un bu savını daha iyi anlayabilmek için öncelikle eylemlerin gösterdiği süreç ve durumları incelemek gerekir. Bu doğrultuda, König ve Siemund (2000) eylemleri kodladıkları süreçlere göre sınıflandırmışlardır:

Çizelge 2. König ve Siemund'un dönüşlülüğü belirleyen anlambilimsel özellik sınıflandırması

Kendine yönelen durumlar	Diğerlerine yönelen durumlar
Kişisel bakım	Saldırgan eylemler (öldür-, yok et-)
Hazırlık, koruma	Duygular (sev-, nefret et-)
Koruma, serbest bırakma	İletişim kurma
Gurur duyma/ utanma	Kıskanma, öfkelenme, memnun olma

(König ve Siemund 2000: 61)

Çizelge 2'de de görüldüğü gibi, König ve Siemund kişisel bakımla ilgili tüm süreçlerin (yıkama, giyinme, tıraş olma) tipik olarak bir insanın, çok küçük ve çok yaşlı kişiler hariç, kendi üzerinde uyguladığı süreçler olduğunu ileri sürmüştür. Buna koşut olarak bütün saldırgan ve vahşi eylemler de başkalarına yönelen süreçlerdir. Tutum ve duygu alanında ise "gurur duyma" ve "utanma" kişinin kendi çevresiyle ilişkili olan, sevgi ve nefret duyguları da genelde diğerlerine yöneltilmiş olan durumlardır (2000: 60–61). Çizelge 2'de verilen sınıflandırma dillerde görülen ve ileride ele alacağımız bazı sözlükçe işlemleri sonucunda üye eksilten eylemleri anlamlandırmamızda önemli rol oynamaktadır:

- (2) a. Washing is fun
yıkama- koşaç eğlence.
'Yıkamak eğlencelidir' (kendini yıkamak)
- b. John's defense was good
John-ıYE savunma koşaç iyi
'John'un savunması iyiydi' (John kendini savundu anlamında)
- c. John's attack was vicious
John-ıYE saldırı koşaç sinsice
'John'un saldırısı sinsiceydi' (John kendine saldırdı anlamında değil)

Çizelge 2'deki sınıflandırmayı kullanırsak (2a)'daki *wash* eylemi insanın kendi üzerinde uygulayabildiği bir süreç olduğu için (2a) tümcesini 'kendini yıkamak' olarak yorumlayabiliriz. Aynı şekilde (2b) tümcesinde de savunma, korumacı bir davranış ve insanın kendine yönelen bir süreç olduğu için bu tümcede *John's defense*

öbeğini *John* üyesinin kendini savunması olarak yorumlayabiliyoruz. (2c)'de ise, *attack* (saldırı) insanın başkalarına karşı gerçekleştirebileceği bir eylem olduğu için bu tümceyi '*John kendine saldırdı*' olarak yorumlamıyoruz.

Çizelge 2'ye koşut olarak Göksel, Türkçedeki $\{-I)n\}$ ekinin çok az sayıda geçişli eylemle birleşerek dönüşlü bir eylem oluşturduğunu ve bu eylemlerin sadece insanın kendi üzerinde gerçekleştirebileceği eylemler olduğunu iddia etmektedir. $\{-I)n\}$ ekinin eylemlerle birleşmesinin çok da üretken bir süreç olmaması, az sayıdaki söz konusu eylemlerin sözlükçede içsel olarak $\{-I)n\}$ eki için belirlendiği yorumunu akla yatkın kılmaktadır (1995: 84).

König ve Siemund'un (2000) farklı dillerden verdiği örnekler ise, dönüşlülükten adıl ya da eylemcil olarak belirtilmesinin altında yatan tetikleyici nedenleri göstermektedir. Doğal dil kullanıcılarının neden adıl dönüşlülüğü kullanıp eylemcil dönüşlülüğü kullanmadığını ya da tam tersini, aşağıdaki örneklerde daha iyi görebiliriz:

(3) *İsveççe*

- a. Han angrep sig själv/*sig.
O saldır- karmaşık gönderge/basit gönderge
'O kendine saldırdı.'
- b. Han forsvarade sig (själv).
O savun- basit (karmaşık) gönderge
'O kendini savundu.'

(4) *Türkçe*

- a. yıka-mak
yika-n-mak
- b. vur-mak
O kendin-i (kendi kendisini) vur-du.

(5) *İngilizce*

- a. Fred washed/shaved/dressed.
'Fred yıkandı/tıraş oldu/giyindi.'

- b. Fred betrayed himself.
Fred ihanet et- SELF-gönderge
'Fred kendine ihanet etti.'

(6) *Rusça*

- a. Nadja umyvaet-sja.
Nadja yıka-DÖNÜŞLÜ
'Nadja yıkıyor'
- b. Nadja nenavidit sebja.
Nadja nefret et- SELF-gönderge
'Nadja kendinden nefret ediyor.'

(3b)'de *forsvarade* (savun-) eylemi insanın kendine yönelen bir eylemdir ve İsveççe dönüşlülüğü basit gönderge¹ kullanarak belirtmektedir. (3a)'da ise *angrep* (saldır-) eylemi başkalarına yönelen bir eylemdir. İsveççe bu durumda basit gönderge kullanmayı kural dışı sayıp karmaşık gönderge (sig själv) kullanmaktadır. (4a)'daki *yıka-* eylemi insanın kendine yönelen bir eylem olduğu için Türkçe, dönüşlülüğü eylem üzerinde bir biçimbirimle (*{-(I)n}*) belirtmektedir. Eylemin başkalarına yönelen bir süreç olduğu (4b)'de ise, *vur-* eylemi *kendi* dönüşlü göndergesi kullanılarak dönüşlülleştirilmiştir. İngilizcede insanın kendine yönelen eylemlerin geçişli ve dönüşlü eşdeğerleri biçimsel olarak özdeştir. (5a)'daki *wash*, *shave*, ve *dress* eylemleri biçimbilimsel bir değişikliğe uğramadan hem geçişli hem de dönüşlü olarak kullanılabilir. Eylemin başkalarına yönelen bir süreç olduğu durumlarda ise, İngilizce, (5b)'de olduğu gibi, *himself* dönüşlü göndergesini kullanarak dönüşlülleştirme yapmaktadır. (6a) ve (6b)'de görülen Rusça örnekler de aynı Türkçe örnekler gibidir. (6a)'daki insanın kendine yönelen *umyvaet* (yıka-) eylemi *{-sja}* biçimbirimiyle dönüşlülleştirilmiştir. (6b)'deki *nenavidit* (nefret et-) eylemi ise, başkalarına yönelen bir eylem olduğu için *sebja* dönüşlü göndergesi kullanılmıştır. König ve Siemund (2000) bu örneklerden ve inceledikleri yaklaşık 50 kadar dilden yola çıkarak, dillerde dönüşlülüğün eylem üzerinde ya da dönüşlü göndergeler yoluyla belirtilmesini sınıflandırmaya çalışmışlardır:

Çizelge 3. König ve Siemund' un dillere göre dönüşlölleştirme stratejileri sınıflandırması

Kendine yönelen durumlar	Diğerlerine yönelen durumlar	Örnekler
Eylemcil dönüşlöllük stratejisi	Adcıl dönüşlöllük stratejisi	İbranice, Türkçe
Gönderge yok / seçimlik	Gönderge zorunlu	İngilizce
Basit gönderge	Karmaşık gönderge	Danimarkaca, Hollandaca, İsveççe
Tek pekiştirici	İkilenmiş pekiştirici	Lazca, Türkçe

Yüklemlerin gösterdiği farklı süreç ve durumlar ile farklı dönüşlölleştirme stratejileri arasındaki ilişkiye, Çizelge 2 ve Çizelge 3'ü de göz önüne alarak, bakacak olursak, şöyle bir genellemeye varılabilir (König ve Siemund 2000: 61-62):

- (7) *Yüklemin anlattığı süreçle dönüşlöllük stratejileri arasındaki ilişki*
Daha belirgin durumlarda (diğerlerine yönelen durumlar) daha karmaşık dönüşlölleştirme stratejileri kullanılması eğilimi vardır; daha basit dönüşlölleştirme stratejileri ise, içsel olarak dönüşlü olan ve kendine yönelen durumlar için kullanılma eğilimi göstermektedirler.

(7)'de verilen genellemede dönüşlöllük stratejileri arasında karmaşıklık-basitlik ayrımı yapılmıştır. Bu ayrım basitten karmaşığa doğru hiyerarşik bir sıralama ile gösterilebilir:

- (8) Biçimsel özdeşlik> eylemcil biçimbirim> basit gönderge> karmaşık gönderge

Dillerdeki dönüşlülük stratejileri (8)'de verilen hiyerarşik sıralamadan herhangi birini seçebilirler; ancak, (3-6) örneklerinde gözlemlediğimiz kadarıyla, dillerde başkalarına yönelen eylemleri dönüşlüleştirmek için kullanılan strateji, kendine yönelen eylemleri dönüşlüleştiren kullanılan stratejiden daha karmaşıktır. (7)'de verilen genelleme dillerin aynı anda neden birden fazla dönüşlülük stratejisini kullandıklarını açıklamaktadır. Eylemcil ve adcıl dönüşlüleştirme stratejilerinin farklı özellikleri çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde ayrıntılı olarak incelenecektir.

1.3. Eylemcil Dönüşlülük Stratejisi

Bu bölümde dönüşlülüğün belirtilmesinde kullanılan stratejilerden biri olan eylemcil dönüşlülük stratejisi incelenecektir. Eylemcil dönüşlülük stratejisinde dönüşlü eylemler sözlükçede, bölüm içerisinde ayrıntılı olarak incelenecek bazı sözlükçe işlemleri sonucunda, geçişli eylemlerden türetilmektedirler. Bu türetim işlemi sırasında dönüşlülük ya eylem üzerinde açık bir biçimbirimle belirtilmekte ya da dönüşlü eylem ve bu eylemin türetildiği geçişli eylem biçimsel olarak özdeş olabilmektedir.

Eylemcil dönüşlülük stratejilerinin kullanıldığı dillerde dönüşlü eylemler, dönüşlü olmayan eylemlerden, Rusçada $\{-sja\}$, Türkçede $\{-(I)n\}$ gibi, eylemcil eklerle ayrılabilirler (König ve Siemund 2000: 60). Ancak, bu durum her zaman geçerli değildir. Reinhart ve Reuland'ın (1993) da işaret ettiği gibi, dönüşlülüğün eylem üzerinde belirtildiği dillerde, eylemler açık bir biçimbirim almadan da sözlükçede belirtilerek dönüşlü olabilirler:

- (9) a. John washed.
John yıkan-GEÇ
'John yıkandı.'
- b. John washed the dishes.
John yıka-GEÇ bulaşıklar
'John bulaşıkları yıkadı.'

(9a)'da da görüldüğü gibi, İngilizcedeki *wash* geçişli eylemi üzerinde açık bir biçimbirim görünmemektedir; çünkü, bu eylem sözlükçede dönüştü olarak belirtildiği için dönüştüdür. (9a)'daki örnekte dönüştü *wash* eyleminin geçişli eşdeğeri olan (9b)'deki *wash* eylemi (9a)'daki eyleme biçimbilimsel açıdan özdeştir. Bu gibi durumlarda, dönüştüleştirme eylemin θ -yapısında bir işlem, θ -rollerinden birinin (içsel rol olan ETKİLENEN) silinmesi olarak yorumlanabilir (Reinhart ve Reuland 1993: 662). Reinhart ve Reuland (1993) dönüştüleştirmeyi eylemin θ -yapısında bir işlem, yani θ -rollerinden birinin silinmesi olarak ele aldığı için söz konusu rollerin dönüştülüğün belirtilmesinde nasıl bir etkisi olduğunu bilmek dönüştülüğün daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Yukarda da belirtildiği gibi dönüştüleştirme, eylemin θ -rollerinden biri üzerinde yapılan bir işlemdir. Bu işlem sonucunda ortaya çıkan eylemlerin farklı sözdizimsel gerçekleştirmelerini açıklayabilmek için Reinhart (2000) bir *Sözlükçe Özdeşlik İlkesi ve Sözlükçe İşlemleri* önermiş; ayrıca bu işlemlerin hangi rollere uygulanabileceğine ilişkin kısıtlamalar getirmiştir. Bu ilke ve işlemler dönüştülüğün eylem üzerinde belirtildiği ve dönüştü eylemlerin geçişli eşdeğerleriyle biçimbilimsel olarak özdeş olduğu dillerdeki sorunları açıklamakta oldukça önemli bir temel oluşturmaktadır. Bu bağlamda, dönüştü eylemler üzerindeki sözlüksel kısıtlama ve işlemleri incelemek çalışmamızı daha sağlam temellere oturtmak açısından önemlidir.

1.3.1. Sözlükçe Özdeşlik İlkesi ve Sözlükçe İşlemleri

Bir önceki bölümde (9) örneğinde de gördüğümüz gibi, *wash* eyleminin dönüştü ve geçişli seçimlikleri arasında biçimsel açıdan bir fark yoktur. Yani dillerde aynı eylemiş gibi görünen dilsel birimler aşağıdaki örneklerde olduğu gibi, farklı sözdizimsel gerçekleştirmelerle ortaya çıkabilirler (Reinhart 2000: 4):

- (10) a. Max washed the child. (Geçişli)
Max yıka-GEÇ çocuk
'Max çocuğu yıkadı.'

- b. The child was washed. *(Edilgen)*
 çocuk KOŞAÇ yıka-GEÇ
 'Çocuk yıkandı.' (birisi tarafından)
- c. The child washed. *(Dönüşlü)*
 çocuk yıka-GEÇ
 'Çocuk yıkandı.'
- (11) a. Max peeled potatoes. *(Geçişli)*
 Max soy-GEÇ patatesler.
 'Max patates soydu.'
- b. Potatoes were peeled. *(Edilgen)*
 patatesler KOŞAÇ soy-GEÇ
 'Patatesler soyuldu.' (birisi tarafından)
- c. Potatoes peel easily. *(Orta yapı)*
 patatesler soy- kolayca
 'Patatesler kolayca soyuluyor.'
- (12) a. Lucie rolled the ball. *(Geçişli)*
 Lucie yuvarla-GEÇ top
 'Lucie topu yuvarladı.'
- b. The ball was rolled. *(Edilgen)*
 top KOŞAÇ yuvarla-GEÇ
 'Top yuvarlandı.' (birisi tarafından)
- c. The ball rolled. *(Nesneli Geçişsiz)*
 Top yuvarla-GEÇ
 'Top yuvarlandı.'
- (13) a. The coming exam worries Max. *(Geçişli)*
 yaklaşan sınav endişelendir-GEN Max
 'Yaklaşan sınav Max'i endişelendiriyor.'
- b. Max worries. *(Deneyimci)*
 Max endişelen-GEN
 Max endişeleniyor.

(10–13) örneklerindeki tümcelerde eylemler geçişli, edilgen, dönüşlü, orta yapı², nesneli geçişsiz ve deneyimci yapılarında kullanılmıştır. Reinhart (2000), yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi, birçok farklı yapıda kullanılabilen bu eylemlerin sözlükçede ayrı ayrı girdiler halinde mi yoksa belli bir eylemden bazı işlemler sonucunda türemiş olarak mı buldukları sorusundan yola çıkarak, Marantz (1984), Grimshaw (1982, 1990), Bouchard (1984), Kayne (1988), Pesetsky (1995) ve Sportiche'nin (1998) dönüşlü ve nesneli geçişsiz eylemleri bir arada ele alan

yaklaşımlarını sorgulamaktadır. Reinhart'a göre, (10)'daki tümcelerde yer alan *wash* eyleminin üç farklı gerçekleşmesinin temeli olan eylem iki üyeli $wash(\theta_1, \theta_2)$ eylemidir: θ_1 yüklem dışsal üyesini; θ_2 ise yüklem içsel üyesini (konu/etkilenen) temsil etmektedir (Reinhart 2000: 5). Reinhart örneklerden bir genellemeye ulaşmış ve farklı sözdizimsel yapılarda yer alan biçimbilimsel açıdan özdeş eylemlerin sözlükçede nasıl temsil edildiklerine ilişkin bir ilke oluşturmuştur (2000: 5):

(14) *Sözlükçe Özdeşlik İlkesi*

Her eylem kavramı yalnızca bir rol yapısı olan bir sözlüksel girdiye karşılık gelir. Bir eylemin farklı rol biçimleri tek rol biçiminden sözlükçe işlemleriyle türetilmişlerdir.

(14)'teki Sözlükçe Özdeşlik İlkesi her eylemin yalnızca bir rol yapısı ile eşleşebileceğini ve diğer rol yapılarının sınırlı sayıdaki sözlükçe işlemleriyle türetilebileceğini savlamaktadır (Reinhart 2004: 5). Sözlükçe Özdeşlik İlkesini tanımladıktan sonra Reinhart (2000) birçok durumda biçimbilimsel olarak özdeş olan dönuşlü ve nesneli geçişsiz yapıları incelemiştir:

(15) *İbranice*

a. *Dönuşlü eylemler*

Hitraxec	hitlabesh	hitgaleax	histarek
yıkan-	giyin-	tıraş ol-	taran-

b. *Nesneli geçişsiz eylemler*

hitlagel	hitmotet	hitalef	hitkamet
yuvarlan-	çök-	bayıl-	kırış-

(16) *Almanca*

a. Die tur ofnette sich.
kapı aç-GEÇ kendi.
'Kapı açıldı.'

b. Die tur zerbroch.
kapı kırıl-GEÇ
'Kapı kırıldı.'

(15) ve (16)'da da görüldüğü gibi, dönuşlü ve nesneli geçişsiz eylemler birçok durumda biçimbilimsel açıdan özdeştir; hatta Almancada, (16a) örneğinde görüldüğü gibi, nesneli geçişsiz bir tümce yalnızca dönuşlü yapıda kullanılabilir. Ayrıca

İngilizcede nesneli geçişsiz ve dönüşlü eylemler (*shave, roll gibi*) hiçbir ek almadan özdeş olarak bulunabilmektedir (Reinhart 2000: 11).

Reinhart dönüşlü eylemlerin ve nesneli geçişsiz eylemlerin bir sözlükçe işlemi olan eksiltme sonucunda türetildiği görüşünü geliştirerek, bu işlemin yalnızca sözlükçede değil sözdiziminde de gerçekleşebileceğini iddia etmektedir. İbranice, Hollandaca ve İngilizcede eksiltme işlemi sözlükçede yapılırken, Fransızca gibi Romen dillerinde bu işlem sözdiziminde *klitikler* yoluyla yapılmaktadır. Eksiltme işleminin sözlükçe ve sözdizim düzlemlerinde işlemesi Romen dillerinde dönüşlülüğün daha üretken bir olgu olmasını da açıklamaktadır. Sınırlı sayıda birimden oluşan sözlükçede eksiltme işlemi belli eylemlere uygulanabilirken, sözdizim düzleminde uygulanan eksiltme işlemi çok daha üretken olabilmektedir (Reinhart 2000: 21).

Reinhart, nesneli geçişsiz ve dönüşlü yapıları özdeş olarak ele alan yaklaşımların dönüşlü yapılara, aslında, nesneli geçişsiz yapılar olarak baktıklarını savunmaktadır. Bu yaklaşımlar dönüşlü bir eylemin geçişli bir eylemden eksiltme işlemi sonucunda gerçekleştiği görüşüne karşı çıkmaktadırlar (2000: 15). Reinhart ise, dönüşlü eylemlerin nesneli geçişsiz yapılar değil, özneli geçişsiz yapılar olduğu görüşünü ileri sürmüştür ve savını desteklemek için İngilizceden örnekler vermiştir. İngilizce de özneli geçişsiz eylemler {-er} adlaştırma belirticisi alabilirken, nesneli geçişsiz eylemler bu biçimbirimi alamazlar (Reinhart 2000: 20):

- (17) She runs so fast because she is an experienced runner.
'O çok hızlı koşuyor çünkü o deneyimli bir koşucudur.
- (18) *She is a rapid grower.
*'O çok hızlı bir büyütücüdür.'
- (19) She dresses slowly because she is an elegant dresser.
??'O çok yavaş giyiniyor çünkü o çok zarif bir giyinicidir.'

(17)'deki tümcede *run* eylemi özneli geçişsiz bir eylemdir ve {-er} adlaştırma belirticisini almıştır. (18)'deki *grow* eylemi ise nesneli geçişsiz bir eylemdir ve {-er} biçimbirimini aldığı anda tümce dilbilgisi-dışı olmaktadır. (19)'daki *dress* eylemi ise, dönüşlü bir eylemdir ve tıpkı (17)'deki özneli geçişsiz eylem gibi {-er}

biçimbirimini almıştır. (17) ile (19)'daki eylemlerin ortak yönü her iki eylemin de dışsal üyelerinin bulunmasıdır. (18)'de ise eylemin dışsal üyesi yoktur (Reinhart 2000: 20). Bu örneklerde de görüldüğü gibi, dönüşlü eylemler ve nesneli geçişsiz eylemler biçimsel açıdan özdeş olsalar bile sözdizimsel ve biçimbilimsel farklılıklar içermektedirler. Dönüşlü bir eylemin aldığı bir biçimbirimi nesneli geçişsiz seçimliği alamamaktadır. Reinhart, tüm bu bulguların ışığında, dönüşlülerin nesneli geçişsiz eylemlerle bir arada ele alınmasının tamamen yanlış olduğunu iddia etmekte ve her iki yapının da aynı sözlükçe işleminin farklı uygulanması sonucu türetildiğini ileri sürmektedir (2000: 21). Bu bağlamda Reinhart'ın sözünü ettiği sözlükçe işleminin eylemler üzerinde nasıl uygulandığını ve bu işlem sonucunda dönüşlü ve nesneli geçişsiz eylemlerin nasıl türetildiğini inceleyelim.

Dönüştürmenin geçişli bir eylemin rol-yapısı üzerinde bir işlem olması savından yola çıkan Reinhart, bir eylemin temel rol yapısından farklı rol yapısı türetmeyi sağlayan sözlükçe işlemlerini iki farklı grupta incelemiştir: *Doyurma* ve *Eksiltme*. *Doyurma* edilgenliği, *eksiltme* ise içsel dönüşlülüğü oluşturan işlemlerdir. *Doyurma* işlemi eylemin üyelerinden birini varlıksal olarak kapatır; böylece kapatılan üye anlambilimsel olarak algılansa bile, sözdizimsel olarak gerçekleşmesi olanaklı değildir (2000: 6). *Eksiltme* işlemi ise, iki üyeli bir ilişkiye (yüklem) uygulanır ve uygulandığı eylemin iki üyesini özdeşleştirerek ilişkiyi sadece bir özelliğe indirger (Reinhart 2000: 6):

- (20) *θ* roller üzerindeki işlemler
- wash θ_1, θ_2
 - Doyurma*: $\$x$ (wash (x θ_2))
 - Max was washed. $\Leftrightarrow \exists x$ (x washed Max)
 - Eksiltme*: EKS(wash) θ_1
 - Max washed. $\Leftrightarrow \text{Max } \lambda x(x \text{ wash } x)$

(20a)'daki iki üyeli *wash* eylemine *Doyurma* işlemi uygulandığında eylemin dışsal üyesi olan θ_1 kapatılmış ve (20b)'de de görüldüğü gibi sözdizimsel olarak gerçekleşmemiştir. $\$$ işleci, yanındaki x üyesinin kapatılacağını, yani sözdizimsel olarak gerçekleşmeyeceğini belirtmektedir. Böylece $\$x$ işlemi, üzerinde

uygulanacağı eylemdeki ((20b)deki *wash* eylemi) x üyesini kapatacaktır. (20c)'de de görüldüğü gibi, *Max was washed* tümcesi '*herhangi bir* (\exists) x Max'ı yıkadı' olarak yorumlanmaktadır. Eksiltme işleminde ise, (20a)'daki *wash* eyleminin iki üyesi dışsal üye olan θ_1 üzerinde özdeşleştirilmiş ve geçişsiz bir eylem elde edilmiştir. (20d)'deki EKS(iltme) işlemi *wash* eylemine uygulandığında bu eylemin θ_2 içsel rolünü silmiş, sadece θ_1 dışsal rolünün sözdizimsel olarak gerçekleşmesine izin vermiştir. (20e)'deki '*Max washed*' tümcesi dönüşlü bir tümcedir ve x değişkenini bağlayan λ işleci *wash* eyleminin iki üyesini bağlamıştır. *Wash* eyleminde de görüldüğü gibi, Eksiltme işleminin gerçekleşebilmesi için bir tanesi dışsal üye olan bir çift üyeye ihtiyaç vardır (Reinhart 2000:6).

Sözlükçe işlemlerine ilişkin geleneksel bakış ise, Sözlükçe Özdeşlik İlkesi'ne aykırı olarak eylemlerin farklı sözdizimsel gerçekleştirmeleri için farklı sözlüksel girdileri olduğunu savunmaktadır (Reinhart 2000: 21):

- (21) a. *break* $\langle \theta_1, \theta_2 \rangle$
b. *Lucie broke the plate.*
Lucie kır-GEÇ tabak
'Lucie tabağı kırdı.'
c. *break* $\langle \theta_2 \rangle$
d. *The plate broke.*
tabak kırıl-GEÇ
'Tabak kırıldı.'

(21a)'da *break* eyleminin geçişli girdisi görülürken, (21c)'de aynı eylemin nesneli geçişsiz girdisi görülmektedir. (21a)'daki *break* eylemi (21b)'de *Lucie* ve *the plate* olmak üzere iki üye almıştır. (21c)'deki *break* eylemi ise sadece *the plate* üyesini almıştır. Reinhart, eylemlerin farklı gerçekleştirmelerinin farklı sözlüksel girdiler yerine sadece bir girdiden belli işlemler yoluyla türetilmesinden hareketle, dönüşlü ve nesneli geçişli yapıları Eksiltme işlemi altında ele almaktadır. Ancak bu iki farklı yapının türetilmesi farklı özellikler göstermektedir. Dönüşlü eylemler türetmek için uygulanan Eksiltme işlemi, (20d)'de verildiği gibi, eylemin içsel üyesini dışsal üye üzerinde özdeşleştirmiş ve içsel üyeyi silmiştir. Nesneli geçişsiz eylemler ise, geçişli

eylemlerden yine Eksiltme işlemi yoluyla türetilirler, ancak eksiltilen üye içsel değil dışsal üyedir (Reinhart 2000: 22):

(22) *Dönüştürülebilir yapılar için eksiltme*

$E(\theta_1, \theta_2)$

Eksiltme: $EKS(E)\theta_1$

(23) *Nesneli Geçişsiz yapılar için eksiltme*

$E(\theta_1, \theta_2)$

Eksiltme: $EKS(E)\theta_2$

(22) ve (23)'teki tanımlara bakıldığında, her iki eksiltme işlemi de biri dışsal olmak üzere iki üyesi olan eylemlere uygulanmaktadır ve her iki durumda da üyelerden biri eksiltilmektedir. Reinhart bu ortak noktalardan yola çıkarak Eksiltme işlemi daha genel ve temel bir tanıma indirgemıştır (2000: 33):

(24) *Eksiltme*

$E(\theta_1, \theta_2) \Rightarrow EKS(E)(\theta_n)$

Eksiltme işleminin n sayılı, yani yüklem her hangi bir rolünü eksiltten bir işlem olarak tanımlanmasıyla birlikte, işlemi içsel üyeye uyguladığımızda, dışsal üye sözdizimsel olarak gerçekleşmekte ve dönüştürülebilir yapı elde edilmektedir. Nesneli Geçişsiz yapılar için ise, Eksiltme işlemi dışsal üyeye uygulanmakta ve içsel üye sözdizimsel olarak gerçekleşebilmektedir (Reinhart 2000: 33):

(25) a. $roll\langle\theta_1 \theta_2\rangle$: Lucie rolled the ball.

b. $EKS(roll)\theta_2$: The ball rolled.

c. $EKS(roll)\theta_1$: Lucie rolled.

(25a)'da *roll* eylemi iki üyeli geçişli bir eylemdir ve bu eylem kullanılarak (25a)'daki *Lucie rolled the ball* tümcesi oluşturulabilir. (25a)'daki *roll* eyleminin dışsal üyesine (θ_1) (25b)'deki gibi Eksiltme işlemi uyguladığımızda türettiğimiz yeni *roll* eylemiyle *The ball rolled* tümcesini oluşturabiliriz. Çünkü (25b)'deki Eksiltme işlemi sonucunda *roll* eyleminin sadece içsel üyesi (θ_2) sözdizimsel olarak gerçekleşebilecektir. (25a)'daki *roll* eylemine Eksiltme işlemi (25c)'deki gibi

uyguladığımızda, bu eylemin içsel üyesi (θ_2) eksiltilecek ve dışsal üyesi sözdiziminde gerçekleşebilecektir. (25c)'deki Eksiltme işleminin sonucunda türetilen *roll* eyleminin sadece dışsal üyesi olduğu için *Lucie rolled* gibi bir tümce oluşturulacak ve bu tümce dönüşlü olacaktır.

Reinhart Eksiltme işlemi sonucunda oluşan eylemin türetildiği geçişsiz eylemden biçimbilimsel olarak farklı olabileceğini ileri sürmüştür. Hollandaca, İtalyanca ve İngilizcede eylemin kendisi türetimlerle aynı biçimbirime sahiptir. Ancak zengin eylemcil biçimbirimleri olan İbranice her türetimi farklı belirtebilmektedir (Reinhart 2000: 17). Eksiltme işlemi sonucunda farklı yapıda eylemler türediği için bu eylemlerin rol-yapıları da farklı olacaktır. Ayrıca Eksiltme işleminin bütün anlamsal rollere uygulanıp uygulanmadığı sorusu henüz yanıtlanmamıştır. Anlamsal rollerin incelenmesi sadece hangi rol yapısına sahip eylemlere Eksiltme işlemi uygulanabileceğini ortaya çıkartmakla kalmayacak, hangi rollerin eksiltip eksiltmeyeceğini ve hangi rol-yapısına sahip olan eylemlerin dönüşlü, hangi rol-yapısına sahip eylemlerin nesneli geçişsiz olabileceği sorusuna da açıklık getirecektir. Bu nedenle eylemlerin θ -rol özelliklerinin incelenmesi çalışmamızın bulgularının güvenilirliği açısından yararlı olacaktır.

1.3.2. θ -Özellikler

Sözlükçe işlemlerine geleneksel açıdan bakıldığında, her sözlüksel girdi yalnızca θ -rollerin sayısını değil, eylemin seçeceği θ -rollerin türünü de belirler (Reinhart 2000: 24). Reinhart temel olarak kabul görmüş θ -rolleri, KILICI, NEDEN, DENEYİMCİ, ARAÇ ve KONU ya da ETKİLENEN olarak belirlemiştir. Birçok eylem için bu roller yeterli görünmektedir; birçok eylem üye olarak KILICI seçer. Ancak bu dizgeyi bozan eylemler de vardır (Reinhart 2000: 24):

- (26) a. Max opened the window (in order to enter).
Max aç-GEÇ pencere
'Max (girmek için) pencereyi açtı.'
- b. The key opened the window (*in order to be used).
anahtar aç-GEÇ pencere
'Anahtar pencereyi (*kullanılmak amacıyla) açtı.'

- c. The storm opened the window (*in order to destroy us).
fırtına aç-GEÇ pencere
'Fırtına (*bize zarar vermek için) pencereyi açtı.'

(26a)'da da görüldüğü gibi *open* eylemi dışsal üyesi olarak bir KILICI alabilmektedir; ancak (26b) ve (26c) de ARAÇ ve NEDEN rollerine de izin verebilmektedir (Reinhart 2000: 24). Eğer geleneksel bakış açısını kabul edersek, *open* eylemi sözlükçede üç ayrı girdi olarak bulunmalı ve her girdi farklı dışsal θ -rol seçmelidir. Reinhart nedensel ilişkilerin kodlanmasından yola çıkarak, nedenselliğin rol yapısı tartışmalarında çok önemli yeri olduğunu belirtmektedir. Reinhart'a göre, NEDEN ve KILICI rolleri arasında gözle görülür bir örtüşme vardır: eğer bir üye bir durum değişikliğinde kılıcı ise, o üye aynı zamanda bu değişikliğin nedenidir (Reinhart 2000: 25). Reinhart'ı izleyerek bu durum değişimi özelliğini [n] ([n]eden değişimi) olarak adlandıracağız. Bu iki rol arasındaki fark ise, KILICI olmanın gönüllülük ve istem özellikleri taşımasıdır ve bu özellik [b] ([b]ilişsel durum) olarak adlandırılacaktır (Reinhart 2000: 25). Bu özellikler aynı zamanda DENEYİMCİ rolünü KONU / ETKİLENEN rollerinden de ayıran özelliklerdir.

Çizelge 4. θ -Özellikler

	KILICI	NEDEN ARAÇ	KONU / ETKİLENEN	DENEYİMCİ
[n]eden değişimi	+	+	-	-
[b]ilişsel durum	+	-	-	+

Çizelge 4'te NEDEN ve ARAÇ rolleri arasında bir ayırım yapılmamıştır; ancak bu ayırımı Reinhart bir kural olarak ortaya koymuştur (2000: 26):

- (27) Bir NEDEN rolü, ancak ve ancak, KILICI rolü türetimde ayrıca gerçekleşiyorsa ya da yorumlamadan çıkartılabiliyorsa ARAÇtır.

(27)'de verilen kuralda da açıkça belirtildiği gibi, NEDEN rolü, eğer tümcede bir KILICI rolü varsa, ARAÇ olarak kabul edilmektedir.

Buraya kadar verilen θ -özellikler, [n] ve [b] özellikler ve (27)'de verilen kural eksiltme işleminin uygulandığı eylemlerin rol yapılarını ve eksiltme işlemi sonucunda hangi tür eylemlerin türetilbileceğini öngörmemizi sağlaması açısından önemlidir. Reinhart eylemlerin farklı [n] ve [b] özelliklerini şöyle göstermiştir (2000: 26):

- (28) a. $\text{break}(\theta_{1[+n]}, \theta_{2[-n-b]})$
b. The wind broke the window
c. $\text{shave/eat}(\theta_{1[+n+b]}, \theta_{2[-n-b]})$
d. The boy ate the cake.
e. The man shaved (*himself*).

(28a)'daki *break* eyleminin dışsal üyesi [+n+b], yani bir KILICI olabilir ya da [+b] olarak belirlenmediği için [+n-b], yani bir ARAÇ ya da NEDEN olabilir. Ancak (28c)'nin dışsal üyesi mutlaka bir KILICI olmalıdır (Reinhart 2000: 26). (28b)'de de görüldüğü gibi, *broke* eyleminin dışsal üyesi olan *the wind* AÖ [+n] özelliklidir ve NEDEN rolünü yüklenmiştir. (28a)'daki rol-yapısına uygun olarak *broke* eylemi (28b)'de içsel üye olarak [-n-b] özellikli *the window* AÖ'ni almıştır. (28d)'de ise, *ate* eylemi [+n+b] özellikli, yani KILICI rolünü yüklenmiş *the boy* AÖ'ni dışsal üye, [-n-b] özellikli, yani KONU / ETKİLENEN rolünü yüklenmiş *the cake* AÖ'ni içsel üye olarak almıştır. (28)'deki gibi birçok örnekten yola çıkarak nesneli geçişsiz eylemleri tanımlamak çok daha kolay olacaktır.

- (29) Bir eylem, ancak ve ancak, o eylemin eylem kavramı [+n] rolü içeriyorsa ve bu rol eksiltmişse nesneli geçişsiz bir eylemdir.

(28c) örneğinde de görüldüğü gibi, dönüşlü eylemlerin geçişli eşdeğerlerinin dış üyeleri [+n+b] olarak belirlenmiştir. Dönüşlü eylemlerin dışsal üyelerinin eksiltilememelerini onları nesneli geçişsiz eylemlerin dışsal üyeleriyle karşılaştırarak çözebiliriz. Nesneli geçişsiz eylemlerin dışsal üyeleri [+n] olarak belirlenmişken, dönüşlü eylemlerin dışsal üyeleri [+n+b] olarak belirlenmiştir. Bu farklılıktan yola çıkan Reinhart daha önce belirlediğimiz Eksiltme işlemi üzerinde bir kısıtlamaya gitmiştir (2000: 34):

(30) *Eksiltme*
 $E(\theta_1, \theta_2) \Rightarrow EKS(E)(\theta_n)$

(31) [+b] olarak belirlenmiş bir rol eksiltilemez.

Bu kısıtlama dönüşlü eylemlerin dışsal üyelerinin eksiltilmesinin dilbilgisi dışı türetilmeye yol açması sorununu çözmektedir. Reinhart, (31)'deki kısıtlama ve (30)'daki ilkeyi içsel ya da dışsal üyenin eksiltilmesi açısından yeniden yorumlamış ve aşağıdaki gibi bir sonuca ulaşmıştır (2000: 42):

(32) *İçsel Rol Eksiltme – DÖNÜŞLÜ(SELF)-İşlevi*

a. $E(\theta_1, \theta_2) \Rightarrow EKS_D(E)(\theta_1)$

b. $EKS_D(\theta) \Leftrightarrow \theta(\lambda_x(E(x, x)))$

(33) *Dışsal Rol Eksiltme*

a. $E(\theta_1, \theta_2) \Rightarrow EKS_e(E)(\theta_2)$

b. $EKS_e(E)(\theta_2) \Leftrightarrow E(\theta_2)$

Dışsal rol eksiltme, (33b)'de de görüldüğü gibi, rolü tamamen yok etmektedir ve işlemin sonucu sadece bir özellik olarak $E(\theta_2)$ kalmaktadır.

Buraya kadar edindiğimiz bilgiler doğrultusunda, dönüşlülüğün geçişli bir eylemin içsel üyesinin (θ_2) dışsal üyesiyle (θ_1) özdeşleştirildiği ve sadece dışsal üyesinin sözdizimsel olarak gerçekleştiği bir türetim süreci olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca nesneli geçişsiz yaklaşımın aksine, dönüşlülüğün içsel üye üzerinde yapılan bir işlem oluşunu ileri sürmek de olası görünmektedir. Dönüşlülüğün sınırlı sayıda birime sahip olan sözlükçedeki geçişli bir eylem üzerinde gerçekleşen bir Eksiltme işlemi sonucunda ortaya çıkması diller arasında görülen, dönüşlü-geçişli, dönüşlü-nesneli geçişsiz özdeşliğini açıklamakta ve çalışmamızın inceleme alanını daha açık bir biçimde belirlemeye yardımcı olmaktadır.

Bu bölümde dönüşlülüğün eylemler üzerinde belirtilme biçimi olan eylemcil dönüşlülük stratejilerini ele aldık. Ancak dillerde dönüşlülük yalnızca eylemler üzerinde belirtilmemektedir. Dönüşlülüğün eylemin bir üyesi üzerinde özel dönüşlü göndergelerle belirtildiği durumları, 'adcl dönüşlülük stratejisi' adı altında

inceleyecek ve dönüşlü göndergelerin içsel yapılarını ve sözdizimsel özelliklerini ayrıntılı olarak ele alacağız.

1.4. Adcıl Dönüşlülük Stratejisi

Adcıl dönüşlülük stratejisini kullanan dillerde dönüşlülük özel dönüşlü göndergelerle sağlanmaktadır. Dönüşlülük üzerine yapılan çalışmaların neredeyse tamamı bu özel göndergeler üzerinde durmaktadır (Reinhart ve Reuland 1993; Everaert 2003; Faltz 1977).

Everaert, dillerde dönüşlülüğün özel göndergelerle belirlendiğini öne sürmüş ve bu göndergeleri aşağıdaki gibi sınıflandırmıştır (2003: 6):

Çizelge 5. Dönüşlü Göndergeler

Nesne adılı + vücut adı/kendi	Saramacca dili (<i>en sikin</i>), İngilizce (<i>himself</i>)
Dönüşlü <i>klitik</i>	Fransızca (<i>se</i>), İtalyanca (<i>si</i>)
Dönüşlü adıl	Hollandaca (<i>zich</i>), Norveççe (<i>seg</i>)
Dönüşlü adıl+pekiştirici	Hollandaca (<i>zichzelf</i>), Almanca (<i>sich selbst</i>)
İyelik adılı + vücut adı/kendi	Papiamentu. (<i>su kurpa</i> 'onun vücudu'), Gürcüce 1. ve 2. kişi (<i>shen tav</i> 'senin kendin') İngilizce 1. ve 2. kişi (<i>myself/ yourself</i>)
Vücut adı/kendi + iyelik + vücut adı/kendi	Gürcüce 3. Kişi (<i>tavis tav</i> 'kendinin kendi')
BELİRLEYİCİ+ iyelik + ad	Yunanca (<i>o eaftos mu</i> 'kendi benim')

Çizelge 5'te de görüldüğü üzere, dönüşlülüğü özel göndergelerle belirten bir dil farklı özelliklere sahip olan birden fazla göndergeyi dönüşlü gönderge olarak kullanabilmektedir (Hollandaca, Gürcüce, İngilizce). Bu durum, Çizelge 3'te verilen dönüşlüleştirme stratejilerinin eylemlerin gösterdikleri süreçlere göre farklılaşması olgusunu ve (7)'de verilen 'Daha belirgin durumlarda (diğerlerine yönelen durumlar) daha karmaşık dönüşlüleştirme stratejileri kullanılması eğilimi vardır;

eşgönderge ilişkisini göstermeyebilirler. Bağlama Kuramı çerçevesinde (34)'teki *it* adılı gibi gönderimi tümce içine olan adılar *gönderge* olarak adlandırılmaktadır. Gönderimi tümce dışına olan adılar *adılısıl*; sıradan adlar ise *gönderimsel anlatım* olarak tanımlanmıştır (Uzun 2000: 235–238):

- (35) a. *He* likes John.
b. *John* likes him.
c. Mary likes *herself*.

(35a)'daki *He* kurucusu, gönderimi tümce dışına olduğu için bir adılısıldır. (35b) örneğindeki *John* adı bir gönderimsel anlatımdır. (35c)'deki *herself* kurucusu ise, gönderimi tümce içine olduğu için bir göndergedir.

Culicover'ın bağlama tanımında geçen gönderim ise, bir tümcenin bir parçası (genellikle bir AÖ) ile dış dünya arasındaki ilişkidir. Gönderimde bulunan bir anlatım dış dünyadan bir varlık seçer (Culicover 1997: 58). Gönderim kavramı anlambilimi ilgilendiren bir kavram olduğundan, bağlamanın da anlambilimsel bir ilişki olduğunu ileri sürebiliriz. Culicover'a göre, ilk başlarda anlambilimi dışlayan üretici dilbilgisi kuramları bağlama özelliklerini de anlambilim alanından çıkartıp sözdizimi alanına dahil etmişlerdir (1997: 58). Günümüzdeki şekliyle bile bu kuramlar gönderimsel özellikleri bazı sözdizimsel ilkelerle çözümlenmeye çalışmaktadırlar.

Gönderimsel özelliklerin sunulabilmesi için *dizinleme* aygıtından bahsetmek gerektiğini iddia eden Culicover, bir AÖ'nin dizininin o AÖ'nin gönderimde bulunduğu varlık ya da kavramla ilişkili olduğunu ileri sürmektedir. Bir başka deyişle, eğer iki gönderimsel AÖ aynı dizine sahiplerse, aynı şeye gönderimde bulunuyorlardır; yani eşgönderimde bulunuyorlardır (Culicover 1997: 58–59). Dizinleme sürecinde anlambilimin gördüğü işlev, bir dizini dış dünyadaki bir göstergesiyle eşleştirerek bu dizinleri yorumlamaktır. Culicover'a göre, bağlama kuramı eşdizinlemenin olanaklı olduğu, olanaklı olmadığı ve gerekli olduğu sözdizimsel ilkelerle ilgilenir ve AÖ'lerinin dizinlenme ilişkilerini inceler (1997: 59).

Daha önce de vurgulandığı gibi, Chomsky'nin bağlama kuramı AÖ'lerinin eşdizinlenme ilişkilerini incelemektedir. Chomsky, İlkeler ve Değiştirgenler Kuramında, AÖ'leri için iki soyut özellik belirlemiştir: göndergeler ve adlısıllar (Huang 2000: 17). Huang'a göre, gönderge gönderimsel olarak bağımlı ve doğru biçimde tanımlanmış bir sözdizimsel alanda bağlanmış bir özellik sunuluşudur; adlısıl ise, gönderimsel olarak bağımlı olabilen ancak söz konusu sözdizimsel alan içinde özgür olan bir özellik sunuluşudur. Huang, Chomsky'nin öne sürdüğü bu iki özelliği kullanarak yaptığı AÖ sınıflandırmasını aşağıdaki gibi vermiştir (2000: 17):

Çizelge 6. Chomsky'nin ad öbeği sınıflandırması

	Açık	Örtük
[+gönderge –adlısıl]	sözlüksel gönderge	AÖ-izi
[-gönderge +adlısıl]	Adıl	<i>adıl</i>
[+gönderge +adlısıl]	—	<i>ADIL</i>
[-gönderge –adlısıl]	Ad	ne-izi/değişken

Çizelge 6'da verilen sınıflandırma ad öbeklerinin gönderimsel özelliklerini göstermektedir. Çizelge 6'ya göre sözlüksel göndergeler [+gönderge –adlısıl] özellik taşıdıklarından gönderimleri sadece tümce içine olabilen göndergelerdir. Buna karşın adıl da [-gönderge +adlısıl] olduğu için tümce içine gönderimde bulunamaz. Adlar ise, [-gönderge –adlısıl] oldukları için gönderimsel açıdan her hangi bir kısıtlamaya uğramazlar. Göndergeler, adlısıllar ve [-gönderge –adlısıl] özelliği taşıyan adlar, yani G[gönderimsel] anlatımlar sırasıyla Bağlamanın A, B ve C ilkelerine uyarlar (Huang 2000: 17–18). Bu ilkeler ise aşağıdaki gibidir:

- (36) *Chomsky'nin Bağlama İlkeleri*
- A. Bir gönderge yerel bir alanda bağlıdır.
 - B. Bir adlısıl yerel bir alanda özgürdür.
 - C. Bir G-anlatım özgürdür.

(36)'da verilen ilkeleri aşağıdaki örneklere uygulayalım:

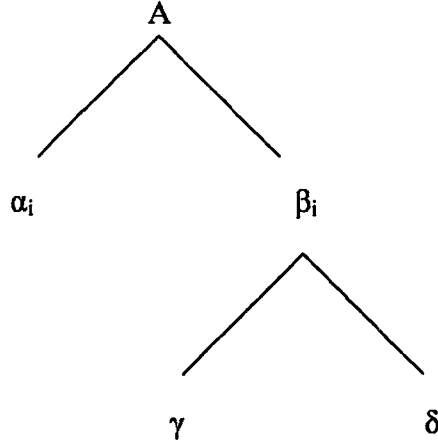
- (37) a. *Mary_i hurt herself_i.*
Mary yarala- GÖNDERGE
'Mary kendini yaraladı.'
- b. **She_i likes her_i.*
O hoşlan- o
'O ondan hoşlanıyor'
- c. **He_i likes John_i.*
o hoşlan- John
'O John'dan hoşlanıyor'

(37a)'daki *Mary* adı ve *herself* göndergesi (36A)'daki Bağlamanın A İlkesine göre eşgöndergelidir. Yani *herself* göndergesi yerel bir alan olan tümce içinde bağlıdır. (37b)'deki *she* ve *her* adılılarının (36B)'de verilen Bağlamanın B İlkesine göre yerel bir alanda özgür olmaları gerekirken bu tümcede bu iki adılısıl *i* diziniyle eşdizinlenmiş, yani birbirine bağlanmıştır. Aynı şekilde (37c)'deki *John* g-anlatımı da (36C)'de verilen Bağlamanın C İlkesine aykırı olarak *he* adılısılıyla eşdizinlenmiş ve tümce dilbilgisi-dışı olmuştur. Bu örneklerde görülen bağlama ilişkisine göre Huang bağlamayı şu şekilde formülleştirmiştir (2000: 18):

- (38) *Bağlama*
- i. α bir üye konumuysa
 - ii. α β 'ya k-buyuruyorsa ve
 - iii. α ve β eşdizinli ise
 α β 'yı bağlar.

(38)'de verilen bağlama tanımı aşağıdaki şekil ile açıkladığında daha anlaşılır olacaktır:

Şekil 1.

Şekil 1’de α ve β birer üye konumuyken γ ve δ , β üyesinin altında yer almaktadırlar ve bu nedenle üye konumu olamamaktadırlar. α ve β kurucularını dallandıran ilk budak aynı (A budağı) olduğu ve α ve β kurucuları birbirlerini dallandırmadıkları, yani α β ’nin altında yer almadığı, β da α ’nın altında yer almadığı için bu kurucular birbirlerine k-buyurabilirler (k[urucu]-buyurma). Şekil 1’de görüldüğü gibi α ve β kurucuları i diziniyle eşdizinlenmiştir ve biz bu kurucular için ‘ α , β ’yi bağlar’ diyebiliriz. Chomsky’nin bağlama kuramı sadece üye konumundaki dilsel birimlerin bağlanmasına ilişkin kuralları belirlemektedir. Bağlama tanımı içinde geçen k-buyurma ise, üyelerin aşamalı yapıda birbirleriyle olan ilişkilerini açıklamaya yöneliktir. Chomsky’nin belirlediği Bağlamanın A ilkesi bir göndergenin yerel alanda bağlı olmasını gerektirmektedir. Sözü geçen yerel alan ise, genellikle, yönetme kategorisi kavramı kullanılarak tanımlanmaktadır. Huang, yönetme kategorisini şu şekilde tanımlamıştır (2000: 18):

(39) *Yönetme kategorisi*

A, β , β ’nin bir yöneticisini ve erişilebilir bir özneyi içeren en küçük alan (bir AÖ ya da çekimli tümce) ise A, β için bir yönetme kategorisidir.

Sonuç olarak, Bağlama Kuramı dönüşlü yapıların incelenmesinde temel alınan gönderim, gönderge ve bağlama kavramlarını açıklamayı amaçlayan ve gönderge ve bağlama kavramlarına ilişkin belli ilkeler koymayı amaçlayan bir

kuramıdır. Bağlama kuramının ortaya attığı k-buyurma ve bağlama kavramlarını temel alarak, çalışmamız açısından eksik kaldığını düşündüğümüz gönderge kavramına daha geniş bir bakış açısı gerektirdiği inancını taşımaktayız. Çünkü Bağlama kuramında, gönderimi tümce içine olan adillara ayırım yapılmaksızın *gönderge* denilmektedir (Uzun 2000: 238). Ancak, biz göndergenin ne olduğunu daha ayrıntılı bir biçimde bir sonraki bölümde tanımlayacağız.

1.4.2. Gönderge Kavramı

Matthews'a (1997) göre bir gönderge, sadece bir öncülle ilişkilendirilerek yorumlanabilen adıl ya da benzeri bir birim olarak tanımlanabilir. Keenan'ın (1988) gönderge tanımı ise şu şekildedir: göndergeler gönderimsel olarak eksik (kusurlu) AÖ'leridir (aktaran Reinhart ve Reuland 1993: 658).

Üretici Dilbilgisinde ise, 'gönderge' kavramı genellikle dönüşlü ve işteş göndergelere gönderimde bulunmak için kullanılır (Everaert 2003: 1). Göndergelerin bağlama özelliklerinin diller-arası ve hatta aynı dil içinde farklılık göstermesi göndergelerin kendi içinde farklı biçimlerde sınıflandırılmasına yol açmıştır (Faltz 1985; Reinhart ve Reuland 1993; Lidz 1999; König ve Siemund 2000). Göndergeler için geçerli olan bağlama ilkesi Bağlamanın A İlkesidir. (27)'de verilen tanıma göre, göndergenin A ilkesine tabi olmasının iki anlamı vardır: (a) Göndergeler gönderimsel açıdan k-buyuran bir AÖ'ne bağımlıdırlar, (b) göndergelerin öncülleri yönetme kategorisi alanı içinde olmalıdır (Everaert 2003: 1).

Faltz (1985) ise, bağlama özelliklerinden değil biçimbilimsel özelliklerinden yola çıkarak, göndergelerin basit ve karmaşık olmak üzere ikiye ayırmıştır. Faltz'ın çalışmasının önemi, göndergeleri ikili bir sınıflandırmaya tabi tutmasının ötesinde, bu iki farklı gönderge için evrensel olarak nitelendirilebilecek bazı özellikler belirlemesidir. Faltz'a (1985) göre, göndergelerin biçimbilimsel karmaşıklığıyla sözdizimsel bağlama özellikleri arasında önemli bir ilişki vardır. Karmaşık göndergeler öncüllerini yerel alanda seçerken, basit göndergeler uzak-ara bağlanma özellikleri gösterebilirler. Ayrıca basit göndergeler öncül olarak bir özne seçerler;

karmaşık göndergeler ise, özne-dışı konumlara bağlanabilirler (König ve Siemund 2000: 60).

Reinhart ve Reuland ise, artgönderimsel anlatımları *adılsıllar ve göndergeler* olarak iki grupta incelemiştir. Bu incelemede göndergeler de kendi içinde ikiye ayrılır: uzak-ara göndergeler (Hollandaca *zich*, Norveççe *seg*, İtalyanca *sè*, vb.) ve yerel göndergeler (İngilizce *himself*, Hollandaca *zichself*, Norveççe *seg selv*, vb.) (1993: 658). Faltz (1985) ve Pica'nın (1987) gözlemlerini izleyen Reinhart ve Reuland göndergelerin biçimbilimsel olarak karmaşık olduğunda evrensel olarak yerel olduğunu; uzak-ara göndergelerin ise biçimbilimsel olarak basit olduğunu öne sürmüşlerdir. Birinci tür olan karmaşık göndergeler SELF-göndergeler, ikinci tür olan basit göndergeler ise B(asit)-göndergeler olarak tanımlanmıştır (Reinhart ve Reuland 1993: 658).

Reinhart ve Reuland, yukarıda verilen gönderge sınıflandırmasını yaptıktan sonra bu göndergelerin içsel yapılarını incelemiştir. İçsel yapılarına bakıldığında SELF-göndergeler, adılsıllardan ve B-göndergelerden farklı bir grup oluştururlar (1993: 658). Reinhart ve Reuland, Postal (1970) ve Vergnaud (1987) ile koşut olarak adılsılların aslında bir AÖ'nin BELİRLEYİCİ konumunda yer aldığını varsaymıştır (1993: 658) Yani BELİRLEYİCİ olan bu dilsel birimler tek başlarına bir AÖ yansıtamamakta; bir ad ya da ad soylu bir sözcükle birlikte bir AÖ içinde yer alabilmektedirler. Reinhart ve Reuland bu durumu aşağıdaki gibi göstermiştir (1993: 658):

(40) [AÖ Adılsıl [A'e.....]]

(41) [AÖ B-gönderge [A'e.....]]

Yukarıda verilen AÖ içsel yapılarında *Adılsıl* ve *B-gönderge* baş konumu boş birim (e) olan bir AÖ'nde BELİRLEYİCİ konumunda yer almaktadır. Adılsıl ve B-göndergeler içsel yapıları açısından birbirlerine benzeseler de, adılsıllar bütün Φ -özellikleri (kişi, sayı, cinsiyet) gösterirken, B-göndergeler birçok dilde *kişi* özelliği dışında Φ -özellikleri göstermezler (Reinhart ve Reuland 1993: 658).

SELF-göndergelerin içsel yapısı ise biraz daha farklıdır. SELF-göndergelerde 'SELF' bir BELİRLEYİCİ olmaktan çok bir ad gibi davranmakta ve AÖ'nin baş konumunu doldurmaktadır; AÖ'nin BELİRLEYİCİ konumunda ise yine bir adılsıl ya da B-gönderge vardır (Reinhart ve Reuland 1993: 658):

(42) [AÖ Adılsıl/B [A' SELF]]

(42)'de de görüldüğü gibi, 'SELF' birimi AÖ'nin başıdır ve BELİRLEYİCİ olarak bir adılsıl ya da B-gönderge seçmektedir. Göndergelerin bu şekilde ele alınması König ve Siemund'un (2000) bu göndergelerin aslında [*dönüslü adil + pekiştirici*] olduğu ya da tarihsel olarak [*adil + pekiştirici*] bileşiminden türemiş olabilecekleri savını destekler niteliktedir. König ve Siemund, dönüslü göndergeler ve pekiştiricilerin birçok dilde yaygın olarak biçimsel özdeşlik gösterdiğini ve Avrupa dillerinde bu iki dilsel birimin farklılık göstermesinin bir kuraldan çok bir istisna olduğunu iddia etmiştir. (2000: 50). Birçok Avrupa dilinde, pekiştiriciler (Almanca *selbst*) dönüslü adılardan (Almanca *sich*) hem biçim hem de dağılım özellikleri açısından farklılaşırlar. Bu dillerde pekiştiriciler dönüslü adıllarla birleşebilirler (Almanca *sich selbst*). Türk, Fin-Uygur ve Kafkas ve Hint dillerinde, Farsça ve İngilizcede (X-self) pekiştiriciler dönüslü adıllarla biçim açısından özdeşler; ancak dağılımları farklılık gösterir (König ve Siemund 2000: 42).

Reinhart ve Reuland (1993) B-gönderge ve SELF-göndergelerin sadece içsel yapıları açısından değil, dilbilgisel işlevleri açısından da birbirlerinden ayrıldığını ileri sürmüşlerdir. Yalnızca SELF-göndergeler *dönüslüleştirci* olarak işlev görürler (Reinhart ve Reuland 1993: 659). Bu *dönüslüleştirme işlevi*, birden fazla üyesi olan ve üyelerinden biri SELF-gönderge olan bir yüklemde iki üyesi üzerinde özdeşlik kısıtlaması uygulayan anlambilimsel bir işlev olarak tanımlanmaktadır ve SELF-N (adıl dönüslülük stratejisi) olarak adlandırılmaktadır (Reinhart ve Reuland 1993: 659). Yani SELF-gönderge, üyesi olduğu yüklemde SELF-N işlevini harekete geçirmekte, adıl dönüslülük stratejisi de, SELF-gönderge ve yüklemde başka bir üyesini özdeşleştirmektedir. Reinhart ve Reuland'a (1993) göre, B-göndergelerin

dönüştürme işlevi bütünüyle eksiktir. B-göndergeler üyesi oldukları bir yüklemde adıl dönüştürme işlevini (SELF-N) harekete geçiremezler.

Reinhart ve Reuland yukarıda sözü edilen dönüştürme işlevi ile artgönderimsel anlatımların Chomsky'nin (1981) belirlediği gönderimsel bağımsızlık özelliklerini birleştirerek artgönderimsel anlatımları aşağıdaki gibi sınıflandırmıştır (Reinhart ve Reuland 1993: 659):

Çizelge 7. Reinhart ve Reuland'ın Gönderge Sınıflandırması

	SELF-gönderge	B-Gönderge	Adılsıl
Dönüştürme İşlevi	+	—	—
Gönderimsel Bağımsızlık	—	—	+

Çizelge 7'de görüldüğü gibi Reinhart ve Reuland (1993), Chomsky'nin (1981) Çizelge 6'da verilen AÖ sınıflandırmasından farklı olarak adılsılların gönderimsel bağımsızlık özelliğini (bundan sonra G-özelliği) [+] olarak kabul etmişlerdir. Yani, adılsıllar B-gönderge ve SELF-göndergelerden farklı olarak bağımsız gönderimsel anlatımlardır. Çizelge 7'den çıkartılabilecek bir diğer yorum da, B-gönderge ve SELF-göndergelerin G-özellik bakımından kusurlu oldukları, yani gönderimsel olarak bağımsız olmadıklarıdır. Ayrıca adılsılların ve B-göndergelerin içsel yapılarında daha önce (31) ve (40)'da gözlemlediğimiz benzerlik, bu dilsel birimlerin dilbilgisel işlevleriyle de ilgilidir (Reinhart ve Reuland 1993: 659). Reinhart ve Reuland'a göre, adılsılların ve B-göndergelerin birçok dilde aynı örüntüleme özellikleri göstermesi B-göndergelerin de adılsıllar gibi 'bir adılsıl yerel bir alan içinde özgürdür' diyen Bağlamanın B İlkesi altında ele alınmalarını gerektirmektedir (1993: 660).

Evereart'a göre, bağlama kuramının ortaya çıkmasından sonra yapılan diller arası birçok çalışma göndergelerin bağlamanın A ilkesinde belirlenen alanın ötesinde bağlanabildiğini göstermiştir. Bu istisnai durumlar ya uzak-ara bağlama adı altında incelenmiş ve yönetme kategorisi kavramında yapılan esnetmelerin bir sonucu

sayılmış ya da söz konusu göndergeler uzak-ara gönderge olarak sınıflandırılmışlardır (2003: 2):

- (43) Norveççe
Jon.bad oss hjelpe *seg*.
John sordu bize yardım et- B-gönderge
'*John* bizden *kendisine/ona* yardım etmemizi istedi'

(43)'teki Norveççe tümcede *seg* göndergesi A İlkesini ihlal ederek yönetme kategorisi dışındaki *Jon* AÖ'ne bağlanmıştır. Everaert, yönetme kategorisini aşan bağlama özelliklerinin yanı sıra tümce sınırlarını da aşan bağlama özellikleri sergileyen örnekler vermiştir. Bu örneklerdeki göndergeler öncüllerini daha önceki tümcelerden seçebilmektedir (2003: 3):

- (44) a. And that was exactly it, *he* thought. *He* really didn't care too much what happened to *himself*.
(*O*)_i İşte tam olarak buydu, diye düşündü. (*O*)_i Gerçekten de *kendine*_i ne olduğunu çok önemsemiyordu.
- b. Whom he [*Philip*] was supposed to be fooling, he couldn't imagine. Not the twins, surely, because Désirée, in the terrifying way of progressive American parents, believed in treating children like adults and had undoubtedly explained to them the precise nature of her relationship with *himself*.
'(*Philip*)_i Kimi kandırđını sanıyordu, o da anlayamıyordu. İkizleri değildi şüphesiz, çünkü Désirée çocuklara da birer yetişkinmiş gibi davranılmasına inanan ilerici Amerikan ebeveynlerinin ürkütücü tavrıyla onlara *kendisiyle*_i olan ilişkisini açık bir dille anlatmıştı şüphesiz.'

(44a)'da *himself* dönüşlü göndergesi yönetme kategorisi içinde bağlı olması gerekirken, önce tümcenin öznesi olan *he* adılısına, sonra da daha önceki tümcedeki *he* adılısına bağlanmış ve Bağlamanın A İlkesini ihlal etmiştir. (44b)'de ise, *himself* dönüşlü göndergesi üyesi olduğu İÖ'nin dışına çıkıp bir önceki tümcede yer alan *he* [*Philip*] adılısına bağlanmıştır. (36)'da verilen Ölçünlü Bağlama İlkeleri temel alındığında, bu ilkeleri ihlal ediyormuş gibi görünen bu kullanımlara daha sonra

değineceğimiz Reinhart ve Reuland'ın (1993) 'Dönüştülük Çerçevesi' ile açıklık getirmeye çalışacağız.

Dönüştülük göndergelerin çözümlenmesi, temel olarak, gönderimsel özelliklerine ve öncülleriyle olan ilişkilerine ve bu ilişkilerdeki kısıtlamalara odaklanmıştır (Cohen 1999: 1042). Dönüştülük üzerine yapılan son kuramsal çalışmalar da (Reinhart ve Reuland 1993), pekiştiriciler ve dönüştülük göndergeleri arasında net bir ayırım yapmaktan çok dönüştülük göndergeleri biçimbilimsel olarak basit ya da B-göndergeleri ve biçimbilimsel olarak karmaşık, yani SELF-göndergeleri olarak sınıflandırmaktadırlar. Bu çalışmalar dönüştülüklerin yapısal bir alana bağlı kaldığı genellemesine farklı bakış açıları ve esnetmeler getirerek, Everaert'ta (2003) örneklenen yönetme kategorisini aşan bağlama özelliklerini ve hatta hiçbir dilsel öncül olmadan kullanılabilen birimler gibi sorunlu bir veritabanında saptamalar yapmaya çalışmaktadırlar. Bu sınıflandırmaların çoğunda SELF-göndergeleri anlambilimsel olarak parçalanamayan karmaşık sözdizimsel birimler olarak kabul edilmektedir.

Biçimsel olarak ayırımın yapılmadığı dillerde, König ve Siemund (2000), pekiştirici ve dönüştülük göndergeleri ayırt etmek için dağılımlarını incelemiştir. Bu incelemeye göre, dönüştülük göndergeleri üye konumunda (genellikle nesne) yer alır; pekiştiriciler ise, bir AÖ'ne eklenti konumundadırlar. Ayrıca pekiştiriciler çekime uğramayabilirler ya da eklendikleri AÖ'yle Φ -özellikleri (kişi, sayı, cinsiyet, durum) açısından uyum gösterebilirler (König ve Siemund 2000: 50). König ve Siemund'un çalışması, pekiştiriciler için en az iki farklı kullanım belirlemiştir: adıl kullanım ve belirteç kullanımı (2000: 43):

- (45) a. Within the town itself the report produced a sensation.
'Rapor kasabanın kendisinde sansasyon yarattı.'
- b. I have swept this court myself.
'Bu avluyu (ben) kendim süpürdüm.'

(45a)'da da görüldüğü gibi, adıl kullanımlarında, *itself* pekiştiricisi bir AÖ'ne eklenerek yeni bir AÖ oluşturmuştur. Bu konumdaki *itself* ve *myself*

birimleri, AÖ'ne bir eklenti olarak düşünülebilirler. Diğer birçok dilde olduğu gibi İngilizcede de pekiştiriciler, AÖ'nin sağında yer alırlar (König ve Siemund 2000: 43). König ve Siemund'un adıl pekiştirici kullanımına ilişkin yaptığı bir diğer saptama da, bu pekiştiricilerin birleştikleri AÖ'nin karmaşık bir AÖ olması durumunda en üst ya da daha alttaki AÖ budağıyla bir yapı oluşturabilmesidir (2000: 43):

- (46) a. The work of Picasso itself...
'Picasso'nun eserinin kendisi...'
b. The work of Picasso himself...
'Picasso'nun kendisinin eseri'

(46)'da da görüldüğü gibi, pekiştiriciler eklendikleri AÖ'nin sağında yer almaktadır ve eklendikleri AÖ'yle Φ -özellikleri (kişi, sayı, cinsiyet, durum) bakımından uyum göstermektedir (König ve Siemund 2000: 43):

- (47) a. Ali profesör-ün kendi-si-ni savun-du.
b. The Clintons themselves will wear cowboy boots.
'Clintonlar'ın kendileri kovboy çizmeleri giyecekler.'

Ölçünlü Bağlama Kuramının verilen örneklerde işlememesi sonucunda, Everaert, diller arasında görülen bu bağlama özelliklerinin farklılıklarını açıklayabilmek için üç seçenek önermiştir (2003: 3-4):

- (48) i. Birinci seçenek Bağlama Kuramının reddedilmesi ve (7)'deki gibi bağlama örneklerinin zaten bu tür göndermeleri incelenmekte olan söylem kuramları altında incelenmesidir. Kısacası (8)'de örneklenen artgönderimsel bağımlılık ilkeleri sözdiziminin bir parçası değildir.
ii. İkinci seçenek ise, dönüşlü gönderge olan sadece bir sözlüksel birim vardır ve bu birim bazı durumlarda bağlama ilkelerine tabi iken bazı durumlarda değildir. Reinhart ve Reuland (1993) bir

yüklemün üyesi konumunda olan dönüşlü göndergelerin bağlama ilkelerine tabi olduğunu, yüklemün doğrudan üyesi olmayan bir dönüşlü göndergenin ise bu ilkelerden bağımsız olduğunu iddia etmektedir.

- iii. (8)'deki gibi olgular akla *himself* göndergesinin aslında bir dönüşlü gönderge olup olmadığı sorusunu getirmektedir. Bu soru bizi iki farklı sonuca yönlendirmektedir. Birincisi *himself* göndergesinin sadece bir sözlüksel sınıfa ait olduğu ve oluşturulan yapıya göre ya bir dönüşlü gönderge ya da başka bir şey olduğudur. İkinci seçenek ise Baker'ın (1995) önerdiği gibi dönüşlü gönderge olarak bir *himself* ve pekiştirici olarak bir *himself*.

Everaert'ın (2003) önerdiği bu üç seçenekten ilki bu çalışmanın kapsamını ve amacını aştığı için dikkate alınmayacaktır. İkinci seçenek Reinhart ve Reuland'ın (1993) Dönüşlülük Çerçevesi kavramıyla desteklenecektir.

Bu bölümde verilen dönüşlü ve pekiştirici ayrımı Türkçede bağlama ilkelerinin ihlali gibi görünen birçok duruma ışık tutacak niteliktedir.

1.4.3. Dönüşlülük Çerçevesi

Reinhart ve Reuland, Chomsky'nin (1981) bağlama kuramıyla ilgili birçok deneysel problemin, A ve B ilkelerinin ne oldukları hakkındaki temel önermelerden kaynaklandığını ve bu önermelerin gözden geçirilmesinin gerekli olduğunu öne sürmüşlerdir (1993: 657). Reinhart ve Reuland'ın A ve B ilkeleri için önerdiği açıklama ise, bu ilkelerin aslında dillerdeki dönüşlü yapıların iyi-oluşturulmasını ve yorumlanmasını yönettiği biçimindedir (1993: 657). İlkeleri bu biçimde tanımladıktan sonra, Reinhart ve Reuland (1993), önce artgönderimsel anlatımları içsel yapıları açısından sınıflandırmışlar, daha sonra birçok durumda sorun yaratan (36)'daki Ölçünlü A ve B ilkelerini yeniden tanımlamışlardır.

1.4.3.1. Bağlama İlkeleri

Reinhart ve Reuland daha önce verdiğimiz ölçünlü bağlama ilkelerinin birbirlerinin tam bir yansıması olduğunu ileri sürmüşlerdir. Yani Bağlamanın A ve B İlkeleri arasında katı bir bütünleyicilik vardır (1993: 660):

(49) **A İlkesi**

Bir gönderge yönetme-kategorisi içinde bağlıdır.

B İlkesi

Bir adılsıl yönetme-kategorisi içinde özgürdür.

(49)'da verilen ilkelere göre, göndergenin bağlı olması gereken bir alan adılsılları dışlayacak, adılsılın özgür olması gereken bir alan ise göndergeyi dışlayacaktır. Bu durum birçok bağlam için geçerli olmakla birlikte bazı durumları ölçünlü Bağlama İlkeleriyle açıklamak kolay değildir (Reinhart ve Reuland 1993: 661):

(50) a. Max_i criticized himself_i/*him_i.

b. Max_i speaks with himself_i/*him_i.

c. Lucie_i's joke about herself_i/*her_i.

(51) a. Max_i saw a gun near himself_i/him_i.

b. Lucie_i counted five tourists in the room apart from herself_i/her_i.

(52) a. Lucie_i saw a picture of herself_i/her_i.

b. Max_i likes jokes about himself_i/him_i.

Yukarıdaki örnekleri dönüşlülük bağlamında ele aldığımızda farklı sonuçlarla karşılaşırız. (50)'deki tümcelerde, Bağlamanın A ilkesi olması gerektiği gibi işlemiş ve 'göndergenin yönetme kategorisi içinde bağlı olması' tanımına dayanarak göndergelerle kurulan yapıların dilbilgisel olarak kabul edilebilir olmasını sağlamıştır. Yani, (50a)'da *himself* göndergesi yönetme kategorisindeki potansiyel öncülü olan *Max* AÖ'ne bağlanmıştır. Aynı tümcedeki *him* adılsılı *Max* öncülüne bağlanmak istendiğinde Bağlamanın B ilkesi bu adılı dışlamıştır. Bu durum (50b)'de

himself göndergesi ve *Max* öncülü, (50c)'de ise *herself* göndergesi ve *Lucie* öncülü arasında da görülmektedir. (50)'deki örneklerde de görüldüğü gibi, Bağlamanın A ve B ilkeleri birbirlerinin tam bir yansımasıdır.

Ancak, (51) ve (52)'deki örnekler farklı bir durum sergilemektedir. (50a)'daki *himself* göndergesi Bağlamanın A ilkesi gereğince yönetme kategorisindeki *Max* öncülüne bağlıdır. Bu durumda Bağlamanın B İlkesinin, *him* adılısının *Max* öncülüne bağlanmasını engellemesi gerekir, ama bu tümcede engelleyememiştir. Aynı şekilde (50b)'deki *her* adılısı *Lucie* öncülüne; (51a)'daki *her* adılısı *Lucie* öncülüne; (51b)'deki *him* adılısı ise *Max* öncülüne bağlanmıştır. Reinhart ve Reuland (1993), (50) ve (51)'de Bağlamanın B ilkesinin işlememesini bu tümcelerde adılısın yüklemine doğrudan bir üyesi (eşüye) değil, bir öbeğin içinde yer alan bir birim olmasından kaynaklandığını ileri sürmektedirler. (50)'deki örneklerde adılısın yüklemine eşüyesi³ konumundadır. (51)'deki örneklerde adılısın bir eklenti olan '*near him*' ve '*apart from herself*' İÖ'leri içinde yer almaktadır. (52)'deki örneklerde ise, adılısın yüklemine eşüyesi olan öbekler içinde yer almaktadır. (52a)'da *her* adılısı bir AÖ içindedir; (52b)'de ise *him* adılısı bir AÖ'nin içinde yer alan bir İÖ içindedir. Reinhart ve Reuland, (50), (51) ve (52)'de örneklenen durumdan yola çıkarak, adılısınların yalnızca adılısın ve öncülünün eşüyeler olduğu durumlarda ortaya çıktığı genellemesine ulaşmışlardır (1993: 661). Bu genelleme sonucunda, bir adılısın özgür olmasını gerektiren durumların bir göndergenin bağlı olmasını gerektiren durumlara göre daha kısıtlı olduğu gibi bir çıkarım olası görünmektedir (Reinhart ve Reuland 1993: 661). Yani, adılısınlarla ilişkin bağlama ilkesi daha kesin kurallarla belirlenmiştir. Reinhart ve Reuland, adılısınların göndergelerden daha katı kısıtlamalara tabi olmasının diller arasında benzerlik gösterdiğini ileri sürmüşlerdir (1993: 661):

Hollandaca

- (53) Jan_i zag [jou achter zich_i/hem_i staan]
Jan gördü [sen arkasında B-gönderge/o dur-]
'Jan_i senin onun_i/kendisinin arkasında durduğunu gördü.'

- (54) Jan; haat zichself/*hem;
Jan nefret et- SELF-gönderge/o
Jan; kendinden/*ondan; nefret ediyor.

İngilizce örneklerde olduğu gibi Hollandaca örneklerde de adılsıl sadece adılsıl ve öncülünün eşüye olduğu durumlarda dışlanmıştır. (53)'teki tümcede *hem* adılsılı tümleç görevindeki bir ortaçlı yapının içindedir. (54)'te ise *hem* adılsılı *Jan* öncülü ile eşüyedir.

Reinhart ve Reuland (1993) yukarıdaki bulgulardan yola çıkarak Bağlama İlkelerinin aslında adılsıllarla değil, göndergelerden daha fazla kısıtlamaya tabi olan dönüşlü yüklemlerle ilgili olması gerektiğini iddia etmişlerdir. Ölçünlü Bağlama Kuramındaki B İlkesi, (36B)'de verildiği gibi, adılsılların yerel alanda özgür olmalarına ilişkindir. Ancak Reinhart ve Reuland, B ilkesinin de dönüşlü göndergelerle ilgili olduğunu belirtmektedirler (1993: 662).

1.4.3.1.1. B İlkesi

Daha önce de belirtildiği gibi, diller arasında dönüşlülüğün iki yolu vardır: ya yüklem başı (örneğin bir eylem) ya da üyelerinden biri dönüşlü olarak belirtilir (Reinhart ve Reuland 1993: 662). Yüklem dönüşlü olarak belirtilmesi içsel ya da dışsal olabilir. İçsel olarak dönüşlülükte başlar (eylemler) ya açık bir biçimbirimle ya da biçimbirim almadan sözlükçede dönüşlülükte belirtilirler (Reinhart ve Reuland 1993: 662). Reinhart ve Reuland'a göre, içsel dönüşlülükte eylemin θ -rollerinden ikisi birleştirilir ya da eylemin θ -rollerinden biri silinir. Dışsal dönüşlülükte ise, geçişli bir eylem, üyelerinden birinin SELF-göndergeyle dönüşlü olarak belirtilmesi sonucu dönüşlülükte olabilir (1993: 662). Bu bulgulardan yola çıkarak Bağlamanın B ilkesini yeniden tanımlayan Reinhart ve Reuland bu ilkenin sadece dönüşlü olarak belirtilmiş bir yüklem dönüşlü kabul edilebileceğini ileri sürmektedirler (1993: 662):

(55) *Dönüştü Yükle*

- a. Bir yükle ancak ve ancak en az iki üyesi eşdizinliyse dönüştüdür.
- b. Bir yükle ancak ve ancak sözlüksel olarak dönüştü olduğunda ya da yüklem in eşdizinli üyelerinden biri SELF-gönderge olduğunda dönüştü olarak belirtilmiştir.

(56) *B-İlkesi*

Dönüştü bir yükle dönüştü olarak belirtilmiştir.

(55)'te verilen tanımları daha önce (50)'de verdiğimiz örnekleri inceleyerek daha iyi anlayabiliriz:

(50') *Max_i criticized himself/*him_i.*

(50')'de *Max* öncülünün *him* adılısıyla eşdizinli olduğunu varsayarsak (55)'teki tanıma göre yüklem in en az iki üyesi eşdizinli olacak ve dönüştü yükle olmanın (55a)'da verilen ilk koşulu gerçekleştirecektir. Ancak, (55b)'deki koşula baktığımızda durum değişmektedir. (50')'de yer alan *criticized* eylemi içsel veya sözlüksel olarak dönüştü değildir. Yüklem in eşdizinli üyelerinden biri olan *him* dilsel birimi de bir SELF-gönderge olmadığından (56)'da verilen B İlkesi *him* adılısını bu tümceden dışlayacak ve yükle sözlüksel olarak ya da üyelerinden biri aracılığıyla dönüştü olarak belirtilmediği için dönüştü olmayacaktır.

Adılıslara koşul olarak B-göndergeler de, G-özelliğ bakımından kusurlu olmalarına karşın, dönüştüleştirme işlevinden yoksundurlar; yani üyesi oldukları yüklemi dönüştü olarak belirtmezler (Reinhart ve Reuland 1993: 665). Reinhart ve Reuland B-göndergelerin, B İlkesi altında ele alındıklarında, birçok dilde adılıslı gibi davrandıklarına işaret etmektedirler (1993: 665-666):

Hollandaca

(57) a. *Max_i haat zich_i.

Max nefret et:şim B-gönderge

'*Max kendisinden nefret ediyor.' / 'Max kendinden nefret ediyor.'

b. *Max_i praat met zich_i.
Max konuş:ŞİM ile B-gönderge
'*Max kendisiyle konuşuyor.' / 'Max kendi kendine konuşuyor.'

c. Max_i legt het boek achter zich_i.
Max koy:GEÇ BEL kitap arka B-gönderge
'Max kitabı (kendisinin) arkasına koydu.'

Norveççe

- (58) a. *Jon_i foraktet seg_i.
Jon küçümse:GEÇ B-gönderge
'Jon kendisini küçümsedi.'
- b. *Jon_i snakket med seg_i.
Jon konuş:GEÇ ile B-gönderge
'Jon kendisiyle konuştu.'
- c. Jon_i legger boken bak seg_i.
Jon koy:GEÇ kitap arka B-gönderge
'Jon kitabı (kendisinin) arkasına koydu.'

(57a) örneğinde *Max* öncülü ile *zich* B-göndergesi eşdizimli olduğunda (56)'daki B İlkesine aykırı bir durum oluşmaktadır. Çünkü, (55a)'ya göre yüklem iki üyesi eşdizimli olsa bile, (55b)'ye göre bu üyelerden biri (*zich* B-göndergesi) SELF-gönderge olmadığı için yüklem dönüşlü olarak belirtilememektedir. (57b)'de *Max* öncülü bir İÖ içindeki *zich* B-göndergesiyle eşdizimli olduğunda B ilkesi bu tümceyi dilbilgisi-dışı olarak kabul etmektedir; çünkü bu tümcedeki İÖ eylemin gerektirdiği bir tümleçtir. Reinhart ve Reuland (1993), (57b)'de bir İÖ içinde yer alan *zich* B-göndergesini *Max* öncülü ile eşüye olarak kabul etmiş ve bir SELF-gönderge olmadığı için B ilkesinin bu tümceyi dilbilgisi-dışı saydığını ileri sürmüşlerdir. (57b)'deki İÖ'nin başı olan *with* ilgeci kendi bir yüklem oluşturmaz; yani tümleci olan AÖ'ni kendi seçemez. Bu tümcedeki *praat* (konuş-) eylemi İÖ içindeki *Max* AÖ'ni seçmekte ve yönetmektedir. (57c)'de ise, *zich* B-göndergesi yerlik tümleci konumundaki bir İÖ içindedir. Reinhart ve Reuland (1993) yerlik tümleci konumundaki İÖ'nin başı olan bir ilgecin bir yüklem oluşturduğu ve İÖ-içi bir ROL-yapısı kurduğunu ileri sürmektedirler. Yani (57c)'deki *achter* (arka) ilgeci tümleci olan AÖ'ni kendisi seçer ve yönetir. *legt* (koy-) eylemi İÖ'nin başı olan *achter* ilgecini aşır *zich* B-göndergesini yönetemez. Bu durumda *zich* B-göndergesi

Max öncülü ile eşüye olmadığı için dönüşlü bir yüklem oluşmamakta ve B İlkesi (57c) tümcesini dilbilgisel olarak kabul etmektedir.

1.4.3.1.2. A İlkesi:

B İlkesinin yeniden tanımlanması Bağlama Kuramı ile ilgili bütünleyicilik sorununu büyük ölçüde çözsede, A İlkesinin sergilediği sorunlar devam etmektedir. A İlkesinin en önemli sorunu, bu ilkenin öngördüğü gibi, bir göndergenin hiçbir zaman özgür olarak bulunamayacağını doğru olup olmamasıdır (Reinhart ve Reuland 1993: 669). 1970'lerin başında Ross (1970), daha sonra Cantrall'ın (1974) gözlemlerinden yola çıkan Reinhart ve Reuland, A-ilkesinin kesin bir ihlali olarak, İngilizcede 1. ve 2. kişi SELF-göndergelerin tümcesel bir öncül olmadan bulunabildiklerini ileri sürmüşler ve aşağıdaki örnekleri vermişlerdir (1993: 669):

- (59) a. There were five tourists in the room apart from myself.
'Odada kendimden (benden) başka beş turist vardı.'
- b. *Five tourists talked to myself in the room.
'*Beş turist odada kendime/kendimle (bana/benimle) konuştular.'
- c. Er waren vijf toeristen in de kamer behalve mezelf.
'Odada kendimden (benden) başka beş turist vardı.'
- d. *Vijf toeristen praatten met mezelf in die kamer.
'*Beş turist odada kendime/kendimle (bana/benimle) konuştular.'
- (60) a. Physicists like yourself are a godsend.
Kendin (senin) gibi fizikçiler tanrı vergisidir.
- b. *A famous physicist has just looked for yourself.
'*Ünlü bir fizikçi kendine (sana) baktı'
- (61) a. "She gave both Brenda and myself a dirty look."
'Brenda ve kendime (bana) pis bir bakış fırlattı.'
- b. *She gave myself a dirty look.
'*Kendime (bana) pis bir bakış fırlattı.'

(59a)'da *myself* SELF-göndergesi bir İÖ içinde yer almaktadır; bu nedenle tek başına üye konumunda değildir; *were* yüklemine üye olan *apart from myself* öbeği tek başına bir SELF-gönderge olmadığı için üyesi olduğu yüklemi dönüşlü olarak belirtmez. Bu durum (60a) ve (61a) örnekleri için de geçerlidir. Bu gözlemden yola çıkan Reinhart ve Reuland, tıpkı B İlkesi gibi A İlkesinin de dönüşlüğü belirtme işlevi görmeyen göndergelere ilişkin hiçbir yorumda bulunmadığı sonucuna varmışlardır. Dahası Reinhart ve Reuland (1993) Zribi-Hertz'in (1989) verdiği örneklerde, İngilizcede sadece 1. ve 2. kişi SELF-göndergelerin değil, 3. kişi SELF-göndergelerin de A İlkesini ihlal ederek uzak-ara bağlanabildiklerini göstermiştir (1993: 670):

- (62) a. “It angered him_i that she...tried to attract a man like himself_i.”
'Kendini_i ... onun gibi bir adamı etkilemeye çalışması onu_i kızdırmıştı.'
- b. *It angered him that she tried to attract himself.
'*Kendini_i etkilemeye çalışması onu_i kızdırmıştı.'
- c. “Clara_i found time to check that apart from herself_i there was a man from the BBC.
'Clara_i kendinden_i başka BBC'den de bir adamın olduğunu kontrol etmek için zaman bulmuştu.'
- (63) a. Max boasted that the queen invited Lucie and himself for a drink.
'Max kraliçenin Lucie ve kendini bir şeyler içmeye davet etmesiyle övündü.'
- b. *Max boasted that the queen invited himself for a drink.
'*Max Kraliçenin kendini bir şeyler içmeye davet etmesiyle övündü.'

(62) ve (63)'te de (59, 60, 61) örneklerindeki durum söz konusudur. A İlkesi bu örneklerin (b) seçeneklerini kural dışı sayarken, (a) seçenekleri için hiçbir şey söylememektedir. Bu örneklerin (a) ve (b) seçenekleri arasındaki farkı Reinhart ve Reuland, şöyle açıklar: (b) durumlarında SELF-gönderge yüklemine bir üyesidir. Yani üyelere biri dönüşlü olarak belirtildiği için yüklem de dönüşlüdür; (a)

durumlarında ise dönüşlü bir yüklem yoktur. Reinhart ve Reuland, A İlkesinin dönüşlülüğü belirtme işlevi görmeyen göndergelere ilişkin hiçbir bilgi sunmamasından yola çıkarak, A İlkesini yeniden tanımlamıştır (1993: 670):

(64) *A İlkesi*

Dönüşlü olarak belirtilmiş bir yüklem dönüşlüdür.

Eğer A İlkesini Reinhart ve Reuland'ın (1993) tanımındaki gibi kabul edersek, (59–63) örneklerinin (b) seçenekleri dilbilgisi-dışı olacaktır. Örneğin (63b)'de *invite* yüklemının üyelerinden biri SELF-göndergedir (Reinhart ve Reuland 1993: 670). *himself* göndergesi *the queen invited herself* yüklemını dönüşlü olarak belirtmiştir. Ancak (55a)'da verilen koşula göre, bu yüklemın hiçbir üyesi eşdizinli değildir. Bu koşul karşılanmadığı için bu tümcenin dönüşlü bir tümce olduğu kabul edilemez. (64)'te verilen 'dönüşlü olarak belirtilmiş bir yüklem dönüşlüdür' tanımı bu tür yapıları süzerek dilbilgisi-dışı sayacaktır. SELF-göndergenin yüklemın bir üyesi olmadığı durumlarda (59–63(a) seçenekleri) dönüşlü belirtilmiş bir yüklem olamayacağı için A İlkesi yerine getirilmiş olacaktır (Reinhart ve Reuland 1993: 671). Böylece A ilkesi sadece dönüşlü belirtilmiş yapılarla ilgilenecek ve Chomsky'de (1981) sorun yaratan bütünleyicilik ilkesi Reinhart ve Reuland'ın (1993) tanımladığı A ve B ilkeleri arasında daha sorunsuz işlemiş olacaktır.

Üretici dilbilgisinin ortaya çıkmasından bu yana dönüşlülük üzerine yapılan çalışmalar çoğunlukla salt sözdizimsel olmuş ve dönüşlülüğün eylemcil eklerle kodlanmasını göz ardı etmiştir. Bu çalışmaların (Faltz 1977; Reinhart ve Reuland 1993; Everaert 2003) göz ardı ettiği bir başka nokta ise, doğal dillerin dönüşlülüğü belirtirken kullandıkları stratejileri seçme nedenleridir. Türkçe ve Rusça gibi hem eylemcil hem de adcıl dönüşlülük stratejilerini kullanan dillerde dönüşlülüğün gerektiği durumlarda hangi stratejinin kullanılacağını belirleyen etmenler neler olabilir olgusu söz konusu dönüşlülük çalışmalarının neredeyse hiç ilgilenmedikleri bir sorundur.

Biz çalışmamızda, Reinhart (2000) ve Reinhart ve Siloni'de (2004) verilen tanımları izleyerek ve hem adıl hem de eylemcil dönüşlüğü kapsayacak şekilde, dönüşlülüğü, 'eylemin θ -rol yapısında bir işlem, eylemin θ -rollerinden içsel olanının silinip dışsal θ -rol ile özdeşleştirilmesi ya da eylemin biri SELF-gönderge olan iki üyesinin eşdizinlenmesi' olarak tanımlayacağız. Ayrıca çalışmamızın İkinci Bölümünde, König ve Siemund'da (2000) sözü edilen ve Çizelge 2 ve Çizelge 3'te verilen 'yüklemin gösterdiği süreç ile dönüşlülük stratejisinin belirtilmesi arasındaki ilişki' bağlamında Türkçede yüklem-dönüşlüleştirme stratejisi ilişkisini de inceleyeceğiz.

Türkçenin her iki dönüşlüleştirme stratejisini de kullanması, çalışmanın ilk bölümünde incelediğimiz dönüşlü eylem ve nesneli geçişsiz eylemlerin biçimsel özdeşliğinin Türkçede olup olmadığı sorusunu gündeme getirmektedir. Bu bağlamda çalışmanın İkinci Bölümünde Türkçede dönüşlü eylem ve nesneli geçişsiz eylemlerin özdeşliği ve Reinhart'ın (2000) belirlediği sözlükçe işlemleri Türkçe örnekler üzerinde uygulanacaktır.

Adıl dönüşlülük stratejisi bağlamında ise, ilk olarak birçok dilde sorun yarattığı bilinen Bağlama Kuramı açısından Türkçe dönüşlü yapılar ele alınacaktır. Ancak çalışmanın ilerleyen bölümlerinde Reinhart ve Reuland'ın (1993), sadece dönüşlülükle ilişkilendirdikleri (55-56) ve (64)'te verilen Bağlamanın B ve A ilkeleri temel alınacak ve bu ilkelerin Türkçede nasıl bir durum sergiledikleri irdelenecektir.

NOTLAR

1. Basit ve karmaşık gönderge kavramları 1.4.2. numaralı bölümde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.
2. Orta yapılarda, tümcenin mantıksal öznesi ya da özne konumuna yükseltilmiş nesnesi eylemin gösterdiği süreçten etkilenmektedir. '*This shirt washes well.*' *This book sells well.*' (Cornips ve Hulk 1999: 191).
3. Reinhart ve Reuland net bir eşüye tanımı vermemiştir. Ancak, eşüye kavramını Lidz şöyle tanımlamıştır: aynı yüklemde θ -ROL ya da DURUM yüklenen iki AÖ eşüyelerdir (Lidz 1996: 69).

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKÇEDE DÖNÜŞLÜLÜK

2.1. Giriş

Bu bölümde öncelikle Türkçede dönüşlülük üzerinde yapılan çalışmalar ve bu çalışmaların bulguları ele alınacak, daha sonra bu çalışmalardan elde edilen bulguların çalışmamızın Birinci Bölümündeki temel saptamalarla örtüşüp örtüşmediği tartışılacaktır. İkinci Bölümde, ayrıca, Türkçede dönüşlülük üzerine yapılan çalışmaların bulgularının çalışmamızın saptamalarıyla örtüşmediği durumlar daha ayrıntılı biçimde Türkçe örnekler üzerinde incelenecektir. Çalışmamızın Birinci Bölümünde dönüşlülük üzerine yapılmış çalışmalardan verdiğimiz örnekler ve bu çalışmaların bulguları, İkinci Bölümde Türkçede dönüşlülük üzerine yapılmış çalışmaların bulgularıyla karşılaştırılacak, her iki bölümdeki bulguların çatıştığı durumlar ise, çalışmamızın Tartışma Bölümünde irdelenecektir. Çalışmamızın İkinci Bölümünün amaçlarına kısaca değindikten sonra, Türkçede dönüşlülüğün genel görünümüne bakalım.

2.2. Türkçede Dönüşlülük

Kornfilt, Türkçede biri bağlı biçimbirim olan eylemcil bir son ek, diğeri ise bağımsız bir biçim olan iki tür dönüşlü olduğunu iddia etmektedir (2001: 197). Dönüşlülüğü belirtmekte bağımsız biçimbirim *kendi* ve bu biçimbirimin, öncülüyle kişi, sayı uyumu gösteren çekimlenmiş biçimleri kullanılmaktadır (Kornfilt 2001: 197). Özsoy ise, dönüşlü yapının *kendi* dönüşlü göndergesi ya da $\{- (I)n\}$ dönüşlü eki ile oluşturulduğunu belirtmektedir (1999: 334). Demircan da farklı bir bakış açısıyla dönüşlü anlatımın bir tür edilgen anlatım olduğunu, bu yüzden de nesnenin dışlanmakta, öznenin ise işlevsel kimlik değiştirmekte olduğunu söylemektedir (1993: 143). Demircan'a göre dönüşlülük biçimbirimleri $\{- (I)n\}$ ve $\{- (I)l\}$ biçimbirimleridir (1993: 142).

Bu saptamalar çalışmamızın daha önceki bölümünde belirttiğimiz Türkçenin hem eylemcil hem de adcıl dönüşlülük stratejilerini kullandığı iddiasını destekler niteliktedir. Bu saptamadan hareketle, çalışmamızın bu bölümünde, Birinci Bölümde olduğu gibi önce eylemcil dönüşlülük stratejileri, daha sonra da adcıl dönüşlülük stratejileri ele alınacaktır.

2.3. Türkçede Eylemcil Dönüşlülük

Türkçede eylemcil dönüşlülük üzerine çok fazla çalışmaya rastlanmamaktadır. Dönüşlülük üzerine yapılan çalışmalardan, Özsoy (1990, 1993, 1999), Cem Değer (1996) ve Kornfilt (1984, 1997, 2001) genellikle *kendi* dönüşlü göndergesinin yapısal ve kullanımsal özellikleriyle ilgilenmişlerdir. Eylemcil dönüşlülükle ilgili olarak ise, geleneksel dilbilgisi kitapları genel tanımlar yapmaktan öteye gidememişler; ancak Banguoğlu (1974), Adalı (1979), Göksel (1993, 1995) ve Demircan (1993, 2003, 2005) eylemcil dönüşlülükle ilgili önemli saptamalar yapmışlardır. Bir sonraki bölümde sözü edilen bu saptamalar incelenecektir.

2.3.1. Türkçede Dönüşlü Biçimbirimi

Dilbilgisi kitaplarında dönüşlülüğün, öznenin, eylemi kendi üzerinde ya da kendisi için yaptığını anlatmaya yaradığı ileri sürülmektedir (Gencan 2001: 370):

- (65) a. Kızlar bahçede geziniyorlardı.
b. Ayşe aynanın karşısında süsleniyor.

(65a) örneğinde *kızlar* özne-AÖ, *gez-* eylemini kendi üzerlerinde uygulamamaktadırlar, ancak bu eylemi kendileri için yaptıkları ya da kendi kendilerine yaptıkları söylenebilir. (65b) örneğinde ise, *Ayşe* özne-AÖ, *süsle-* eylemini kendi üzerinde uygulamaktadır. Yani, *Ayşe* AÖ'nin gerçekleştirdiği eylem yine *Ayşe* AÖ'ni etkilemektedir.

Kornfilt ise, Türkçede dönüşlülüğü sağlamak için eylemcil bir $\{-I)n\}$ eki olduğundan söz etmektedir ve bu $\{-I)n\}$ biçimbiriminin geçişsizleştirici gibi işlev gördüğünü iddia etmektedir (1997:139):

- (66) a. giy- giy-in-
b. tara- tara-n-
c. yıka- yıka-n-

Ancak Demircan, bu biçimbirimin geçişsizleştirme gibi bir işlevi olmadığını, biçimbirimin işlevinin *belirsizleme*, yani öge gizleme olduğuna işaret etmektedir (2003: 144). Demircan'a göre çatı, özne ile yüklem arasında çeşitli ilişkiler kurar. Demircan'ın *dönüslü gizil* olarak ele aldığı dönüslü çatı ise, $\{-I)n/-l/-ş\}$ biçimbirimleri ile eylemi/oluşumu özneye döndüren öğeleri dışlar (2003: 84):

- (67) a. Özge kendini süsledi.
b. Özge süsle-n-di.

(67a)'daki *kendini* dönüslü göndergesi, eylemi özneye döndüren bir öğedir. (67b)'de *süsle-* eylemine eklenen $\{-I)n\}$ biçimbirimi ise (67a)'daki *kendini* ögesini dışlamaktadır.

Banguoğlu, dönüşlülüğün temel anlatımını kılış ya da oluşun doğrudan doğruya kılıcı üzerine dönmesi olmakla beraber, dönüslü biçimbirimi ile oluşturulan eylemlerin yine kılıcı ile ilgili daha birçok durumu belirtmeye yaradığına işaret etmekte (1974: 283) ve dönüşlülüğü 'özne kendisi üzerinde kılıcıysa eylem tabanı *-in-* ekini alıp dönüslü görünüşe girer' şeklinde tanımlamaktadır (1974: 414-415). Böylece eylemin etkisi özne üzerine dönmüş olmaktadır:

- (68) a. Bu adam fazla övünüyor.
b. Çocuk tarandı.

(68a)'daki *Bu adam* AÖ, *öv-* eylemini kendi üzerinde gerçekleştirdiği, dolayısıyla KILICI rolündeki AÖ'nin ETKİLENEN rolündeki AÖ ile eşdeğer olduğu için bu tümce dönüşlü olmaktadır. Aynı şekilde (68b)'de *çocuk* AÖ *tara-* eylemini kendi üzerinde gerçekleştirdiği için dönüşlü yapı kullanılmaktadır.

Göksel ise, daha farklı bir yaklaşımla, çoğu dilde olduğu gibi Türkçede de edilgen, orta ve dönüşlü yapıları birbirinden ayırt etmeye yarayan kesin ve belirgin biçimbilimsel ya da sözdizimsel etmen olmadığı gerçeğini göz önünde bulundurmıştır (1993: 258). Böylece dönüşlülüğün tanımını daha iyi belirlenmiş sınırlar içinde yapmayı hedeflemiştir. Göksel'e göre, edilgen, orta ve dönüşlü yapılar kavramsal olarak ortak bir özellik taşımaktadırlar. Şöyle ki, yüklem bir üyesinin edimbilimsel olarak açıkça belirtilemeyecek kadar önemsiz ya da ilgisiz olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla, edimbilimsel açıdan önemsiz olarak görülen üyenin sözdiziminde yansıtılmaması da yüklem bir üyesinin eksiltilmesi¹ yoluyla gerçekleşmektedir (1993: 258). Göksel Türkçede temel olarak edilgen ve dönüşlü ayrımı olduğunu iddia etmektedir. Hatta edilgen yapının aslında orta yapıların daha kısıtlı okuması olduğunu ileri sürmektedir. (1993: 259). Türkçe, edilgen, orta ve dönüşlü yapıları kodlamada $\{- (I)l\}$ ve $\{- (I)n\}$ biçimbirimlerini kullanmakta ve bu biçimbirimler bazı durumlarda belirsizliğe yol açabilmektedir (Göksel 1993: 259):

- (69) a. Kapı aç-ıl-dı. (Kapı kapa-n-dı).
b. Çocuklar yıka-n-dı.
c. Çok öv-ün-dü-n.
d. Çok öv-ül-dü-n.

(69a)'da $\{- (I)l\}$ hem edilgen hem de orta yapı olarak okunabilmektedir. Yani kapıyı birisi açmış olabilir ya da kapı kendiliğinden (rüzgardan, eğimden) açılmış olabilir. (69b)'de ise $\{- (I)n\}$ hem edilgen hem de dönüşlü yorumlanabilir. Çocuklar ya kendileri yıkanmıştır ya da biri/birileri çocukları yıkamıştır. Demircan, (69b) gibi tümcelerdeki çok anlamlılığın ancak bağlam ile çözülebileceğini iddia etmektedir (2003: 112). (69c)'deki $\{- (I)n\}$ ise, tümcenin sadece dönüşlü yorumlamasına izin vermektedir. (68d)'de yer alan $\{- (I)l\}$ biçimbirimini de sadece edilgen olarak

yorumlayabiliriz. Demircan da, Göksel'e koşut olarak, Türkçedeki $\{-(I)l/n\}$ biçimbiriminin her eyleme edilgenlik katmadığını; bu ekin, düzenli ve ortak işlevinin ancak üye eksiltme² ilişkisi açısından kurulabileceğini iddia etmektedir (1993: 145). Göksel de, dönüşlü biçimbiriminin işlevinin tümceyi, özneyle eşgöndergeli bir birim varmış gibi bir yoruma yöneltmek olduğunu iddia etmektedir. (1993: 310). (69)'daki örneklerden yola çıkan Göksel, Türkçedeki $\{-(I)l\}$ ve $\{-(I)n\}$ biçimbirimlerinin sözlükçede iki kere listelendiğini ileri sürmektedir (1993: 259). Daha açık söyleyecek olursak, bu biçimbirimlerin her biri sözlükçede ikişer girdi olarak yer almaktadır. $\{-(I)l\}_1$ ve $\{-(I)n\}_1$ (69a) ve (69b) ve (69d)'deki edilgen yapı yorumlamalarını sağlarken, $\{-(I)l\}_2$ (69a)'daki orta yapı yorumlamasını; $\{-(I)n\}_2$ ise (69c)'deki dönüşlü yorumlamasını sağlamaktadır. Göksel'in bu bulguları, çalışmamızın Birinci Bölümünde Reinhart'ın (2000), dönüşlü yapılar ve nesneli geçişsiz yapılar arasında biçimsel bir özdeşlik olduğu savıyla örtüşmemektedir. Çünkü Göksel'in bulgularında, hem edilgen ve orta yapılar arasında hem de edilgen ve dönüşlü yapılar arasında biçimsel bir özdeşlik vardır. Demircan ise, Türkçede edilgen, orta yapı, nesneli geçişsiz gibi çatı belirlemelerinin olmadığını, bunların gizil çatı altında ele alınmaları gerektiğini iddia etmektedir (2003: 104). Bu saptamaya göre, Türkçede üye eksiltme yapılarının biçimsel olarak özdeş oldukları doğrudur. Dolayısıyla, çalışmamızın Birinci Bölümünde, Reinhart'tan (2000) aktardığımız, eylemlerin farklı sözdizimsel gerçekleştirmelerinin aslında aynı eylem üzerinde uygulanan farklı sözlükçe işlemleri sonucunda ortaya çıktığı belirlemesi geçerliliğini korumaktadır. Şimdi bu sözlükçe işlemlerinin Türkçe dönüşlülük için nasıl işlediğine bakalım.

2.3.2. Türkçe Dönüşlü Yapılarda Sözlükçe İşlemleri ve θ -roller

Banguoğlu'na göre, dönüşlü eylemin özne üzerindeki etkileri doğrudan ya da dolaylı olabilir. Dönüşlülüğün özne üzerindeki etkisinin doğrudan olduğu durumlarda özne ile nesne eşgöndergelidir. Bu tür dönüşlü eylemler geçişsizdir; yani başka nesne almazlar (1974: 415):

- (70) a. Bu adam fazla övünüyor.
b. Çocuk tarandı.

(70a)'daki *övün-* ve (70b)'deki *tara-* eylemlerinin özne üzerindeki etkileri doğrudan olduğu için bu tümcelerin özne ve nesnesi eşgöndergelidir. Dolayısıyla, (70a)'daki tümce *bu adam* öznesinden başka AÖ almamışken, (70b)'deki tümce *çocuk* öznesinden başka AÖ almamıştır. Dönüşlülüğün etkisinin dolaylı olarak gözlemlendiği durumlarda ise, eylemin etkisi yine özneye yönelik olmakla birlikte, yüklem nesnesi özneye eşgöndergeli değildir (Banguoğlu 1974: 415). Banguoğlu, bu tür eylemlerin geçişli olduğunu ve belirli ve belirsiz nesne alabileceklerine işaret etmektedir (1974: 415):

- (71) a. Bavulu kendime yükledim.
b. Bavulu yüklendim.

(71a) örneğinde *yükle-* eyleminin özne üzerindeki etkileri dolaylıdır ve görüldüğü gibi, *bavul* nesnesi ile özne eşgöndergeli değildir. Bu tümcede özne ile *-e* tümleci eşgöndergelidir ve $\{- (I)n\}$ dönüşlülük biçim birimi *-e* tümlecini eksiltmiş, (71a)'daki tümcenin nesnesi ise, (71b)'deki dönüşlü yapıda varlığını korumuştur.

Adalı ise, *dönüşlülük ardılları* adını verdiği dönüşlü biçim birimlerini *kendi* dönüşlü göndergesinin nesne ya da tümleç olarak yer aldığı çekirdek tümceleri dönüştüren biçim birimler olarak tanımlamaktadır. Adalı'ya göre, *kendi* dönüşlü göndergesi, çekirdek tümcede nesne olarak yer aldığı anda eylemin yaptığı işten, öznenin etkilendiğini belirtir (1979: 54). Dönüşlü biçim birimi ise, *kendi* dönüşlü göndergesini eksiltir ve özne ve nesnenin θ -rollerini birleştirir. Demircan da, bu doğrultuda, dönüşlü yapılarda nesnenin dışlandığını, öznenin ise işlevsel kimlik değiştirdiğini ileri sürmektedir. Yani, dönüşlü biçim birimi “yapan işlevli özne” kimliğine bir de “etkilenen işlevli” özne kimliği katmaktadır (1993: 143). Bu durumda özne ve nesne özdeş olmaktadır. Adalı'ya göre bu tür bir değişim sağlayan dönüşlü eylem, özne dışında bir nesne bulundurmadığından geçişsiz olmaktadır. Bu durum aşağıdaki gibi gösterilebilir (Adalı 1979: 54):

- (72) a. Çekirdek tümce: Çocuk kendini yıkadı.
 b. Dönüşmüş tümce: Çocuk yıkandı.
 c. *Özne* *nesne* *yüklem*
 A: [+istem] kendi+[BELİRTME] ← E + {ZAMAN} + {UYUM}
 ↑ ↑
 d. *Özne* *yüklem*
 A: [+istem] ←----- E + {DÖNÜŞLÜ} + {ZAMAN} + {UYUM}
 ↑ ↑

Adalı (1979), (72a)'daki '*çocuk kendini yıkadı*' çekirdek tümcesinin $\{-(I)n\}$ dönüşlü biçimbirimiyle, (72c)'de yer alan *nesne* konumunu (72d)'de eksilttiğini kanıtlamak için böyle bir örnelemeye başvurmuştur. Adalı'nın (1979) örneklemede yer alan, ancak eylemcil dönüşlülük üzerine yapılan diğer çalışmalarda (Göksel 1993; Kornfilt 1984, 1997, 2001) ele alınmayan çok önemli bir saptama daha vardır. Adalı'nın (1979) dönüşlü tümce gösterimine dahil ettiği, 'dönüşlü tümcelerin öznesinin [+istem] özelliği taşıdığı' saptaması, çalışmamızın Birinci Bölümünde, Reinhart'tan (2000) hareketle belirlediğimiz, KILICINın gönüllülük ve istem özellikleri taşıması, yani *[b]ilişsel durum*, ve (31)'de verdiğimiz '*[+b] olarak belirlenmiş bir rol eksiltilemez*' kısıtlamasıyla koşutluk göstermektedir. Demircan da, özneye "YAPAN (KILICI), ETKİLENEN, İSTEMLİ, YARARLANAN" özelliklerinden dördü de yüklenebiliyorsa, *kendini/e* dönüşlü göndergesinin $\{-(I)n/l\}$ biçimbirimiyle dışlandığına işaret etmektedir (Demircan 2003: 109).

Eylemin özne üzerindeki etkisinin dolaylı olduğu durumlara bakacak olursak, Banguoğlu'nun bu tür durumlar için işaret ettiği 'bu tür eylemler geçişlidir ve belirli ve belirsiz nesne alabilirler' (1974: 415) saptamasını, Adalı (1979) da doğrulamıştır. Adalı'ya göre, *kendi* dönüşlü göndergesi, çekirdek tümcede tümleç olarak yer aldığı anda eylemin öznenen etkilendiğini değil, eylemin özneye yöneldiğini belirtmektedir. Bu görevi yüklenen dönüşlü biçimbirimi ise, eylemin etkisini özneye çevirir; ancak eylem çekirdek tümcenin nesnesini etkilemeyi sürdürür. Adalı'ya göre bu tür bir eylem geçişlidir (1979: 54–55):

- (73) a. *Çekirdek tümce*: Çocuk küfeyi kendine yükledi.
 b. *Dönüştürmüş tümce*: Çocuk küfeyi yükledi.
 c. *Özne* *nesne* *tümleç* *yüklem*
 A: [+istem] A + [Ø] kendi+[YÖNELME] E + {ZAMAN} + {UYUM}
 A + [BELİRTME] ↑ ↑
 ↑ ↑
 d. *Özne* *nesne* *yüklem*
 A: [+istem] A + [Ø] E + {DÖNÜŞLÜ} + {ZAMAN} + {UYUM}
 A + [BELİRTME] ← ↑
 ↑ ↑

(73a)'daki tümce özne, -i tümleci ve -e tümleci AÖ'lerinden oluşan bir yapıdır. Bu çekirdek tümceye dönüşlü biçimbirimi eklendiğinde, özneyle eşgöndermeli olan -e tümleci AÖ eksiltilmiş; ancak çekirdek tümcede yer alan -i tümleci dönüşmüş tümcede de yerini korumuştur. Böylece dönüşmüş tümce (72b)'deki gibi geçişsiz bir tümce olmamıştır. Banguoğlu'nun, 'dönüşlü biçimbirimi ile oluşturulan eylemlerin yine kılıcı ile ilgili daha birçok durumu belirtmeye yaradıkları' bulgusu ve Adalı'nın, 'kendi dönüşlü göndergesinin, çekirdek tümcede tümleç olduğu durumlarda öznenin eylemden etkilenmediği, yalnızca eylemin özneye yöneldiği ve bu tür eylemlerin geçişli olduğu' saptaması, Türkçede sadece -i tümleçlerinin değil, -e tümleçlerinin de eksiltilebildiğini göstermektedir.

Göksel de, dönüşlü yapılarda özneyle eşgöndermeli olan ve eksiltelen birimin ya yüklemün içsel üyesi ya da yalın-dışı nesnesi olduğunu belirtmektedir (1993: 265):

- (74) a. Naz kendisi-ni yıka-dı.
 b. Naz yıka-n-dı.
 (75) a. Naz kendisi-ne kokular sür-dü.
 b. Naz kokular sür-ün-dü.
 (76) a. Naz elbise-yi (kendi üstü-n-e) giy-di.
 b. Naz giy-in-di.

(74a)'da *yıka-* yüklemünün içsel üyesi olan *kendisini* göndergesi (74b)'de eyleme {-(*I*)n} dönüşlü biçimbiriminin eklenmesiyle sözdizimsel olarak eksiltiştir. Ancak

(74b) tümcesini okuduğumuzda *Naz* adıyla eşgöndergeli olan bir birimi varmış gibi yorumlarız. Aynı şekilde, (75a)'daki *kendisine* -e tümleci (75b)'de eyleme dönüşlü biçimbiriminin eklenmesi yoluyla sözdizimsel olarak eksiltilmiştir. (76a) ve (76b)'de ise daha farklı bir durum söz konusudur. Örneği incelediğimizde, (76b)'deki dönüşlü biçimbiriminin (76a)'daki *elbiseyi* içsel üyesini eksilttiğini görürüz. Ancak, (76b)'de dönüşlü biçimbirimi içsel üyenin dışında, *kendi üstüne* ilgeç tümlecini de eksiltmiştir. Kaldı ki, (76b)'de eksiltelen içsel üye özne ile eşgöndergeli değildir. Göksel, yaptığı bu saptamalardan yola çıkarak, eylemcil dönüşlülük stratejisinin kullanılması sırasında yapılan eksiltme işleminin sadece içsel üye ile sınırlı olmadığını iddia etmektedir (1993: 266). Göksel'e göre, bu örneklerden hareketle, dönüşlü biçimbiriminin üye eksiltmesiyle ilgili iki yorum söz konusudur (1993: 266):

Türkçe Dönüşlü Biçimbiriminin Üye Eksiltme Davranışları

- (77) a. Dönüşlü biçimbirimi yüklemde üye yapısında yer alsın ya da almasın özneyle eşgöndergeli olan bir birimi eksiltir.
- b. Dönüşlü biçimbirim hem yüklemde içsel üyesini hem de dönüşsüz yapıda yer alan özneyle eşgöndergeli bir eklentiye eksiltir.

Yine de, Göksel'e göre, dönüşlüleştirmenin en bilinen eksiltme etkisi yüklemde içsel üyesinin eksiltilmesidir (1993: 310):

- (78) a. Naz kendisi-ni yıka-dı.
Naz yıka-n-dı.
- b. Naz kendisi-ni döv-dü.
Naz döv-ün-dü.
- c. Naz kendisi-ni silk-ti
Naz silk-in-di.
- d. Naz kendisi-ni temizle-di.
Naz temizle-n-di.
- e. Naz kendisi-ni kaşı-dı.
Naz kaşı-n-dı.

Yukarıdaki tümcelerin hepsinde özne olan *Naz* adıyla eşgöndergeli olan içsel üye *kendisi* dönüşlü göndergesi, dönüşlü biçimbiriminin eklenmesiyle eksiltmiştir. Ancak, Türkçede bazı yüklemlerde, özneyle eşgöndergeli olmayan içsel üye ya da özneyle eşgöndergeli olan, ama içsel üye olmayan birimler eksiltilebilmektedir (Göksel 1993: 311):

- (79) a. Naz elbise-yi (kendi üstü-n-e) giy-di.
b. Naz giy-in-di.

(79a)'daki *elbiseyi* içsel üyesi özne ile eşgöndergeli değildir. Bu tümcede özneyle eşgöndergeli olan (*kendi üstü-n-e*) ise, bir içsel üye değildir. Ancak dönüşlüleştirme sonucu her iki üye birden silinmektedir. Göksel'e göre, *giy-* eylemi kişinin kendine yönelen bir süreç anlatmasına karşın, bu eylemin içsel üyesi kişinin kendisi olamamaktadır (1993: 311). Yani kişi kendini değil, elbiseyi giymektedir. Göksel, *giy-*, *kuşa-*, *boşa-* gibi eylemlerin dönüşlü biçimbirimiyle dönüşlüleştirilmediğini, bu eylemlerin sözlükçede *giyin-*, *kuşan-*, *boşan-* gibi dönüşlü girdileri olduğunu ileri sürmektedir (1993: 313).

Çalışmamızın Birinci Bölümünde, Reinhart'tan (2000) aktardığımız ve (32)'de verdiğimiz *İçsel Rol Eksiltme* işlemini, Göksel'in (77a)'da verdiğimiz *Türkçe Dönüşlü Biçimbiriminin Üye Eksiltme Davranışları* sınıflandırmasına göre yeniden düzenlememiz gerekmektedir. Çünkü Türkçe, Reinhart'ın (2000) saptamalarının aksine sadece içsel üyeyi değil, içsel olmayan üyeleri de eksiltilebilmektedir:

- (32) *İçsel Rol Eksiltme – DÖNÜŞLÜ(SELF) İşlevi*
a. $E(\theta_1, \theta_2) \Rightarrow \text{EKS}_D(E)(\theta_1)$
b. $\text{EKS}_D(\theta) \Leftrightarrow \theta(\lambda x(E(x, x)))$
(32') *Türkçede Rol Eksiltme – DÖNÜŞLÜ İşlevi*
a. $E(\theta_1, \theta_n, \dots, \theta_n, \text{DÖNÜŞLÜ}) \Rightarrow \text{EKS}_D(E)(\theta_1, \theta_n)$
b. $\text{EKS}_D(\theta, \theta_n) \Leftrightarrow \theta(\lambda x(E(x, x)))$

(32a)'daki EKS_D dönüşlü işlevli üye Eksiltme işlemi, E eylemine uygulandığında, eylemin içsel üyesi olan θ_2 rolünü silmekte (32b)'de ise, λ işlevci eylemin iki üyesini

tek üyede birleştirmektedir. Ancak Türkçe için durum biraz farklıdır. Şöyle ki, (32'a)'daki EKS_D işlemi E eylemine uygulandığında, bu eylemin n sayılı ve *DÖNÜŞLÜ*, yani dönüşlü bir gönderge olan üyesini eksiltmektedir. Yani, Türkçede eylemcil dönüşlülük, eylemin içsel üyesi dışında kalan üyeleri de eksiltebilmektedir.

Göksel, *sürün-*, *surat takın-* gibi eylemleri ise dönüşlüleştirmenin bir sonucu olan deyimleşmiş eylemler olarak ele almaktadır (1993: 313). Banguoğlu da, *edin-*, *kaçın-* gibi dönüşlü eylemlerin pek çoğunun anlamca farklılaştıklarını ve ayrı birer sözlüksel girdi değeri kazandıklarını söylemektedir. Dolayısıyla Türkçede eylemcil dönüşlülük kullanımı kısıtlı kalırken, adıl dönüşlülüğün kullanım alanı genişlemiştir (1974: 416). *giyin-*, *boşan-*, *kuşan-* eylemlerinin sözlükçe ayrı sözlüksel birimler olarak yer aldığı; *sürün-*, *surat takın-* eylemlerinin ise deyimleşmiş olduğu savı, çalışmamızın Birinci Bölümünde Reinhart ve Reuland'dan (1993) aktardığımız 'dönüşlüleştirmenin eylemin θ -yapısında bir işlem, θ -rollerinden birinin (içsel rol olan ETKİLENEN) silinmesi' olduğu, Reinhart (2000) ve Reinhart ve Siloni'den (2004) aktardığımız dönüşlülüğün, 'eylemin θ -rol yapısında bir işlem, eylemin θ -rollerinden içsel olanının silinip dışsal θ -rol ile özdeşleştirilmesi' olduğu tanımının Türkçe için bazı sorunlar yarattığını göstermektedir. Bu durum Birinci Bölümde (14)'te verdiğimiz *Sözlükçe Özdeşlik İlkesini* geçersiz kılar gibi görünmektedir. Ancak, (14)'te yinelediğimiz bu ilke eylemlerin farklı rol biçimlerine sahip seçimlerinin yine sözlükçe içinde belirlendiğini söylemektedir.

(14') *Sözlükçe Özdeşlik İlkesi*

Her eylem kavramı yalnızca bir rol yapısı olan bir sözlüksel girdiye karşılık gelir. Bir eylemin farklı rol biçimleri tek rol biçiminden sözlükçe işlemleriyle türetilmişlerdir.

Demircan da, aynı doğrultuda, çatısal özelliklerin eylemlerin her anlamı için sözlükçe ayrı ayrı oluştuğunu söylemekte ve eylemlerin hem dönüşsüz hem de dönüşlü anlam yüklenebileceğine; bu durumda, eylemin kendisinin değil ancak sözlüksel bir anlam girdisinin dönüşlü olabileceğine dikkati çekmektedir (2003: 112). Bu saptamadan eylemin kendisinin değil, sözlükçe işlemleri sonucunda o eylemden oluşturulmuş bir değişmelisinin dönüşlü olduğu anlaşılmaktadır ve

Sözlükçe Özdeşlik İlkesinin geçerli olduğunu göstermektedir. Ancak sözlükçe işlemi sonucunda dönüşlü yapılan bir eylemin sergileyeceği sözdizimsel yapı konusunda hiçbir yorum yapılmadığından, bu biçimbilimsel olgunun sözdizimine nasıl yansıdığı kestirilememektedir.

Ne var ki, dönüşlü biçimbirimi, Göksel'in de belirttiği gibi, çok işlek değildir, Türkçede yalnızca belli sayıda basit eylem bu ek ile dönüşleştirilmektedir (1995: 140). Demircan da, dönüşlü bir anlatımda özneye İSTEMLİ ve YARARLANAN gibi niteliklerin yüklenemediği durumlarda, *kendini* dönüşlü göndergesinin eksiltilemediğine işaret etmektedir (2003: 110). Bu durum Birinci Bölümde (7)'de verdiğimiz *yüklem*in anlattığı süreçle dönüşlülük stratejileri arasındaki ilişki genellemesinin işlediğini göstermektedir. Şöyle ki, sözünü ettiğimiz genellemeye göre, yüklemelerin gösterdiği süreç ve durumları, kişinin kendi üzerinde uyguladığı kişisel bakımla ilgili süreçler, koruma, utanma ve gurur duyma gibi davranış ve duygular ile kişinin başkalarına yönelttiği *öldür-*, *yok et-* gibi saldırgan eylemler ve *sev-*, *nefret et-*, *kıskan-*, *öfkelen-* gibi tutum ve duygular olarak iki grupta inceleyebiliriz. Eylemin anlattığı süreç kendine yönelen bir süreç ise, kullanılan dönüşlülük stratejisi daha basit olurken, eylemin anlattığı süreç başkalarına yönelen bir süreç olduğunda, daha karmaşık dönüşlülük stratejileri kullanılmaktadır. Dolayısıyla Türkçedeki $\{-(I)n\}$ biçimbiriminin yalnızca belli sayıda eyleme eklenebilmesi ve bu eylemlerin kendine yönelen süreçleri anlatması (7)'de verdiğimiz genellemenin Türkçe için de geçerli olduğunu göstermektedir.

Ancak, Banguoğlu'nun belirttiği gibi, dönüşlülük biçimbirimi, daha çok yalın ve özneye yönelen bir anlatımı kodladığı için bu kavram ailesinden gelen sözcüklere tarihsel süreç içinde işlek bir biçimde eklenmiş ve bu türetilmiş biçimler yalın biçimbirimlere rakip olarak onları kullanımdan silmiş olabilirler. Öyle ki, çoğu zaman sözünü ettiğimiz eylemlerin basit biçimi bırakılmış, onun yerine edinen ve ettiren görünüşleri yan yana veya yalnız -in şekli yaşatılmıştır. Banguoğlu'na göre, bu eylemlerden bazıları (*düşün-*, *sevin-*, *dokun-*, *eğlen-* gibi) kök eylemin anlamına bağlamak bir hayli güçleşmiştir (1974: 284–285). Biz, Türkçenin tarihsel gelişiminden kaynaklanan, bazı eylemlerin dönüşlü biçimlerinin sözlükçede ayrı

Kornfilt, (80)'de verdiğimiz dönüşlü göndermeleri, *kendi* dönüşlü biriminden kişi ve sayı ulamlarına göre çekime uğradıkları için *yalın dönüşlü* olarak tanımlamakta ve Türkçede, 3. kişi uyumu gösteren *kendisi* göndergesinin *çekimli dönüşlü* olduğunu ileri sürmektedir (2001:197–198):

- (82) a. Fatma_j [Ahmet'in_i kendini_{i/j/*j/*k} çok beğendiğini] biliyor.
b. Fatma_j [Ahmet'in_i kendisini_{i/j/k} çok beğendiğini] biliyor

(82a)'da, *kendini* dönüşlü göndergesi, çalışmamızın Birinci Bölümünde (36A)'da verdiğimiz '*bir gönderge yerel bir alanda bağlıdır*' tanımındaki Ölçünlü A İlkesine ve (64)'te verdiğimiz '*dönüşlü olarak belirtilmiş bir yüklem dönüşlüdür*' tanımındaki Reinhart ve Reuland'ın A İlkesine uygun olarak yönetme kategorisi içinde bağlanmıştır. *Kendini* dönüşlü göndergesi yönetme kategorisi olan *Ahmet'in kendini çok beğendiğini* yantümcesi içindeki *Ahmet* öncülüne bağlanmıştır ve Ölçünlü A İlkesine uymaktadır. Reinhart ve Reuland'ın A İlkesine göre ise, yantümcenin bir üyesi olan *kendini* dönüşlü olarak belirtildiği ve aynı yantümcede eşyüye konumunda bulunan *Ahmet* AÖ ile bağlandığı için ilke ihlal edilmemiştir. (82b)'deki tümce üç farklı okumaya sahiptir. Birincisinde, *kendisi* B-göndergesi yönetme kategorisi içindeki *Ahmet* AÖ'ne bağlanarak A ilkelerini ihlal etmemektedir, ancak Çizelge 7'de verilen gönderge sınıflandırmasına göre dönüşlüleştirme işlevi olmaması gereken *kendisi* B-göndergesi *Ahmet* öncülüyle eşdizinenerek dönüşlü bir tümce oluşturmuştur. İkinci okumada ise, *kendisini* göndergesi, uzak-ara göndergeler gibi, yantümce sınırlarını aşarak *Fatma* AÖ'ne bağlanmıştır ve A ilkelerini ihlal ediyor gibi görünmektedir. Ancak *kendisi* B-gönderge olduğu için gönderimsel açıdan SELF-göndergelerden farklı olarak yönetme kategorisi içinde özgür olabilmekte ve yönetme kategorisi dışından bir öncül seçebilmektedir. Üçüncü okumada, *kendisi* göndergesi tümce dışı bir öncül seçmiştir. İkinci ve üçüncü okumada *kendisi* biriminin yönetme kategorisi, hatta tümce dışından öncüllere bağlanması, Reinhart ve Reuland'ın (1993) bulgularının Türkçe için geçerli olduğunu gösterse de, birinci okumada *kendisi* biriminin yönetme kategorisi içindeki *Ahmet* öncülüne bağlanması ve böylece dönüşlü bir bağlam oluşturması, Reinhart ve Reuland'ın bulgularının Türkçede, İngilizcedeki kadar sorunsuz olmadığını ortaya koyması açısından

önemlidir. Türkçede ortaya çıkan bu sorun çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde irdelenecektir.

Lewis, *kendisi* ve *kendileri* göndergelerinin, aslında, hiçbir dönüşlü ya da vurgulama işlevi olmadan, basit 3. kişi adlısılları gibi kullanıldığını iddia etmektedir (1985: 71, aktaran Kornfilt 2001: 201):

- (83) a. Kendisi evde mi?
b. Kendilerini gördünüz mü?

(83)'te de görüldüğü gibi, *kendisi* ve *kendileri*, *o* ve *onlar* adlısılları gibi kullanılmıştır.

Kendi ve *kendisi* göndergelerinin bağlama davranışları arasındaki fark, bu iki göndergenin farklı ulamlarda yer aldığını göstermektedir. Biz çalışmamızda daha fazla terim kargaşasına yol açmamak için *kendi* göndergesi için SELF-gönderge, *kendisi* için de B(asit)-gönderge tanımlarını kullanacağız. Ancak iki gönderge arasındaki fark, çalışmamızın Birinci Bölümünde Çizelge 7'de verdiğimiz sınıflandırmaya uymamaktadır.

Çizelge 7. Reinhart ve Reuland'ın Gönderge Sınıflandırması

	SELF-gönderge	B-Gönderge	Adlısıl
Dönüştürme İşlevi	+	—	—
Gönderimsel Bağımsızlık	—	—	+

Türkçede *kendisi* B-göndergesi, (82)'de gözlemlendiği gibi, hem gönderimsel bağımsızlık hem de dönüştürme işlevi görmektedir. Dolayısıyla Çizelge 7'yi Türkçeye uyarlamamız gerekmektedir:

Çizelge 8. Türkçede Gönderge ve Adılsıl Sınıflandırması

	SELF-gönderge <i>kendi</i>	B-Gönderge <i>kendisi</i>	B-Gönderge <i>kendisi</i>	Adılsıl
Dönüştürme İşlevi	+	—	+	—
Gönderimsel Bağımsızlık	—	+	—	+

Çizelge 8’de *kendisi* B-göndergesini iki kez göstermemizin nedeni, bu göndergenin *dönüştürme* işlevini yüklediğinde gönderimsel olarak bağımlı olmasıdır. Aynı şekilde, B-gönderge, tıpkı bir adılsıl gibi, gönderimsel olarak bağımsız olduğunda, dönüştürme işlevini yitirmektedir. Biz, Türkçede SELF-göndergeyle B-göndergenin dönüştürme işlevi ve gönderimsel bağımsızlık özellikleri ile bağlama özelliklerinin farklı olmasının nedenlerinin, bu iki göndergenin yapısal farklılığından kaynaklandığı görüşündeyiz. Bu nedenle SELF-gönderge ve B-göndergenin içsel yapılarına ilişkin Türkçede yapılan çalışmaları incelemek yararlı olacaktır.

2.4.1. Dönüştürme Göndergelerin İçsel Yapısı

Türkçe dönüştürme göndergelerin içsel yapısını incelemeye geçmeden önce, çalışmamızın Birinci Bölümünde, Reinhart ve Reuland’ın (1993) dönüştürme göndergelerin içsel yapıları hakkındaki belirlemeleri hatırlamak faydalı olacaktır. Reinhart ve Reuland, adılsıl ve B-göndergelerin baş konumu boş birim (*e*) olan bir AÖ’nde BELİRLEYİCİ konumunda yer aldıklarını ileri sürmektedirler. SELF-göndergelerde ise, ‘SELF’ bir BELİRLEYİCİ olmaktan çok bir ad gibi davranmakta ve AÖ’nin baş konumunu doldurmaktadır. AÖ’nin BELİRLEYİCİ konumunda ise, yine bir adılsıl ya da B-gönderge vardır (1993: 658):

(40) [AÖ Adılsıl [A’e.....]]

(41) [AÖ B-gönderge [A’e.....]]

(42) [AÖ Adılsıl/B [A’ SELF]]

Kornfilt de, benzer bir yaklaşımla, Türkçede B-göndergenin bir UÖ içinde yer alan birimler olduğunu iddia etmektedir. Bu UÖ'nin BELİRLEYİCİ konumunda *adıl*, baş konumunda ise açık bir uyum birimi (*{-si}*) bulunmaktadır (2001: 206):

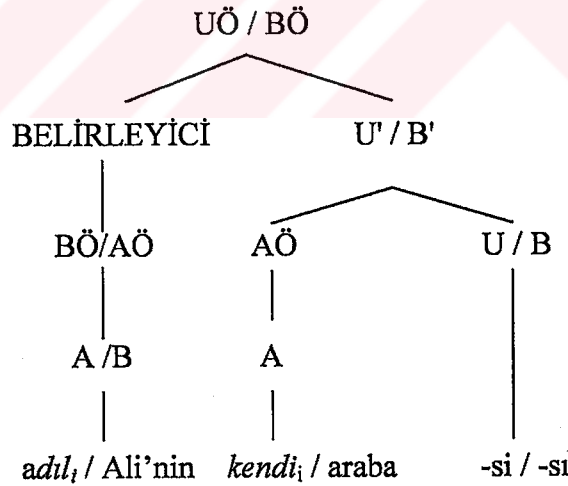
(84) [UÖ *adıl* [UÖ' [A¹kendi] UYUM]

Kornfilt'e göre bu içsel yapı Türkçedeki BÖ'leri ile benzerlik göstermektedir (2001: 206):

(85) Ali'nin kitab-ı

(85)'te *Ali'nin* BELİRLEYİCİSİ (84)teki *adılın* konumundadır. (85)'teki *kitap* adı ise BÖ içinde bir A konumundadır. (84)'teki BÖ'nin başı konumunda ise *{-I}* uyum biçimbirimi vardır. (84) ve (85)'teki tümcelerin ortak içsel yapıyı paylaştıklarını ağaç şema ile daha iyi gösterebiliriz:

Şekil 2.

Şekil 2'deki ağaç şemada görüldüğü gibi *adıl* ve *Ali'nin* konumları aynıdır. *Kendi* ve *araba* birimleri ise U' / B' budağı altındaki AÖ'nin içinde yer almaktadırlar. U' / B' başı ise *{-(s)I}* 3. kişi uyum biçimbirimidir. Kornfilt'e göre, *kendi* dönüşlü birimi UÖ'nin BELİRLEYİCİSİ konumundaki *adıla* bağlıdır. Yani, UÖ içindeki *kendi* dönüşlü biriminin yönetme kategorisi UÖ'nin kendisi, öncülü de *adıl* olmaktadır

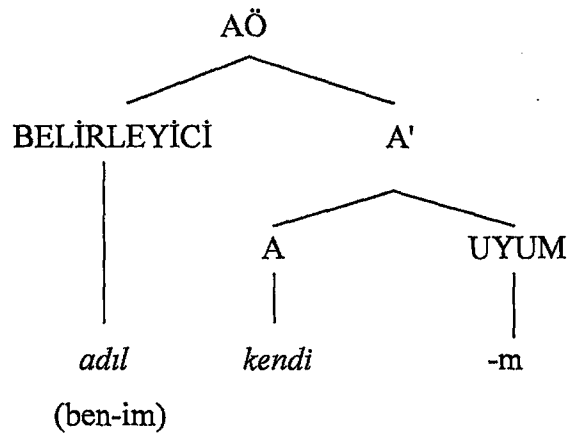
(2001: 206). Böylece (82b)'deki tümcede *kendi* dönüşlü birimi yönetme kategorisi olan UÖ içinde bağlanmakta ve A ilkelerini ihlal etmemektedir. UÖ içindeki *adıl* ise adılsıl gibi özellik gösterdiğinden (36B)'de verdiğimiz ve '*bir adılsıl yerel bir alanda özgürdür*' diye tanımladığımız Ölçünlü B ilkesine uymaktadır. (82b) tümcesini tekrar ele alırsak, aşağıdaki gibi bir yapı elde ederiz

(82') b. ..._k/ Fatma_j [Ahmet'in_i [UÖ *adıl*_{1/ij/k} [UÖ' [A'*kendi*₁] si] çok
beğendiğini] biliyor

(82'b)'de de görüldüğü gibi, *kendi* dönüşlü birimi UÖ içindeki öncülü olan *adıla* I diziniyle bağlanmıştır; *adıl* da, adılsıl özellik gösterdiği için ve Ölçünlü B ilkesine göre yönetme kategorisi içinde özgür olacağı için, öncülünü UÖ dışından seçmektedir. Böylece, *adılın* öncülü yantümcede, ana tümcede ve hatta tümce dışında olabilmektedir.

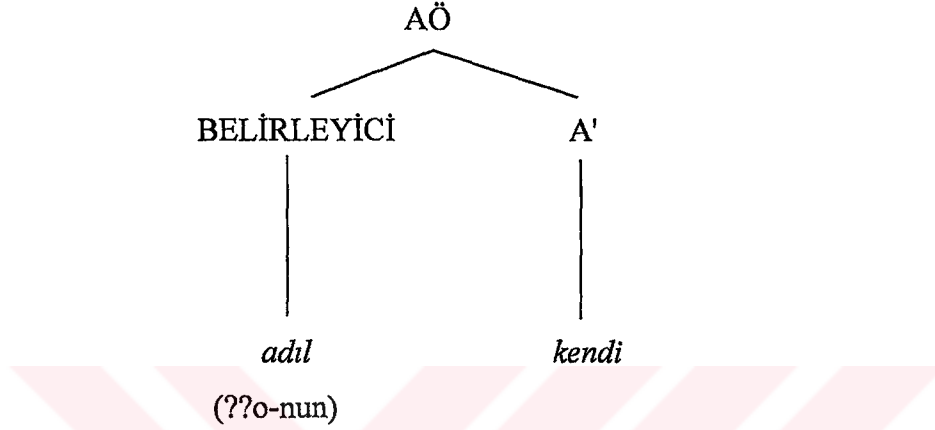
Cem Değer ise, (84)'tekine benzer bir içsel yapıyı, SELF-göndergeler için önermektedir. Cem Değer, Türkçede dönüşlü göndergelerin *kendi* dönüşlü birimiyle, bu birime eklenmiş bir uyum ögesinden oluştuğunu ileri sürmekte ve SELF-göndergelerin içsel yapısını aşağıdaki gibi bir ağaç şemada göstermektedir (1996: 42–43):

Şekil 3.

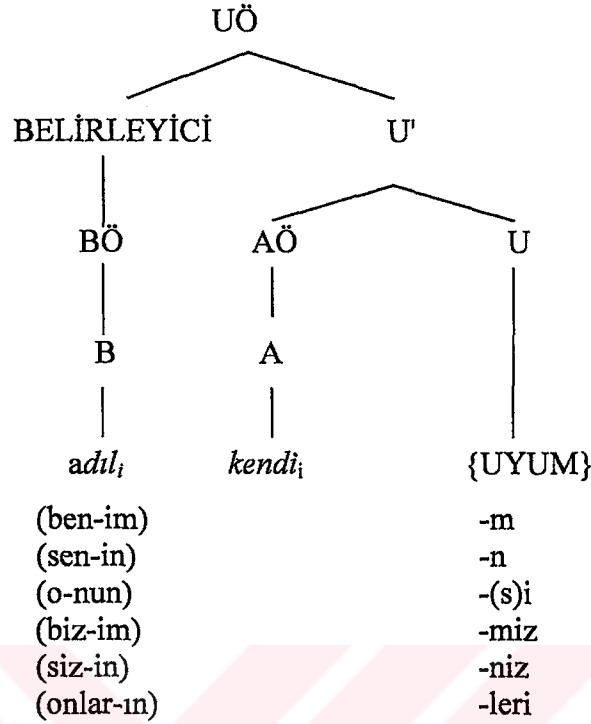
Şekil 3'te görüldüğü gibi, Cem Değer, SELF-göndergelerin içsel yapısının AÖ'lerinin yapısına benzediğini varsaymaktadır (1996: 42). Cem Değer, Türkçedeki *kendi* dönüşlü adınının ise, bir B-gönderge olduğunu varsaymakta ve bu göndergenin içsel yapısını aşağıdaki gibi göstermektedir (1996: 43):

Şekil 4.

Şekil 4'de görüldüğü üzere, *kendi* B-göndergesi, BELİRLEYİCİ konumunda bir *adıl* olan AÖ'nde baş konumundadır. Ancak B-göndergeler uzak-ara bağlamaya izin vermektedirler. Cem Değer'in B-gönderge olarak kabul ettiği *kendi* ise, yerel alanda 3. tekil kişi özelliği taşıyan bir öncüle bağlanmayı gerektirmektedir (1996: 43). Ayrıca, Cem Değer'in (1996) dönüşlü göndergelerin içsel yapısına ilişkin belirlemeleri, Kornfilt'in (2001) içsel yapı çözümlemesiyle çelişkili durumlar ortaya koymaktadır. Şöyle ki, Cem Değer'in çözümlemesinde *kendi* dönüşlü birimi, Kornfilt'in çözümlemesine koşut olarak, başı UYUM olan bir öbek içinde yer almaktadır, Ancak, Kornfilt'in çözümlemesinde *adıl* sadece 3. kişi uyumu gösteren bir öbek içindeyken, Cem Değer'in çözümlemesinde BELİRLEYİCİ konumundaki *adıl* bütün kişi uyumlarını gösterebilmektedir. Cem Değer'in çözümlemesi Türkçe AÖ'leri ve UÖ'leri için daha geçerli görünmektedir. Cem Değer'in çözümlemesini, Kornfilt'in çözümlemesi ile örtüştürdüğümüzde aşağıdaki gibi bir yapıyla karşılaşırız:

Şekil 5.

Şekil 5'te gözlemlediğimiz gibi, *kendi* dönüşlü biçimbirimini bir UÖ ya da benzer yapıdaki bir AÖ içinde ele aldığımızda, baş olan UYUM, Türkçedeki bütün kişi çekimlerine göre belirlenecektir. Kornfilt'in *Ali'nin arabası* örneğinden yola çıkarak önerdiği yapı *benim arabam* örneğindeki yapıdan farklı değildir ve Cem Değer'in de gösterdiği gibi, bir AÖ/UÖ içinde yer alan *kendi* dönüşlü birimine eklenen uyum biçimbirimleri bütün kişi ulamını kapsamaktadır. Şekil 5'te gösterdiğimiz yapı da, *kendi* ve *kendisi* göndermeleri arasındaki farkı açıklamaktan uzaktır. Çünkü başı UYUM olan bir yapı içine yerleşen *kendi* dönüşlü birimi hem SELF-göndermeleri hem de *kendisi* ve *kendileri* B-göndermelerini oluşturmaktadır. Dolayısıyla, Türkçedeki dönüşlü göndermelerin içsel yapılarına daha farklı bir bakış açısı getirilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda bu tartışmayı çalışmamızın Tartışma Bölümüne erteleyip Türkçedeki *kendi* ve *kendisi* göndermelerinin içsel yapılarına Dağıtılmış Biçimbilim yaklaşımı çerçevesinde farklı bir bakış açısı getirmeye çalışacağız.

Türkçede eylemcil dönüşlülük üzerine yapılan çalışmalar (Göksel 1993; Demircan 2003), dönüşlü yapıların diğer üye eksiltlen yapılarla (Göksel, edilgen, orta

yapı; Demircan, gizil çatı) biçimsel olarak özdeş olabileceğini göstermektedir. Bu çalışmalar, ayrıca, Türkçede $\{- (I)n\}$ dönüşlü biçimbirimiyle oluşturulan eylemcil dönüşlülüğün, sadece “YAPAN (KILICI), ETKİLENEN, İSTEMLİ, YARALANAN” özelliklerinden dördünü de yüklenen bir özne bulunduğunda geçerli olduğunu göstermiştir (Adalı 1979; Demircan 2003). Söz konusu çalışmaların bu saptamaları, Birinci Bölümde König ve Siemund’dan aktarılan eylemlerin gösterdiği süreçle eylemcil dönüşlülük stratejisi seçimi arasındaki ilişkiyi ortaya koyan genellemenin işlediğini göstermektedir. Banguoğlu (1974), Adalı (1979) ve Demircan’ın (2003), eylemcil dönüşlülük stratejisinin, öznenin eylemi kendi üstünde, kendi için veya kendince gerçekleştirdiği durumlarda kullanılabileceğini belirtmeleri, eylemcil dönüşlülük stratejisinin seçilmesinin altındaki nedenlere ışık tutmaktadır.

Göksel’in (1993) ortaya koyduğu, eylemcil dönüşlülüğün, Türkçede sadece içsel üyeyi değil, dönüşlü birim içeren bir üyeyi de eksilttiği savı, çalışmamızın bütüncesinde incelenerek Dördüncü Bölümde açıklığa kavuşturulacaktır.

Demircan’ın (2003; 2005), eylemlerin farklı çatıdaki görünüşlerinin sözlükçede oluşturulduğu ve çatı eklerinin dilbilgisel ilişkileri düzenleyen ekler olduğu belirlemesi ise, Birinci Bölümde (14)’te verdiğimiz *Sözlükçe Özdeşlik İlkesinin* Türkçede de geçerli olduğunu göstermektedir. Ancak, Banguoğlu (1974) ve Göksel’in (1993) de belirttiği gibi, Türkçede *giyin-*, *kuşan-*, *boşan-* gibi eylemler ayrı birer sözlüksel girdi gibi davranmaktadırlar. Çalışmamız bu doğrultuda, bütüncemizde yer alan eylemcil dönüşlülük örneklerini inceleyecek ve Banguoğlu ve Göksel’in belirlemelerinin genele uygulanabilirliğini sorgulayacaktır.

NOTLAR

1. Göksel *bastırılma* olarak kullanıyor.
2. Demircan *dışlama* olarak kullanıyor.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE VE ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

3.1. Giriş

Bu bölümde çalışmamızın kuramsal çerçevesini oluşturan “Dağıtılmış Biçimbilim” yaklaşımı ile çalışmamızın bütüncesini çözümlenmede kullanacağımız araştırma yöntemi olan Bütünce Temelli Yaklaşım tanıtılacaktır.

3.2. Kuramsal Çerçeve

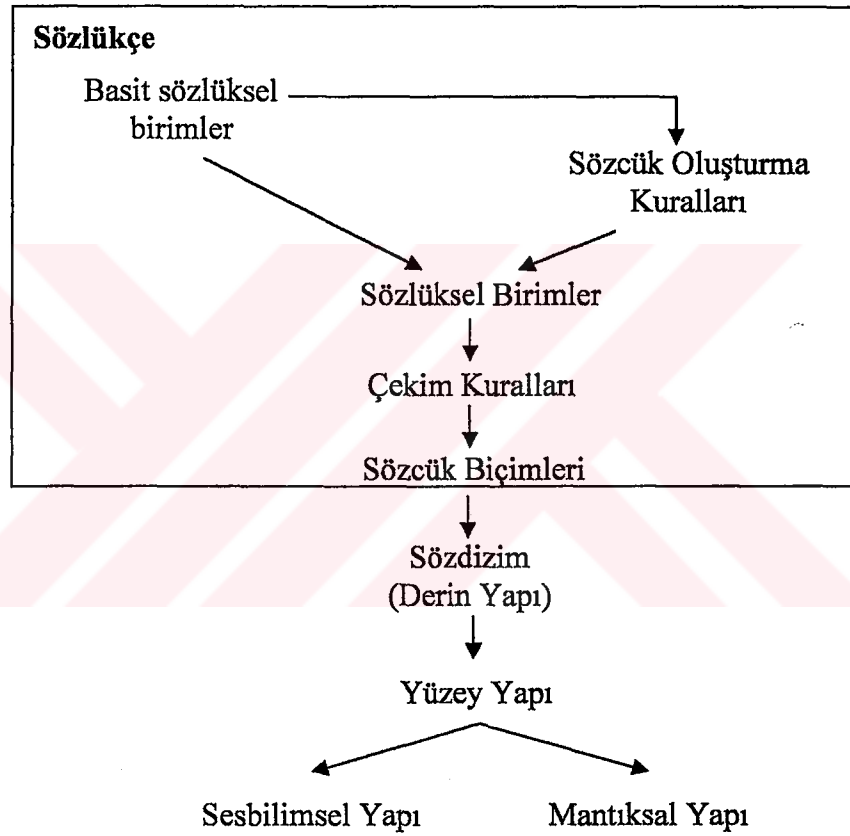
Dağıtılmış Biçimbilim, son yıllarda üretici-dönüşümsel dilbilgisi çalışmalarında ortaya çıkmış bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımda biçimbilim bileşeni sözdizim bileşeniyle birlikte dilbilgisinin merkezinde yer almaktadır. Dağıtılmış Biçimbilimin ortaya çıkışındaki güdülenmeleri daha iyi anlayabilmek için çalışmamızda öncelikle üretici-dönüşümsel dilbilim çalışmalarında biçimbilimin ele alınış şekli irdelenecektir. 1970’lerin başından bu yana yapılmakta olan üretici-dönüşümsel dilbilgisi çalışmaları biçimbilimi dilbilgisi modellerinin farklı düzeylerine yerleştirmeleri açısından farklılaşmaktadırlar. Biz bu çalışmaları Sözlükselci Yaklaşımlar ve Ayrışımçı Yaklaşımlar başlıkları altında ele alacağız.

3.2.1. Sözlükselci Yaklaşımlar

Sözlükselci Yaklaşımlar (Chomsky 1981, 1993, 1995; Kaplan ve Bresnan 1982; Pollard ve Sag 1987, 1994), Chomsky’nin (1970) bazı adlaştırmaların sözdizimsel dönüşümlerle değil, sözlükçe içinde işleyen bazı kurallar tarafından üretilmesi gerektiği savından hareketle dilbilgisi içinde sözlükçe ve sözdizim olmak üzere iki farklı üretici dizge bulunduğunu ileri sürmüşlerdir (Embick ve Noyer 2004: 2). Chomsky (1981, 1993, 1995), sözlüksel birimlerin sözdizimsel türetime sesbilimsel özelliklerini yüklenmiş ve tam çekimli olarak eklendiğini ileri

sürmektedir. Matthews da, Sözlükselci Yaklaşımların çekim ve türetim biçimbilimi arasında ayırım yapmadan, her ikisinin de sözlükçede gerçekleştiğini savunduklarına işaret etmektedir (1997: 206). Chomsky (1993) Minimalist Program’da da Mantıksal ve Sesbilimsel yapıya aktarılan özelliklerin saklandığı bir sözlükçe olması gerektiği iddiasını sürdürmüştür. Falk’ın Sözlükselci Yaklaşımların dilbilgisini nasıl yapılandırdıklarını görselleştirdiği şekli aşağıdaki gibi uyarlayabiliriz (2003: 1):

Şekil 6.

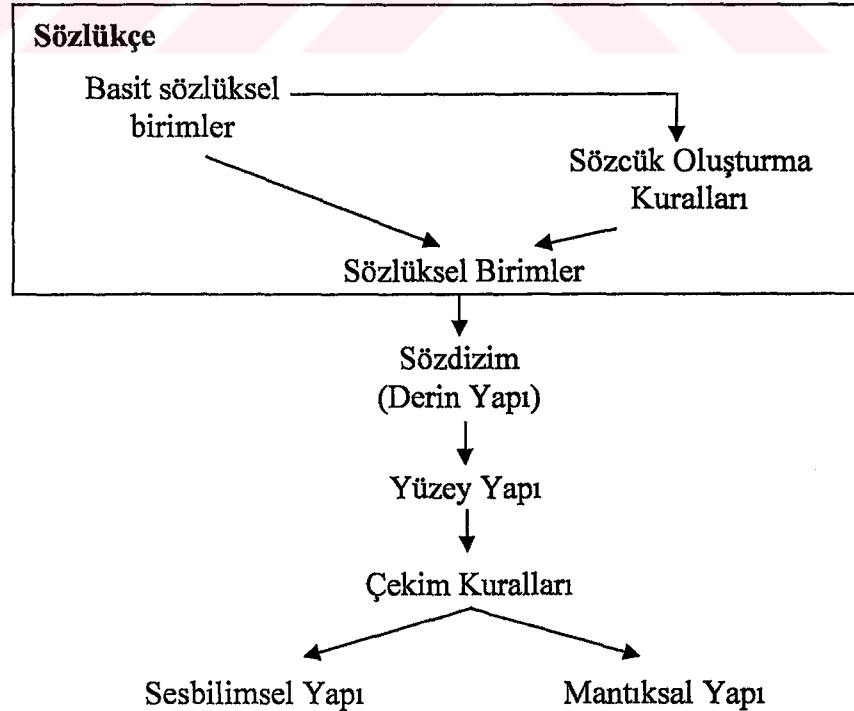
Şekil 6’da da görüldüğü gibi Sözlükselci Yaklaşımlarda biçimbilim bileşeni neredeyse tamamen yok sayılmakta ve yalnızca *sözlükçenin* içerisinde sözcük oluşturma kuralları ve *çekim* kuralları olarak yer almaktadır. Yani sözlükçe, sözdizim bileşeninde girdi olarak kullanılmak üzere *the*, *barbarians*, *destroyed* ve *city* gibi sözcükleri türetir. Bu sözcüklerin “*The barbarians destroyed the city*” gibi iyi-oluşturulmuş bir tümcede yer alabilmeleri için yüklenmeleri gereken anlamsal roller ve yüklenmeleri gereken DURUMLar vardır (Harley ve Noyer 2000: 3). Harley ve Noyer’a göre sözlükselci yaklaşımlarda sözdizim, sözcük dizilerinin kurucu yapısı

olarak kabul edilmektedir (2000: 3). Sözlükçede tam çekimli sözcüklerin türetilmesi ve sözdizimin basit bir kurucu yapısına indirgenmesi biçimbilim-sözdizim ilişkisinin açıklanmasını zorlaştırmaktadır. Bu aşamada ise, biçimbilimin sözlükçe içinde yer aldığını reddeden ve biçimbilimin dilbilgisinin ayrı bir bileşeni olduğunu savlayan Ayrışımçı Yaklaşımlar ön plana çıkmaktadır.

3.2.2. Ayrışımçı Yaklaşımlar

Üretici-dönüşümsel dilbilgisi çalışmaları içinde biçimbilimin dilbilgisinin ayrı bir bileşeni olduğunu savunan yaklaşımlar (Aronoff 1976, 1994; Anderson 1982; Baker 1985; Beard 1987) türetim ve çekim biçimbiliminin dilbilgisinin farklı bileşenleri içinde olduğunu savlamaktadırlar. Beard (1987) ve Anderson'un (1982) dilbilgisi yapılandırmasına göre sözcük oluşturma yöntemleri, yani türetim biçimbilimi sözlükçe içinde, çekim biçimbilimi ise sözdizimden sonra ayrı bir bileşen olarak yer almaktadır. Ayrışımçı yaklaşımların dilbilgisi yapılandırmasını aşağıdaki şekilde görelim (Falk 2003: 2):

Şekil 7.

Şekil 7’de de görüldüğü gibi, Ayrışımçı yaklaşımlarda biçimbilim, bir parçası sözlükçede yer alan, diğer parçası da sözdizimden sonra konumlanan iki farklı bileşenden oluşmaktadır. Biçimbilimin bir bölümünün sözdizimden sonra konumlandırılması biçimbilim-sözdizim ilişkisini daha belirgin kılsa da, biçimbilimin bir bölümünün sözlükçe içinde yer alması biçimbilim-sözdizim ilişkisini açıklamaktaki zorluğu devam ettirmektedir. Bu açıdan biçimbilimin dilbilgisi içindeki yerine farklı bir bakış açısı getirmek gerekmektedir. Bu aşamada biçimbilimi dilbilgisinin içinde ayrı bir bileşen olarak kabul eden ve biçimbilim-sözdizim ilişkisini açıklamak için seçmeli bir yol izleyerek karşımıza çıkan Dağıtılmış Biçimbilimi tanıyalım.

3.2.3. Dağıtılmış Biçimbilim

Halle ve Marantz (1993), biçimbilimin, dilbilgisinin sadece bir bileşenine indirgenemeyeceği, aksine bu bileşenin farklı bileşenlere dağıtılmış olduğu savından yola çıkarak kuramlarını Dağıtılmış Biçimbilim (bundan sonra DB) olarak adlandırmışlardır (1993: 111–112).

DB, biçimbilimi dilbilgisinin neredeyse bütün bileşenleriyle etkileşim içinde olan bir bileşen olarak tanımlamış ve biçimbilimi sözdizimle birlikte dilbilgisinin merkezine oturtmuştur. DB’nde biçimbilim, sözdizimsel türetime girdi sağlamanın yanı sıra, bu türetimin sonucunda ortaya çıkan yapıların Sesbilimsel Yapı ve Mantıksal Yapıyla da ilişkilendirilmesini sağlamaktadır. Daha kesin bir tanım verecek olursak, sözdizimsel bileşen tarafından tamamlanan sözdizimsel yapılar, Biçimbilimsel Yapı olarak adlandırılan ve sözdizimsel yapı üzerinde çok kısıtlı bazı düzenlemeler yapabilen bir bileşene girdi sağlamaktadır. Biçimbilimsel Yapı bileşeninin çıktısı ise *Sözcük Dağarcığındaki* birimleri sözdizimsel türetimdeki budaklarla eşleştiren *Sözcük Ekleme* tarafından yorumlanmaktadır (Acquaviva 2002: 938).

DB, temel olarak sözcük oluşturmanın dilbilgisinin sadece bir bileşeninde odaklanmadığını; ancak birkaç bileşen arasında dağıtılmış olduğunu savunmaktadır.

DB’nde Sözlükçe yoktur, sözcük-oluşturma, sözdizimde ya da Biçimbilimsel Yapıda sözdizim sonrası işlemlerle yapılmaktadır. Biçimbilimsel Yapı sözdizimden sonra gelmekte ve sözdizim ile Sesbilimsel Yapı arasında işlemektedir (Jung 2003: 16).

Yönetme ve Bağlam Kuramı (Chomsky 1981) ve daha sonra önerilen sözlükselci yaklaşımların aksine, DB’nde sözdizim sözcüksel birimlere benzeyen birimlerle uğraşmamaktadır; bunun yerine biçim-sözdizimsel özellik kümesindeki biçim-sözdizimsel özellikleri bir araya getirerek yapılar türetmektedir (Harley ve Noyer 1999: 3). Bu bağlamda, biçimbilimin DB içindeki dağıtılmış durumunu ve bu dağıtılmışlığın görünüşünü ve işlevlerini inceleyelim.

3.2.3.1. Sözdizim Öncesi Biçimbilim

DB, öncelikle, sözdizimsel türetilere girdi olarak sunulan birimlerin sesbilimsel özelliklerden yoksun olduğunu savlayarak, diğer üretici-dönüşümsel yaklaşımların (Chomsky 1981, 1993, 1995) sözlüksel birimlerin bütün çekimsel ve sesbilimsel özelliklerini sözlükçe yüklediği savını reddetmektedir (Halle ve Marantz 1993: 112). DB’de sözdizimsel türetime girdi olarak sunulan birimler somut sesbilimsel özelliklerden yoksun tamamen soyut biçim-sözdizimsel özelliklerden oluşmaktadır (Halle ve Marantz 1993). DB’ye göre önceki yaklaşımlarda sözcüksel birimler olarak adlandırılan birimler sözlükçe değil sözdizimde ya da sözdizimden sonra oluşturulmakta ve düzenlenmektedir (Acquaviva 2002: 938). Bu aşamada *biçim-sözdizimsel özellikler kümesi* olarak adlandıracağımız bileşen, biçimbilimlere ilişkin ulamsal bilgilerden ve çalışmamızın önceki bölümlerinde Φ -özellikler olarak değindiğimiz *kışı, sayı, cinsiyet* gibi özelliklerden oluşmaktadır. Yani, Yönetme ve Bağlama Kuramının (Chomsky 1981) aksine, DB’de sözdizim sözlüksel birimlere benzeyen somut birimlerle uğraşmaz, bu sözlüksel birimler yerine, belirli sayıdaki biçim-sözdizimsel özelliği belli kurallar çerçevesinde bir dizi işlemeleden geçirerek yapılar türetir (Harley ve Noyer 1999: 3). Harley ve Noyer (2000) İngilizcedeki *melt* eylemi örneğinden yola çıkarak Sözlükselci Yaklaşımlarla DB arasındaki dilbilgisel yapılanma farkını açık bir biçimde ortaya koymuşlardır. Harley

ve Noyer' a göre, İngilizcede *melt* eylemi iki farklı üye yapısı sergilemektedir (2000: 5):

- (86) a. The sun melted the snow.
BEL güneş erit-GEÇ BEL kar
'Güneş karı eritti.'
- b. The snow_i melted t_i.
BEL kar eri-GEÇMİŞ
'Kar eridi.'

(86)'da da görüldüğü gibi *melt* eyleminin geçişli ve geçişsiz olmak üzere iki farklı üye yapısı vardır. Harley ve Noyer, Sözlükselci Yaklaşımların (86a-b) örneklerine benzer durumlarda sözlükçenin *melt*₁ ve *melt*₂ olmak üzere iki farklı eylem türettiğini savunduklarını ileri sürmüşlerdir (2000: 5). DB'de ise, sözlükçe olmadığı için yalnızca bir *melt* eylemi vardır ve *melt* eyleminin geçişli mi yoksa geçişsiz mi yorumlanacağı eklendiği sözdizimsel yapının özelliklerine bağlıdır. Yani *melt* eylemi (86a)'daki gibi bir yapıya eklenirse geçişli, (86b)'deki gibi bir yapıya eklenirse geçişsiz olacaktır (Harley ve Noyer 2000: 5). DB'in sözlükselci yaklaşıma göre önemli bir ayrıcalığını, yani sözcüksel birimlerin sözdizimsel yapıda eşleştikleri budaklardaki biçim-sözdizimsel özellik yığınları için özgüllüklerinin zayıf olduğu tanımlamasını başka bir örnekle daha gösterelim (Harves 2002: 16-17):

- (87) a. Neville broke the jar
Neville kır-GEÇ BEL kavanoz
'Neville kavanozu kırdı.'
- b. The jar broke.
BEL kavanoz kır-GEÇ
'Kavanoz kırıldı.'

(87)'de görülen *break* eylemi biçim-sözdizimsel özellikler kümesinde geçişli ve geçişsiz değişkenleri açısından ayrılmamaktadır, yani özgüllüğü zayıftır. İngilizcede (87)'deki gibi bazı durumlarda eylemlerin geçişli ve geçişsiz biçimleri arasında sesbilgisel bir farklılık görülmemektedir. Ancak İngilizce konuşucuları bu eylemlerin

geçişli mi yoksa geçişsiz mi olduklarını eylemin bulunduğu sözdizimsel bağlamdan çıkartmaktadırlar (Harves 2002: 17). Ancak, Harves'a göre, diğer birçok dil eylemlerin geçişli ve geçişsiz değişkenleri arasında biçimbilimsel bir ayırım yapmaktadır (2002: 17):

- (88) a. Jean a cassé le verre.
Jean YAR KIR-GEÇ BEL cam
'Jean camı kırdı.'
- b. Le verre s'est cassé.
BEL cam DÖNÜŞLÜ KLİTİK-YAR KIR-GEÇ
'Cam kırıldı.'
- (89) a. Anna razbila stakan.
Anna KIR-GEÇ cam
'Anna camı kırdı.'
- b. Stakan razbilsja.
cam KIR-GEÇ-DÖNÜŞLÜ

(88b) ve (89b)'de görüldüğü gibi, Fransızcada *se klitiki*, Rusçada ise *{-sja}* biçimbirimi eylemin geçişsiz değişkenini belirtmekte kullanılmaktadır (Harves 2002: 17). DB çerçevesinde dizim ağaçları oluşturulduktan ve bu ağaçlardaki budaklara biçim-sözdizimsel özellikler eklendikten sonra biçimbilim, sözdizim sonrasında konumlanan parçası aracılığıyla tekrar devreye girer. Bu tekrar devreye girme işleminde biçimbilimin sözdizimden sonra konumlanan parçası tanıtılacaktır.

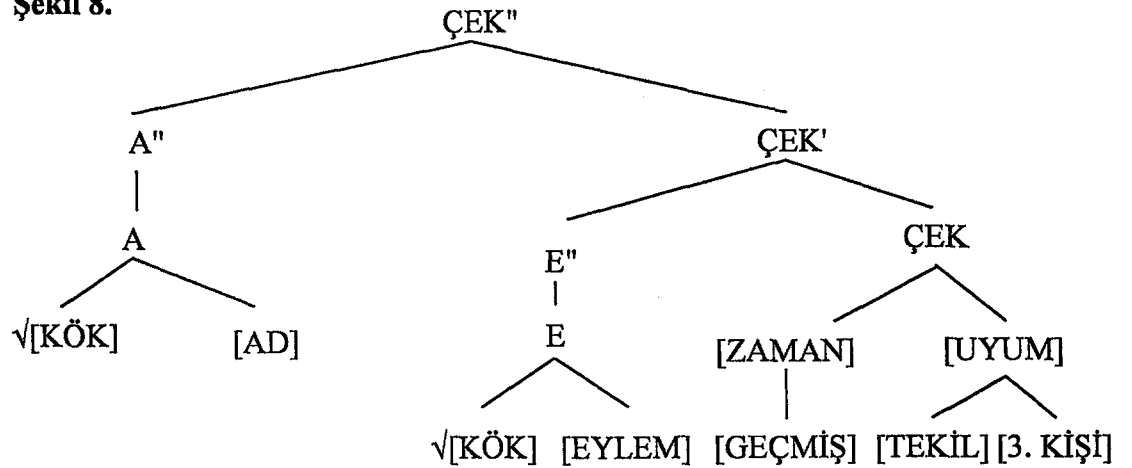
3.2.3.2. Sözdizim Sonrası Biçimbilim

Sözdizimsel türetimden sonra biçimbilim bir kez daha devreye girerek, sözdizim düzeyinde türetilen yapılarda yer alan biçim-sözdizimsel özellik yığınlarını sesbilimsel özellik bileşikleriyle ilişkilendirmektedir (Halle ve Marantz 1993: 113). Halle ve Marantz biçimbilimin sözdizimden sonra konumlanan parçasını *Biçimbilimsel Yapı* (bundan sonra BY); biçimbilimin bu aşamadan sonra gerçekleştirdiği işlemleri ise *Sözcük Ekleme* olarak adlandırmaktadır (1993: 114, 121, 122). Sözcük Ekleme aşamasında *Sözcük Dağarcığı*ndan seçilen *sözcüksel birimler*¹

sesbilgisel bir özellik bileşiği ile o bileşiğin eklenebileceği budak arasındaki ilişkiyi kurmaktadır (Harley ve Noyer 1999: 4). Harley ve Noyer'a göre bir sözcüksel birimin sesbilimsel içeriği boş-sesbirim (\emptyset) de dahil olmak üzere herhangi bir sesbilimsel dizi olabilmektedir (1999: 4). Ancak bir sözcüksel birimin belli bir biçim-sözdizimsel budağa eklenebilmesi için, o sözcüksel birimin özellikleriyle eklendiği budaktaki biçim-sözdizimsel özelliklerin örtüşmemesi ve eklenecek sözcüksel birimin budaktaki biçim-sözdizimsel özelliklerin bir alt-kümesini barındırması gerekmektedir (Halle ve Marantz 1993: 122).

Halle ve Marantz, sözdizimsel düzeyde sözdizimsel yapıdaki budakların türetilmesinde bir dildeki sözcüksel birimlerin rolü olmadığını iddia etmektedirler. Yani sözdizimsel türetimin bir aşamasında herhangi bir budağa eklenmek için seçilen biçim-sözdizimsel/anlamsal özellikler, o dilde bu özellikleri karşılayacak sözcüksel birimler olup olmasına bağlı değildir (1993: 121). Bu sav aslında herhangi bir dilde sesbilimsel gerçekleşmesi olmayan biçimbirimlerin işlevini açıklaması açısından önemlidir. Bu durumu ve DB'de sözdizim düzeyinde yer alan soyut biçim-sözdizimsel özelliklerden kurulmuş bir ağaç şemayı aşağıdaki gibi örneklendirebiliriz:

Şekil 8.

Şekil 8'de de görüldüğü gibi, DB'de sözdizimsel yapılar soyut biçimbirimlerden oluşmaktadır. Şekil 8'de verilen dizim ağacına göre "Ali geldi" tümcesinin sözdizimsel yapısını açıklayalım. *Ali geldi* tümcesinin üretilmesi için sözdizim

bileşeni soyut biçim-sözdizimsel özellikler kümesinden A'' budağına [AD] biçim-sözdizimsel özellikli bir $\sqrt{[KÖK]}$ seçmektedir. Sözdizim ayrıca, E'' budağına [EYLEM] özellikli bir $\sqrt{[KÖK]}$ seçmekte, ÇEK budağına ise [GEÇMİŞ] özellikli [ZAMAN] ve [TEKİL] ve [3. KİŞİ] özellikli [UYUM] biçimbirimlerini seçmiştir. Sözdizimsel türetim gerçekleşikten sonra BY aşamasında Sözcük Ekleme işlemiyle bir kez daha devreye giren biçimbilimin işleyişini aşağıdaki gibi gösterebiliriz:

- (90) /ali/ $\leftrightarrow \sqrt{[KÖK]}$ ([AD])
/gel/ $\leftrightarrow \sqrt{[KÖK]}$ ([EYLEM])
/di/ \leftrightarrow [ZAMAN] ([GEÇMİŞ])
/Ø/ \leftrightarrow [UYUM] ([TEKİL] + [3. KİŞİ])

(90)'da da görüldüğü gibi sözdizimsel türetimde yer alan soyut biçimbirimler BY'da, Sözcük Ekleme işlemiyle Sözcük Dağarcığından seçilmekte ve sözdizimsel türetimde uygun olan budağa eklenmektedirler. Örneğin, sözcük dağarcığından seçilen /ali/ adı, sözdizimsel türetimde kendi içsel özelliklerine ([AD], [TEKİL]) en uygun olan budağa eklenmektedir. Aynı şekilde [EYLEM] özelliğine sahip /gel/ sözcüksel birimi, sözdizimsel türetimde $\sqrt{[KÖK]}$ ([EYLEM]) olarak belirlenmiş budağa eklenmektedir. ÇEK budağında yer alan [ZAMAN] budağına ise [GEÇMİŞ] biçimbiriminin sesbilimsel gerçekleşmesi olan /di/ sözcüksel birimi eklenmektedir. [TEKİL] ve [3. KİŞİ] özellikli [UYUM] biçimbiriminin ise, sesbilimsel olarak bir gerçekleşmesi yoktur, ancak bu biçimbirim özne-yüklem uyumu işlevini yerine getirmekte ve sözdizimsel yapıda eylemin kim tarafından yapıldığını belirtmektedir. Halle ve Marantz'ın da belirttiği gibi, bir dilde herhangi bir biçim-sözdizimsel özelliği karşılayacak sözcüksel birimlerinin olmaması o dilde o biçim-sözdizimsel özelliğin olmadığı anlamına gelmemektedir (1993: 121). (90)'daki örnekte [UYUM] biçimbirimi sesbilimsel olarak gerçekleşmemiş ve boş sesbirimle (/Ø/) gösterilmiştir.

DB çerçevesinde, biçimbilimin sözdizim ve sesbilimle olan ilişkisinin dışında bir de anlambilimle olan ilişkisi vardır. DB bu aşamada sözcüksel birimlerle anlam arasında ilişkiyi kuran bir *ansiklopedi* önermektedir (Bleam, Han ve Lidz 2000: 38). Harley ve Noyer'a göre, *ansiklopedi* bir dildeki *deyimlerin* bir listesidir. Bu bakış

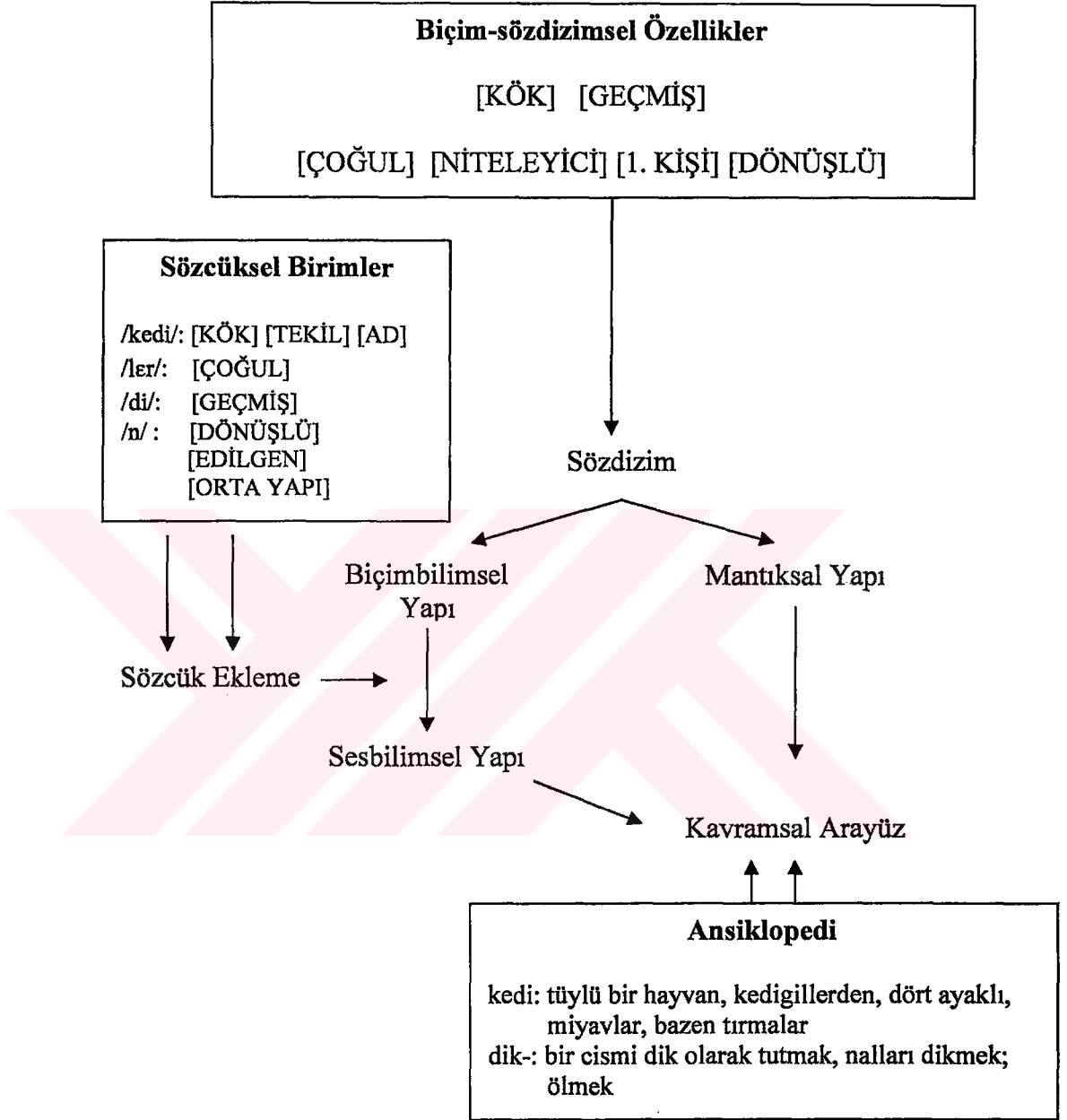
açısına göre, bütün biçim-anlam eşleşmeleri birer *deyimdir* (Haugen 2004: 59). Bu tanıtımda kullanılan *deyim* terimi, anlamı biçim-sözdizimsel yapısından ve betimlemesinden çıkartılamayan, dildeki her türlü anlatımı karşılamak (sözcükler ya da sözcüklerin bir alt parçaları) için kullanılmaktadır (Marantz 1995, 1997'den aktaran Harley ve Noyer 1999: 4). DB içinde yer alan ansiklopedide listelenen deyimleri örnekleyelim:

- (91) a. kedi: tüylü bir hayvan, kedigillerden, dört ayaklı, miyavlar, bazen tırmalar
b. dik-: bir cismi dik olarak tutmak
c. (dik-) nalları: ölmek
d. nal: at, eşek, öküz vb. hayvanların tırnaklarına çakılan demir parçası
e. (nalları) dik-: ölmek

(91a)'da görüldüğü gibi *kedi* deyimini ansiklopedi içinde işlem özellikleri ve genel dünya bilgisine dayalı olarak kodlanmıştır. Aynı şekilde *dik-* eylemi de ansiklopedi içinde kodlanmıştır. (91c)'deki *nalları dikmek* deyimini ansiklopedide bu deyimini oluşturan alt-parçalar olarak yer almaktadır. (91c)'de *dik-* eyleminin altında yer alan *nalları dikmek* deyimini, (91e)'de deyimini bir başka alt parçası olan *nal* deyimini altında da listelenmektedir. Burada da görüldüğü gibi, DB'nde sözdizimsel türetim çizgisel olarak gerçekleşmemekte, dilbilgisinin birçok alanına dağıtılmaktadır. Bir sözcüksel birimin anlamı sözcük sözdizimsel bir bağlama yerleştirilmeden oluşmamaktadır. Bir sözcüksel birimin anlamı sözdizimsel bağlam içinde konuşucu ve dinleyicilerin ansiklopedilerindeki bilgilerle desteklenerek belirlenmektedir (Shi 2003: 271). Bir başka deyişle, DB, biçimbilimi sözdizimle birlikte dilbilgisinin merkezine alarak biçimbilim, sözdizim ve anlambilim arasındaki ilişkiyi belirginleştirmektedir.

Biçimbilimin DB içindeki dağılımını Harley ve Noyer'dan (1999) uyarladığımız aşağıdaki şemada gösterelim:

Şekil 9.

Şekil 9'da da görüldüğü gibi bir, anlatımın anlamı, o anlatımın bütün türetimlerinden yorumlanmaktadır ve bu yorumlamaya dil-dışı olarak kabul edilen ansiklopediden eklenen bilgi de dahildir (Harley ve Noyer 1999: 4). Şekil 9'dan da anlaşıldığı gibi DB, biçimbilimin, dilbilgisinin diğer bileşenleriyle olan ilişkisini ortaya koymakta başarılı bir kuramdır ve özellikle biçimbilim ve sözdizim arasındaki ilişkiyi göz önüne sermesi açısından çalışmamızın kuramsal çerçevesi olarak belirlemiştir.

DB'in çalışmamızın kuramsal çerçevesi olarak seçilmesinin temel nedeni, Türkçede dönüşlülüğün hem dönüşlü göndergelerle hem de eylem üzerinde biçimbilimsel eklerle belirtilmesidir. Dönüşlü göndergeler ve öncülleri arasındaki ilişki daha çok sözdizim bileşenini ilgilendirmekteyken, eylemcil biçimbirimler, dönüşlülüğün biçimbilimsel yönünü ortaya koymaktadır. '*Kılış ya da oluşun doğrudan doğruya kılıcı üzerine dönmesi ya da kılıcı ile ilgili daha birçok durumun belirtilmesi*' (Banguoğlu, 1974: 283) temel güdülenmesiyle ortaya çıktığını savladığımız adcıl ve eylemcil dönüşlülük stratejilerinin bütüncül bir yaklaşımla ele alınabilmesi için, biçimbilim-sözdizim ilişkisini güçlü bir şekilde ortaya koyması nedeniyle Dağıtılmış Biçimbilim yaklaşımı seçilmiştir. DB yaklaşımı kullanılarak yapılan çalışmalar da bu kuramın biçimbilim-sözdizim ilişkisini açık bir biçimde ortaya koyduğunu göstermektedir. DB kuramı çerçevesinde yapılan çalışmalar ağırlıklı olarak karmaşık yüklem (Kathman 1994; Nishiyama 1998; Jung 2003) durum dizgeleri (Marantz 1991; Alexiadou 1998; Calabrese 1998; McGinnis 1998) ve eylem çatısı (Embick 1996, 1997, 1998; Lidz 1998) gibi biçimbilim-sözdizim ilişkisinin çok yoğun olarak gözlemlendiği alanlarda yapılmaktadır. Eylemlerin çatı özelliklerinden olan dönüşlülüğün de, biçimbilim-sözdizim ilişkisini ortaya koyması DB'in kuramsal çerçeve olarak seçilmesinde etkili olmuştur.

Çalışmamızın kuramsal çerçevesini tanıttıktan sonra bir sonraki bölümde çalışmamızın bütüncesi hakkında ayrıntılı bilgi verilecek ve bu bütünceden elde edilen bulgular Dağıtılmış Biçimbilim çerçevesi içinde irdelenecektir.

3.3. Araştırma Yöntemi

Bu bölümde çalışmamızda çözümlediğimiz bütüncüyü oluşturmakta kullandığımız Bütünce Temelli Yaklaşımı tanıtacağız. Biçim-sözdizimsel bir yaklaşımla gerçekleştirilen çalışmamızda neden bir bütünceye yer verdiğimiz sorulara yol açabilir. Çünkü, (üretici) dilbilim çalışmalarında bulgular konuşucunun dilsel edimlerinden oluşan bir bütünce üzerinde değil, araştırmacıların kendi dilsel edinçlerine göre oluşturdukları ideal tümceler üzerinde sınırlanmaktadır. Nitekim Say, Zeyrek, Oflazer ve Özge, dilbilimcilerin her zaman kuramlarını kanıtlamak için deneysel bir kaynak aradıklarını ve son 40 yıldır Chomsky'nin önderliğindeki birçok

dilbilimci için söz konusu kanıtların kaynağının dilin sezgisel bilgisi ve içsel dilbilgisellik yargısı olduğunu ileri sürmektedirler. Bu tür kanıtlar da, amacı insan zihnindeki dil aygıtının yapısını ortaya çıkartmak olan üretici dilbilim için yeterli olmaktadır (2004: 183).

Çalışmamızın amacı dilbilimin birden fazla alanını ilgilendiren, dolayısıyla birden fazla dilsel etmenin çok yönlü bir etkileşim içinde olduğu dönüşlülüğün Türkçedeki kodlanma biçimini betimlemektir. Sadece kişisel dil bilgimize ve dilbilgisellik yargımıza dayanarak çok sayıda etmenin belirleyici olduğu bir konuyu açıklamaya çalışmak bazı noktaların gözden kaçmasına neden olabilir görüşünden hareketle, bir bütünce oluşturmanın uygun olacağını düşündük. Oluşturulan bütünce aracılığıyla Türkçede dönüşlülüğün kodlanmasında rol oynayan ve etkileşim içinde bulunan etmenlerin daha somut olarak görülebileceği, daha nesnel bir bakış açısıyla incelenebileceği, dolayısıyla da elde edilecek bulguların daha güvenilir olacağı inancını taşıyoruz. Bu inançla çalışmamızda araştırma yöntemi olarak Bütünce Temelli Yaklaşımın amacımıza ulaşmada uygun bir yol olduğu kararına vardık.

Bulgular ve tartışma bölümüne geçmeden önce bütünce kavramına ve Bütünce Temelli Yaklaşımına kısaca değinelim.

3.3.1. Bütünce Temelli Yaklaşım

Bütünce Temelli Yaklaşımı tanımlamadan önce, bu yaklaşımın temel nesnesi olan bütünceyi tanımlamak gerekmektedir. Bütünce, üzerinde dilbilimsel araştırma yapılabilmesi için bir araya getirilmiş, bir dilin temsilcisi olduğu varsayılan metinler toplamı olarak tanımlanmaktadır (Tognini-Bonelli 2001'den aktaran Say, Zeyrek, Oflazer, Özge 2004: 183). Conrad ise, gelişen bilgisayar teknolojisinden yola çıkarak bütünceyi, doğal olarak oluşmuş metinlerin bilgisayar ortamında saklandığı düzenli bir koleksiyon olarak tanımlamaktadır (2002: 76). Ancak Grabe ve Kaplan (1996) birçok bütünce temelli araştırmanın, bütünce oluşturulduktan sonra inceleme sorusunu belirlediğine işaret etmektedir (aktaran Flowerdew 1998: 543). Biz, Grabe ve Kaplan'ın 'bütünce temelli birçok araştırmanın bütünceyi incelemeyen önce

sonuçları yorumlayacak kuramsal bir çerçeveden yoksun olması konusunda çelişki içinde olduğu' görüşünü de (1996: 46) göz önünde bulundurarak, bütünce kavramını, 'belli bir dilsel olguyu, onu etkileyen bütün etmenlerle birlikte incelemek için doğal olarak oluşmuş metinlerden seçilmiş bir örneklem' olarak tanımlayacağız.

Bütünce dilbiliminin temel çıkış noktası, yani özgün, doğal dil örneklemi, gözlemler üzerinden kuramlara ulaşmamızı, bu kuramları genellememizi ve söz konusu örneklemi aşan bulgulara erişmemizi kolaylaştırmaktadır (Say, Zeyrek, Oflazer, Özge 2004: 184). Leech'e (1992) göre Bütünce Dilbilimi, dışsallaştırılmış sözcelerle, yani edinçten çok edimle ilgilenmekte; dil evrenselleri yerine dilsel betimlemeleri ve niteliksel dil modellerinin yanı sıra niceliksel dil modellerini de göz önünde bulundurmaktadır. Ayrıca, Bütünce Dilbilimi akılcı bakış açısı yerine deneyci bakış açısını temel almaktadır (Say, Zeyrek, Oflazer, Özge 2004: 183). Bu yaklaşım, betimlemelerin bütünce sınırları içinde anlamlı / anlaşılabilir olduğu, elde edilen kanıtların, bir dilin özelliklerini tanımlamak ya da bir kuramı sınamak, yorumlamak ve örneklemek için kullanıldığı ve genellikle Bütünce Temelli Yaklaşım (bundan sonra BTY) olarak adlandırılan yaklaşımdır (Say, Zeyrek, Oflazer, Özge 2004: 184). BTY dilbilimciye, ezgileme, sözcük bilgisi, dilbilgisi, söylem ve edimbilim alanlarında farklı düzeydeki soruları yanıtlamasında kolaylık sağlar (Tognini-Bonelli 2001, Kennedy 1998'den aktaran Say, Zeyrek, Oflazer, Özge 2004: 184).

BTY çalışmalarında görülen en yaygın model, belirli bir dilsel özelliğe, yani bir sözcük ya da dilbilgisel yapıya odaklanması ve bu yapının kullanımıyla ilişkili etmenlerin sorgulanmasıdır. Bu tür sorgulamalar özellikle dil kullanıcılarının farklı söylem koşullarında yaptıkları dilsel seçimleri şekillendiren etmenlere ışık tutmayı sağlamaktadır (Conrad 2002: 78). Bizim çalışmamız, farklı dil kullanıcılarının farklı koşullarda yaptıkları seçimlerini dikkate almadığı için bu model bütüncemizin oluşturulması için kullanılmamıştır.

BTY'da ikinci bir model ise, dilin bir işlevine odaklanmak ve söylemde bu işlevin nasıl gerçekleştiğini incelemektir (Conrad 2002: 81). Dilin belirli bir işlevini bütünce temelli yaklaşımla ele almak etkileşim içinde olan birçok özelliğin

eşzamanlı olarak incelenebilmesini sağlamaktadır (Conrad 2002: 82). Bu yönüyle BTY biçimbilim, sözdizim ve anlambilim gibi dilbilim alanlarının etkili olduğu dönüşlülüğün incelenmesinde etkin bir yöntemdir ve çalışmamızın bütüncesini oluşturmakta bu yöntem kullanılmıştır. Ancak bütünce temelli yaklaşımın bu modeli alternatif bir araştırma yöntemi olarak kullanılmamış, aksine kuramsal çerçevede verdiğimiz Dağıtılmış Biçimbilim yaklaşımını destekleyici bir yöntem olarak kullanılmıştır.

3.3.2. Dönüşlülük Bütüncesi

Bütünce oluşturma üzerine deneysel çalışmalar henüz çok yeterli olmasa da Biber (1990, 1993) 1000 sözcüklük örneklemelerin birçok dilbilgisel olguyu göstermek açısından yeterli ve güvenilir olduğunu ileri sürmüştür (Conrad 2002: 77). Ancak dönüşlü yapıların bütün özelliklerini temsil edebilmesi açısından çalışmamızda kullanacağımız bütünce daha geniş kapsamlı tutulmuştur.

Çalışmamızda kullandığımız bütünce kendi araştırma nesnemiz olan dönüşlülük üzerine oluşturulmuştur ve kişisel araştırmaya yönelik bir bütünce olduğu için genel amaçlı kullanıma uygun değildir. Bütüncenin oluşturulması sırasında 15 Şubat – 28 Şubat 2005 tarihleri arasında toplam 14 günlük *Cumhuriyet* ve *Radikal* gazetelerinde yayınlanan köşe yazıları, Orkun Uçar ve Burak Turna'nın *Metal Fırtına* adlı politik-kurgu romanı ve Soner Yalçın'ın *Efendi: Beyaz Türklerin Büyük Sırrı* adlı siyaset tarihi kitabı incelenmiştir. Bütünce oluşturulurken seçilen bu metinlere ilişkin niceliksel bilgiyi somutlaştıralım:

Çizelge 9. Bütüncedeki Metinlerin Niceliksel Bilgileri

	Yazar Sayısı	Metin Sayısı	Tümce Sayısı	Sözcük Sayısı
Cumhuriyet	57	217	~8.260	~99.754
Radikal	51	218	~8.128	~106.527
Efendi	1	1	~13.959	~164.752
Metal Fırtına	2	1	~7.780	~73.177
	111	437	~38.127	~44.210

Çizelge 9’da da görüldüğü gibi toplam 111 farklı yazardan 437 farklı metin bütünceyi oluşturmak için seçilmiştir. Bütüncede yer alan *Cumhuriyet* ve *Radikal* gazeteleri, sosyal-demokrat çizgide yayın yapan gazetelerdir. 15–28 Şubat 2005 tarihlerinde *Cumhuriyet* ve *Radikal* gazetelerinin satış rakamları sırasıyla 55.628 ve 42.037 adettir. Türkiye’de yayınlanan diğer gazetelere göre daha düşük satış rakamları olan *Cumhuriyet* ve *Radikal* gazetelerinin bütünce için seçilmesinin nedeni, bu gazetelerin yazarlarının ve okuyucu kitlesinin eğitim düzeylerinin yüksek olmasıdır. Her iki gazetenin de yazarları arasında edebiyatçılar ve sanatçılar (Selim İleri, Ataol Behramoğlu, Selmi Andak, Bedri Baykam, Işıl Özgentürk, Murat Belge, Perihan Mağden, Gündüz Vassaf), üniversite öğretim üyeleri (Emre Kongar, Toktamış Ateş, Mümtaz Soysal, Erol Manisalı) ve ekonomi, siyaset ve spor alanlarında uzman olan yazarlar bulunmaktadır. Bütünce oluşturulurken seçilen metinlerden bir diğeri Orkun Uçar ve Burak Turna’nın yazmış olduğu politik kurgu romanı *Metal Fırtına*’dır. Orkun Uçar, bilim kurgu, fantezi kurgu ve korku romanları yazan ve okur kitlesi gençler olan bir yazardır. *Metal Fırtına* romanı Türkiye’de geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmış ve sadece Türkiye’de değil başta Amerika olmak üzere birçok yabancı ülkede dikkati çekmeyi başarmıştır. Aynı şekilde Soner Yalçın’ın yazdığı *Efendi: Beyaz Türklerin Büyük Sırrı* adlı araştırma/inceleme romanı geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmış ve 56 baskı yapmıştır. Bütünceyi oluştururken bu metinlerin seçilmesinin nedeni bütüncenin güncel ve eşzamanlı olmasını sağlamaktır.

Bütünceyi oluşturan metinlerden (yaklaşık 444.210 sözcük) sadece dönüşlü yapılar ve *kendi* ve *kendisi* göndergelerinin geçtiği tümceler bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Bu tümceler seçiminde çekimli / çekimsiz tümce ayrımı yapılmamış, dönüşlülüğün kodlandığı her tümce yapısı bütünceye aktarılmıştır. Bütüncenin oluşturulmasında *kendi* ve *kendisi* göndergelerinin niteleyici, pekiştirici, adılsıl işlevlerini yükledikleri durumlar sadece bu göndergelerin geçtiği öbekler olarak değil tam tümce olarak bütünceye aktarılmıştır:

(92) a. Kant’a göre en büyük ahlaksızlık, birini *kendi amacınız* için kullanmak.

Radikal, 15 Şubat 2005

- b. Kuvvetler ayrılığını vazedenden anayasanın *kendisi*, hükümetin parlamento çoğunluğuna dayanmasını da emrediyor.

Radikal, 17 Şubat 2005

(92a)'da niteleyici işlevi gören *kendi* sözcüksel birimi bütüncüye sadece üyesi olduğu *kendi amacınız* AÖ olarak değil, bağlamın bozulmaması için bütün bir tümce olarak alınmıştır. (92b)'deki pekiştirici işlevli B-gönderge de aynı şekilde bağlamdan koparılmadan *anayasanın kendisi* AÖ yerine tümcenin tamamı alınarak bilgisayara aktarılmıştır.

Kuramsal çerçeve ve araştırma yöntemimizi tanıttıktan sonra bir sonraki bölümde bütüncemizden elde ettiğimiz bulguları sergileyeceğiz. Bu bulgular ışığında Türkçede dönüşlü yapıların biçim-sözdizimsel özellikleri DB çerçevesinde tartışılacaktır.

NOTLAR

1. Sözcüksel Birim (Vocabulary Items) kavramı DB'nde sözcük ekleme işlemi sırasında eklenen sesbilgisel özellik bileşiklerini adlandırmak için kullanılmıştır. Üretici-dönüşümsel dilbilgisi çalışmalarında kullanılan sözlüksel birimlerden hem içerik hem de konum bakımından farklıdırlar. Üretici-dönüşümsel dilbilgisinde Sözlüksel birimler sözdizimi bileşeninden önce yer alan sözlükçe bileşeninde yer almaktayken, sözcüksel birimler sözdizim bileşeninden sonra Biçimbilimsel Yapı'da yer almaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE TARTIŞMA

4.1. Giriş

Çalışmamızın bu bölümünde önceki bölümlerde Türkçede dönüşlülük üzerine yapılan çalışmalarda ortaya çıkan bulgular Bütünce Temelli Yaklaşım çerçevesinde oluşturduğumuz bütünce üzerinde sınanacak ve bütünceden elde edilen bulgular sergilenecektir. Bulguların Üçüncü Bölümde tanıttığımız kuramsal çerçeve açısından tartışılması ise Tartışma Bölümünde yapılacaktır.

4.2. Bulgular

Çalışmamızın bu bölümünde önce bütüncenin genel özellikleri istatistiksel olarak verilecektir. Daha sonra bütünceden elde edilen bulguları ayrıntılı bir biçimde betimlenecektir. Bütünceden elde edilen bulgular sergilendikten ve bu bulgular tartışıldıktan sonra, çalışmamızın önceki bölümlerinde aktardığımız dönüşlülük üzerine yapılmış çalışmalar ve bu çalışmaların bulgularıyla bütüncemizden elde edilen bulguların ne derecede örtüştüğü değerlendirilecektir.

4.2.1. Türkçede Dönüşlülüğün Genel Dağılımı

Bütüncemizde yaptığımız tarama işleminden sonra elde ettiğimiz 1439 giritin 488'i (%34) dönüşlü yapı olarak belirlenmiştir. Dönüşlü yapı olarak belirlenen 488 giritten 403'ü (%28) adcıl dönüşlülük stratejisinin, 85'i (%6) eylemcil dönüşlülük stratejisinin kullanıldığı yapılarıdır. 488 giritten 403'ünde kullanılan adcıl dönüşlülük stratejisi de kendi içinde iki farklı dağılım sergilemektedir. Adcıl dönüşlülük stratejisi kullanılarak kodlanan dönüşlü yapılardan 312'si (%22) *kendi SELF-göndergesinin* kullanıldığı yapılarıdır. *Kendisi* B-göndergesi ise, 398 giritten 91'inde (%6) kullanılmıştır. Bu verileri bir çizelgeyle somutlaştıralım:

Çizelge 10. Dönüştürülük bütüncesindeki dönüştürü yapıların dağılımı

Dönüştürülük Bütüncesi			
Dönüştürü olmayan yapılar	Dönüştürü Yapılar		
	<i>Adcıl Dönüştürülük</i>		<i>Eylemcil Dönüştürülük</i>
	<i>SELF- gönderge</i>	<i>B-gönderge</i>	
951 (%66)	312 (%28) (%64)	91 (%6) (%19)	85 (%6) (%17)

Çizelge 10'da görülen *Dönüştürü Olmayan Yapılar* bütüncemizin %66'sını oluşturmaktadır. Geriye kalan %34'lük bölümü oluşturan *Dönüştürü Yapıların* dağılımı ise adcıl ve eylemcil dönüştürülük stratejileri açısından anlamlı bir fark sergilemektedir. Çizelge 10'a baktığımızda adcıl dönüştürülük stratejisinin kullanıldığı yapıların bütüncedeki toplam girit sayısına oranının %28 SELF-gönderge, %6 da B-gönderge olmak üzere toplam %34 olduğunu görmekteyiz. Buna karşın eylemcil dönüştürülük stratejisi kullanılarak kodlanan dönüştürü yapıların bütüncedeki oranı sadece %6'da kalmaktadır. Dönüştürü yapıların oranlarını kendi içinde değerlendirecek olursak (Çizelge 10'da koyu yazılmış oranlar), adcıl dönüştürülük stratejisinin, %64 SELF-gönderge ve %19 B-gönderge olmak üzere toplam %83 oranında kullanıldığı, buna karşın eylemcil dönüştürülük stratejisinin kullanıldığı yapıların %17 gibi düşük bir oranda olduğu gözlenmektedir:

- (93) a. Şimdiye kadar kadınlara özel ilgim olduğu yönünde sinyal almamıştım hiç ama filmde çıktığımdan beri sayısız kere *kendimi* Yeşilçay'ın gözleriyle dudaklarını düşünürken buldum; Angelina Jolie halt etmiş!
Radikal, 23 Şubat 2005
- b. *[Ajax taraftarları]*; 1960'lardan itibaren *kendilerine*; 'Yahudiler ya da süper Yahudiler' lakabını takmış.
Radikal, 28 Şubat 2005
- c. *[Enerji Bakanı]*; şimdi en başta müsteşarı olmak üzere bürokratlarını harcayıp *kendini*; kurtarmaya çalışıyor.
Cumhuriyet, 15 Şubat 2005
- d. Gelin bu aşamada Atatürk 'ün verdiği liderlik dersini anımsayıp *kendimize*; de pay çıkarmaya çalışalım.
Cumhuriyet, 21 Şubat 2005

e. *Ben; kendimi*; esasen Rumelili sayarım.

Efendi, s.88

f. Sarı Efe Edib'in İzmir'den ayrılmasından şüphelenen motorcu [*Giritli Şevki*]; *kendini*; kurtarmak için suikastı ihbar etti...

Efendi, s.526

g. *Serdar; kendine*; gelmiş olmalıydı ki, makineli tüfeğini konuşurmaya başlamıştı.

Metal Fırtına, s.8

h. *Barkın*; onu görünce *kendini*; kaybetme aşamasına geldi.

Metal Fırtına, s.216

i. Herkes istediği gibi *giyinsin*, özgürlük var,' mavrası koca bir yalan.

Radikal 20, Şubat 2005

j. Valenti, Kraliçe'ye "Kaliforniya'da stüdyo yöneticileriyle 'full-time' kulis yapmasını" önererek işin içinden *siyrılıyor*.

Cumhuriyet, 26 Şubat 2005

k. Generali gören askerler *toparlanıyor*, üstlerine başlarına çeki düzen veriyorlardı ve yüzleri gülmeye başlıyordu

Metal fırtına, s.67

l. Gönüllüydüler; silah *kuşanıp* İstanbul sokaklarına girip gericilerle savaşmak istiyorlardı.

Efendi, s.134

(93)'te verdiğimiz örneklerde Türkçede dönüşlülüğün kodlanmasında adcıl dönüşlülük stratejisinin ve özellikle SELF-göndergelerin baskın olarak kullanıldığı görülmektedir. Eylemcil dönüşlülük stratejisi ise bütüncede sadece 85 giritte kullanılmış, bu giritlerde dönüşlülüğü kodlamada kullanılan eylemlerin ise, sadece 14 adetle sınırlı olduğu gözlenmiştir. Eylemcil dönüşlülük stratejisinin kullanıldığı örnekleri çalışmanın daha sonraki bölümlerine bırakıp öncelikle Türkçede *kendi* sözcüksel birimi ile *kendi* (kendim, kendin, vb.) SELF-göndergesi ve *kendisi/kendileri* B-göndergelerinin dağılımını inceleyelim.

4.2.2. Türkçede Adcıl Dönüşlülük Stratejisinin Dağılımı

Bütüncemizde *kendi* ve *kendisi* sözcüksel birimlerinin kullanıldığı yapıları incelediğimizde Türkçede *kendi* sözlüksel biriminin tek başına bir baş olarak

kullanıldığı durumlarda büyük ölçüde niteleyici işlevinde kullanıldığını görmekteyiz. Çalışmamızın ikinci bölümünde belirttiğimiz gibi *kendi* sözcüksel birimi, başı UYUM biçimbirimi olan bir UÖ içinde BELİRLEYİCİ konumunda olduğunda SELF-gönderge ve B-göndergeler oluşmaktadır. Bütüncemizde SELF-gönderge ve B-göndergelerin gönderge olma temel işlevi dışında *adılsıl* ve *pekiştirici* olarak da kullanıldıkları gözlenmektedir. Bu saptamalarımızı yine bütüncemizden elde ettiğimiz sayısal bilgiler doğrultusunda bir çizelgede somutlaştıralım:

Çizelge 11. Türkçede *kendi* sözcüksel biriminin işlevlerinin dağılımı

Dönüştülük Bütüncesi						
SELF-gönderge (%29)			B-gönderge (%44)			"kendi" (%27)
Adılsıl	Gönderge	Dönüştülü	Dönüştülü	Adılsıl	Pekiştirici	Niteleyici
11 (%1)	35 (%3)	312 (%25)	91 (%7)	374 (%30)	89 (%7)	349 (%27)

Çizelge 11'de de görüldüğü gibi, *kendi* ve *kendisi/kendileri* sözcüksel birimleri dönüştülük kodlamada bütünce içerisinde sadece %32 oranında (SELF-gönderge %25, B-gönderge %7) kullanılmaktadır. *Kendi* sözcüksel biriminin, daha sonra sırasıyla *adılsıl* işleviyle %31 oranında (SELF-gönderge %1, B-gönderge %30), niteleyici işleviyle %27 oranında ve pekiştirici işleviyle %7 oranında ve son olarak da gönderge işlevinde %3 oranında kullanıldığı gözlenmiştir:

- (94) Merkezi Paris'te bulunan örgüt, Merkez Komutanı Kâzım Paşa komutasında Babıâli'yi basıp, *kendini*, tahttan indirmek için faaliyete geçmişti.

Efendi, s.68

(94)'te *kendini* SELF-göndergesi yönetme kategorisini aşarak tümce sınırları dışına bağlanmıştır. Bu durum *bir gönderge yönetme kategorisi içinde bağlı olmalıdır*' diyen Ölçünlü A ilkesine aykırıdır. Ancak, Reinhart ve Reuland'ın (1993) ileri sürdüğü ve *'bir yüklem ancak ve ancak sözlüksel olarak dönüştülü olduğunda ya da yüklem eşdizinli üyelerinden biri SELF-gönderge olduğunda dönüştülü olarak*

belirtilmiştir’ diyen B İlkesine göre (94)’teki *faaliyete geçmişti* yüklemine üyeleri arasında bir eşdizlilik ilişkisi olmadığı ve bu tümcenin dönüşlü bir tümce olarak kabul edilemeyeceğini ileri sürebiliriz. Reinhart ve Reuland’ın B İlkesine göre dönüşlülük açısından sorunlu olmayan bu tümcede tek sorun *kendini* göndergesinin Ölçünlü A ilkesini ihlal ederek tümce dışına bağlanmasıdır. Bütüncemizde (94) gibi örneklerin %1 gibi küçük bir oranda yer alması ve bu tür örneklerin yalnızca *Efendi* romanının içinde bulunması bu örneklerin yazarın dil kullanımından kaynaklandığını ve dilbilgisi dışı olarak kabul edilebileceklerini göstermektedir.

(95) Rice: “Hollywood’ gücümüz yetse, *(biz)*_i önce *kendimize*_i karşı olan filmleri engelledik!”.

Radikal, 22 Şubat 2005

(95) örneğine baktığımızda *kendimize* SELF-göndergesi *karşı* ilgecinin tümleyicisi konumundadır ve *engelledik* yüklemine öznesine *(biz)* gönderimde bulunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, (95)’teki yüklem iki üyesi eşdizli olduğu için bu tümcenin dönüşlü olduğu düşünülebilir; ancak Reinhart ve Reuland’a (1993) göre dönüşlülüğün kodlanabilmesi için öncül ve SELF-göndergenin yüklem eşüyeleri olması gerekmektedir. (95)’te öncül AÖ *(biz)* yüklem bir üyesiyken *kendimize* SELF-göndergesi bir İÖ içinde yer almaktadır. Bu nedenle bu tümcede eşüyelerin eşdizlenmesi sağlanmamış ve adıl dönüşlülük stratejisi tetiklenmemiştir.

(96) [*Amerikan İstihbarat Örgütü*]_i de (CIA) *kendini*_i bu fobiye kaptıranlardandı.

Radikal, 17 Şubat 2005

(96) örneğinde yüklem eşüyesi olan *kendisi* SELF-göndergesi bir başka eşüye olan *Amerikan İstihbarat Örgütü* AÖ’yle eşdizlenmekte ve dönüşlü bir tümce oluşturulmaktadır. (96) örneği *‘bir gönderge yönetme kategorisi içinde bağlı olmalıdır’* diyen Ölçünlü A İlkesine de uymakta ve *kendini* SELF-göndergesiyle öncülü olan AÖ’ni aynı yönetme kategorisi içinde bağlamaktadır.

- (97) Oysa Asya'da kişinin her şeyi tıkırında olsa bile, (*kişi*)_i iyi olduğunu dile getirerek *kendisini*_i başkalarından üstün görmek istemez.

Cumhuriyet, 20 Şubat 2005

(97) örneğinde de görüldüğü gibi, *kendisini* B-göndergesi bir SELF-gönderge olmamasına karşın Türkçede adıl dönüştürülmesi kodlamak için kullanılmaktadır. (97)'deki tümce '*bir yüklem ancak ve ancak sözlüksel olarak dönüşlü olduğunda ya da yüklem eşdizinli üyelerinden biri SELF-gönderge olduğunda dönüşlü olarak belirtilmiştir*' diyen B İlkesine aykırı bir durum sergilemektedir. Bir SELF-gönderge olmayan *kendisini* B-göndergesi eşyüsü olan (*kişi*) AÖ'yle eşdizinlenmiştir ve dönüşlü bir yapı oluşturmaktadır. Türkçede B-göndergelerin dönüşülmesi kodlamak için kullanıldığı durumlar bütüncemizde çok yüksek oranda olmasa da %7'lik bir kullanım sıklığını göz ardı etmenin de uygun olmayacağı görüşündeyiz. Türkçede karşılaşılan bu durumu çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde ayrıntılı olarak ele alacağız.

- (98) [*Ahmed Rıza*]_i, Mizancı Murad'ın *kendisine*_i "oğlum" diye hitap etmesine çok kızıyordu.

Efendi, s.70

(98) örneğinde *kendisine* B-göndergesi adılsıl işlevinde kullanılmakta ve '*bir adılsıl yönetme kategorisi içinde özgür olmalıdır*' diyen Ölçünlü B ilkesine ve '*bir yüklem ancak ve ancak sözlüksel olarak dönüşlü olduğunda ya da yüklem eşdizinli üyelerinden biri SELF-gönderge olduğunda dönüşlü olarak belirtilmiştir*' diyen B İlkesine uymaktadır; *kendisine* B-göndergesi *Mizancı Murad*'ın *kendisine* "oğlum diye hitap etmesine" yantümcesi içinde yer alırken, öncülü olan *Ahmed Rıza* AÖ ana tümcenin bir üyesidir. (98)'deki *kendisine* B-göndergesi bir adılsıl gibi davranarak yönetme kategorisi olan yantümce dışına bağlanmaktadır.

- (99) Bay Hakaret'in *kendisi* ve çocukları ekmeğini yedikleri bu ülkeye nedense hiç vefa duygusu taşıyorlar.

Radikal, 17 Şubat 2005

(99)'daki tümcede *kendisi* B-göndergesi adılısı işlevinden çok bir pekiştirici olarak kullanılmakta ve *Bay Hakaret* A'ni daha belirgin hale getirmektedir.

(100) *Kendi* tarihimizele barışmak gerekiyor.

Cumhuriyet, 25 şubat 2005

(100)'de ise, *kendi* sözcüksel birimi Kornfilt'in de (1997) belirttiği gibi, sıfat işlevli niteleyici olarak kullanılmakta ve *tarihimiz* adını nitelemektedir.

Bütüncede göze çarpan bir diğer bulgu da, *kendisi* B-göndergesinin dönüşlüleştirme işleviyle kullanıldığı yapılar da koşaç tümleyicisi olarak kodlanmasındır. Çizelge 11'de dönüşlü işlevi olan B-göndergeler altında sınıflandırdığımız bu yapılar da *kendisi* B-göndergesi bir koşaın tümleyicisi olarak yüklem olabilmektedir:

(101) *RTE*'ye_i göre tek Doğrucu Davut *kendisi*,

Cumhuriyet, 25 şubat 2005

(101)'deki örnek de görüldüğü gibi, *kendisi* B-göndergesi tümcenin yüklemini konumundadır. Bütüncede *kendisi* B-göndergesiyle oluşturulan dönüşlü 91 giritten 14'nde böyle bir yapıya rastlanırken, dönüşlü yapıların *kendi* SELF-göndergesiyle oluşturulduğu 312 giritte *kendi* SELF-göndergesinin koşaç tümleyicisi olarak kullanıldığı yapılar a rastlanmamıştır.

Bütüncemizden adcıl dönüşlülük stratejisinin kullanımına ilişkin elde ettiğimiz bulguların genel dağılımını sunduktan sonra Türkçede hem Chomsky'nin hem de Reinhart ve Reuland'ın bağlama ilkelerine aykırı olan B-göndergelerin dnşllğ kodladığı yapılar ele alalım.

4.2.2.1. Türkçede Dönüşlülüğün Kodlanmasında B-göndergelerin Kullanılması

Bütüncemizden elde ettiğimiz bulgular Türkçede adcıl dönüşlülüğün kodlanmasında *kendi* SELF-göndergesinin baskın olarak kullanıldığını

kanıtlamaktadır. Dönüşlülüğün adcıl dönüşlülük stratejisi kullanılarak kodlandığı toplam 403 giriten 312'sinde (%77) SELF-gönderge, geriye kalan 91 giritte (%23) B-gönderge dönüşlülüğü kodlamada kullanılmaktadır. Çizelge 11'de sergilenen bulgular ışığında dikkati çeken nokta, Türkçede B-göndergelerin adilsil işlevi dışında dönüşlülük işlevini de yüklenebilmeleridir:

- (102) a. *[Eşe dosta merhabayı çakıp filme kalmadan olay yerini terk etme trendi]*; 'Eğreti Gelin'in galasında da *kendisini*; gösterdi.
Radikal, 21 Şubat 2005
- b. *AKP*_i, yeri geldi, *kendisini*; çok güçlü hissetmek için dış destek aradı.
Cumhuriyet 22, Şubat 2005
- c. *Güneş*_i iyiden iyiye *kendisini*; göstermeye başlamıştı.
Metal Fırtına, s.58
- d. *Rejim*_i, *kendisini*; korumak için bütün fiziksel varlığından feragat etmeli ve yer altı organizasyonuna dönüşmeliydi.
Metal Fırtına, s.164
- e. *[İyi bir lider]*_i tüm yetkileri *kendisinde*; toplamaz, iş bölümü yapar...
Cumhuriyet, 28 Şubat 2005
- f. *Anelka*_i *kendisini*; kanıtlamış bir futbolcu...
Cumhuriyet, 19 Şubat 2005
- g. *[İhsan Paşa]*_i daha fazla *kendisini*; tutamadı, gözleri doldu.
Metal Fırtına, s.68
- h. *Barkın*_i *kendisinden*_i ayrılmış, bedenini dışarıdan izliyormuş hissine kapıldı.
Metal Fırtına, s.193
- i. *Adnan Menderes*'in *kendisini*; yüceltmek için öz dedesi Hacı Ali Paşa'ya değil, Mabeyinci Ali Paşa'ya ihtiyaç duymasının sebebi neydi?
Efendi s.189
- j. *Çetin Altan*_i, dır dır hiç durmadan 21'inci yüzyıldan bahsettiği halde, kendisi 1950'lerde kalmış durumda... *adıl*_i Kendi *kendisiyle*_i kavga ediyor...
Radikal, 17 Şubat 2005

(102a)'da görüldüğü gibi, yönetme kategorisi içinde özgür olması gereken *kendisi* B-göndergesi, yönetme kategorisi içindeki *cisim* öncülüne bağlanmakta ve dönüşlü bir yapı oluşturmaktadır. Bu durum çalışmamızın birinci bölümünde (55)'te verilen “*bir yüklem ancak ve ancak sözlüksel olarak dönüşlü olduğunda ya da yüklem in eşdizimli üyelerinden biri SELF-gönderge olduğunda dönüşlü olarak belirtilmiştir*” tanımındaki Bağlamanın B ilkesine uymamaktadır. (102b) örneğinde de aynı durum söz konusudur. Dönüşlü bir yapıda *kendisi* B-göndergesinin kullanılması hem Reinhart ve Reuland'ın gönderge sınıflandırmasına hem de Bağlamanın A ilkesine ters bir durum oluşturmaktadır. Eğer çalışmamızda yaptığımız saptamaların kanıtlarını sezgisel dil bilgimizde ve dilbilgisellik yargımızda arayacak olsaydık, (102a) örneğindeki öncülün anlambilimsel özelliklerinden yola çıkarak bir yorumlama yapabilirdik. Şöyle ki, (102a) örneğinde öncül olan *Eşe dosta merhabayı çıkıp filme kalmadan olay yerini terk etme trendi* AÖ [-insan] özelliklidir. Bu saptamadan yola çıkarak, Türkçede öncülün [-insan] olduğu yapılarda B-göndergenin dönüşlüleştirme işlevinde kullanılabileceğini savlayabilir ve bu savımızı destekleyecek birçok ideal tümce oluşturabilirdik. Ancak bütüncemizden elde ettiğimiz bulgular böyle bir yorumlama yapmanın mümkün olmadığını göstermektedir. Yine de bütünceden elde ettiğimiz bulguları sunmanın, Türkçede *kendisi* B-göndergesinin dönüşlülüğü kodlamada kullanıldığı yapıların farklı özelliklerini sergilemesi açısından faydalı olacağı görüşündeyiz.

Bütüncede dönüşlülüğün *kendisi* B-göndergesi ile kodlandığı 91 giritten 23'ünde (%25) öncül AÖ (102j) örneğindeki gibi tümcenin yüzey yapısında görünmemektedir. Yani bu tümceler özne konumundaki *adıl*'a, bu adıl aracılığıyla da önceki tümcedeki öncül AÖ'ne bağlanmaktadır. *Kendisi* B-göndergesinin dönüşlülüğü belirtmede kullanıldığı 26 giritte (%29) ise, öncüllerin [-canlı] anlambilimsel özellikli olduğu belirlenmiştir (102a-d). (102e) örneğinde ise, *kendisi* B-göndergesinin öncülü belirli bir AÖ değil [+genel] anlambilimsel özellikli bir AÖ'dir. Bütüncede böyle örneklerin sayısı 15'tir (%16). Öncülün [+canlı] ve [-genel] ([+belirli]) anlambilimsel özellikli olduğu ve yüzey yapıda kodlandığı durumlarda *kendisi* B-göndergesinin kullanım sıklığı 91 giritte 27'dir (%30). Türkçede *kendisi* B-

göndergesinin bağlanabildiği öncüllerin anlambilimsel özelliklerine ilişkin sayısal verileri aşağıdaki gibi bir çizelgede verelim:

Çizelge 12. Türkçede kendisi B-göndergesinin Dönüştürülmesi Belirtmekte Kullanıldığı Yapılarda Göndergelerin Öncüllerinin Özellikleri

Dönüştürülme Bütüncesi			
adıl	Açık AÖ		
	[+insan] [-genel]	[-canlı]	[+genel]
23 (%25)	27 (%30)	26 (%29)	15 (%16)

Çizelge 12’de de görüldüğü gibi, *kendisi* B-göndergesi bağlandığı öncüllerin anlambilimsel özellikleri arasında anlamlı bir farklılık yaratmamaktadır. Başka bir deyişle, Türkçede *kendisi* B-göndergesi [-insan] ya da [+genel] anlambilimsel özelliklerine sahip bir öncülle birlikte kullanılır gibi bir genellemeye varamayız. Aşağıdaki örneklere bakacak olursak, Çizelge 12’deki verileri daha iyi yorumlayabiliriz:

- (103) a. Hani, kitlesel alternatif direniş yöntemleri yerine, okul basmayı, masum sivillerin ortasında *kendisini*, patlatmayı, bir tarafı yemediği için, *işgal kuvvetlerinin askeri hedefleri yerine, zavallıların gırtlaklarını kesmeyi direniş zannedenler*, daha da kötüsü bunları savunanlar var ya, bu da onlara kapak olsun.

Radikal, 26 Şubat 2005

- b. Var oluşun en derin yarası olan ölüm korkusu terk ediyordu bedeni ve *kendisini*, bir geçiş alanında buluyordu *insanı*.

Metal Fırtına s.55

- c. Ne yazık ki, bu dönem kısa sürecek ve *karşıdevrimin ilk belirtileri*, daha İnönü 'nün cumhurbaşkanlığı zamanında *kendisini*, göstermeye başlayacaktır.

Cumhuriyet, 27 Şubat 2005

- d. Oysa, bu adımın atılmasıyla birlikte *muhalefet*, *kendisini*, muhalefet olmaktan çıkarıp olsa olsa bir seçenek haline getiriyor.

Radikal, 28 Şubat 2005

(103a)'daki "işgal kuvvetlerinin askeri hedefleri yerine, zavallıların gırtlaklarını kesmeyi direniş zannedenler" ve (103b)'deki "insan" AÖ'lerinde de görüldüğü gibi, öznelere [+genel] özellikli olduğunda *kendisi* adlı kullanılmıştır. Aynı şekilde (103c)'deki *karşıdevrimin ilk belirtileri* AÖ ile (103d)'deki *muhalefet* AÖ [-canlı] özellikli olduklarından, bu tümcelerde de *kendisi* B-göndergesi tercih edilmiştir. Ancak B-göndergelerin dönüşlü kullanıldığı yapılar yalnızca [-canlı] ya da [+genel] anlambilimsel özellikli öncüllerin bulunduğu yapılar değildir:

- (104) a. *Hacı Mustafa Efendi, kendisine*, iki halef seçti: Mehmed Ağa ve İzak Ağa. Bunların unvanları "Zişan"dı!

Efendi s.41

- b. Anlaşılmayan bir başka konu da bu tür kararlarda öncelikle maçın hakeminin talebinin ve onayının aranmasından *Yavuz'un*, haberdar olmaması... *adıl*, bütün Türk hakemlerini ve en başta *kendisini*, her durumda 'haklı ve doğru' gördüğü için, bir hakemin çıkıp da 'Evet o kartta hata yapmışım, kartın iptali gerek' diyebileceğine inanmıyor.

Radikal, 16 Şubat 2005

(104a) ve (104b) örneklerinde görüldüğü gibi, *kendisi* B-göndergesinin öncülleri [+insan] özellikli *Hacı Mustafa Efendi* ve *adıl*'ın bağlandığı bir önceki tümcedeki *Yavuz'un* AÖ'dir. (104a) ve (104b) örnekleri, *kendisi* B-göndergesinin öncülünün her durumda *adıl* olması gerekmediğini, B-göndergenin açık AÖ'lerine de bağlanabileceğini ortaya koymaktadır.

Kendisi B-göndergesine ilişkin bulgularımızı sunduktan sonra, Türkçede *kendi* SELF-göndergesine ilişkin bulgularımızı inceleyelim.

4.2.2.2. Türkçede Dönüştürülmenin Kodlanmasında SELF-Göndergelerin Kullanılması

Bütünceden elde ettiğimiz bulgular, Türkçede adlı dönüşlülük stratejisi kullanılarak oluşturulan dönüşlü yapılarda *kendi* SELF-göndergesinin baskın olarak kullanıldığını göstermektedir. Bütüncede yer alan ve adlı dönüşlülük stratejisi

kullanılarak oluşturulan 403 dönüşlü yapıdan 312'sinde (%77) *kendi* SELF-göndergesi kullanılmıştır. Bu noktada bütüncemizde *kendi* SELF-göndergesiyle oluşturulan dönüşlü yapılardaki SELF-göndergelerin sözdizimsel işlevlerine odaklanmak yararlı olacaktır.

Bütüncemizden elde ettiğimiz bulgular, Türkçede *kendi* SELF-göndergesinin dönüşlü yapı içinde –i tümleci, –e tümleci, –de tümleci, –den tümleci ve İÖ tümleyicisi sözdizimsel işlevlerini yüklenbildiğini göstermektedir.

- (105) a. Odada baş başa kalmıca, [*Doktor Nazım*]_i söze *kendini*_i tanıtarak başladı.
Efendi, s.96
- b. (*O*)_i Tekmeyle kapıyı itip Ramirez'in vücudunu *kendine*_i kalkan yaptı.
Metal Fırtına, s.136
- c. (*Biz*)_i Kendi *kendimizden*_i adeta kopmuşuz.
Cumhuriyet, 19 Şubat 2005
- d. (*Sen*)_i Rakiplerinde iyi, *kendinde*_i kötü taraf ara.
Radikal, 19 Şubat 2005
- e. Karikatürle kavga edenler de hep zararlı çıkmış. Çünkü *onlar*_i , bir zaman sonra *kendileriyle*_i kavga eder hale gelmişler.
Cumhuriyet, 25 Şubat 2005

(105a)'da görüldüğü gibi *kendi* SELF-göndergesi tümce içinde –i tümleci işlevindedir. –i tümleci öncülü olan *Doktor Nazım* AÖ ile eşyeye olduğu için bu tümce dönüşlü bir yapı olarak 'bir yüklem ancak ve ancak sözlüksel olarak dönüşlü olduğunda ya da yüklem eşdizimli üyelerinden biri SELF-gönderge olduğunda dönüşlü olarak belirtilmiştir' diyen Reinhart ve Reuland'ın (1993) B İlkesine uymaktadır. *Kendi* SELF-göndergesi (105b) örneğinde bir –e tümleci, (105c)'de bir –de tümleci, (105d) örneğinde ise bir –den tümleci işlevindedir. Buna karşın, (105b-d) örneklerindeki *kendi* SELF-göndergeleri birer eşyeye oldukları için öncüllerine bağlanarak dönüşlü yapılar oluşturmakta ve Reinhart ve Reuland'ın B İlkesini ihlal etmektedirler. (105e) örneğinde ise, *kendi* SELF-göndergesi bir eşyeye olmamasına, yani bir İÖ içinde yer alıyor olmasına karşın *onlar* öncülüne bağlanmakta ve dönüşlü bir yapı sergilemektedir. Bu durum da, 'bir yüklem ancak ve

ancak sözlüksel olarak dönüşlü olduğunda ya da yüklem eşdizinli üyelerinden biri SELF-gönderge olduğunda dönüşlü olarak belirtilmiştir' diyen Reinhart ve Reuland'ın (1993) B İlkesine uymamaktadır. Bu durum da Üretici-dönüşümsel dilbilgisi çalışmalarında ortaya konan Bağlama İlkelerinin Türkçede işlemediğini, yani Türkçedeki dönüşlü göndergelerin sadece sözdizim bileşeni içinde bağlam ilişkilerine göre incelenemeyeceğini göstermektedir.

Türkçede adcıl dönüşlülük stratejisinin bütüncü içinde sergilediği özellikleri inceledikten sonra, Türkçede eylemcil dönüşlülük stratejisinin nasıl bir dağılım sergilediğine bakalım.

4.2.3. Türkçede Eylemcil Dönüşlülük Stratejisinin Dağılımı

Türkçede dönüşlülüğün eylem üzerinde belirtildiği yapılara bakıldığında, dönüşlü eylemlerin dönüşlülüğün adcıl olarak kodlandığı yapılara göre çok sınırlı bir biçimde kullanıldığı görülmektedir. Bütüncemizden elde edilen toplam 488 dönüşlü yapıdan yalnızca 85'inde (%17) eylemcil dönüşlülük stratejisi kullanılmıştır. Ancak 85 sayısı bütüncede 85 farklı eylemin dönüşlülüğü belirlemede kullanıldığı anlamına gelmemektedir. Bütüncemizde dönüşlülüğün eylem üzerinde belirtildiği 14 farklı eylem farklı sıklıklarla 85 kez kullanılmıştır.

- (106) Özgürlük var *herkes* istediği gibi *giyinir* bilim ışığı saçan, daha doğrusu saçmak için kurulan üniversitelere ille de bilgisizlik, gericilik simgesini sokmak...

Cumhuriyet 17 Şubat 2005

(106)'da görüldüğü gibi, *giy*-eylemi $\{-(I)n\}$ biçimbirimini alarak dönüşlü olarak belirtilmektedir. Bu tümcede *herkes istediği elbiseyi kendi üzerine giyer* gibi bir yapıdan *herkes istediği gibi giyinir* yapısına ulaşılmaktadır. Bu durumda $\{-(I)n\}$ biçimbiriminin dönüşlü gönderge dışında *istediği elbiseyi* -i tümlecini de eksilttiği görülmektedir. Ancak bütüncemizde *giy*- eyleminin kullanıldığı bazı yapılarda dönüşlü gönderge dışında hiçbir üyenin eksiltilmediği de gözlemlenmiştir:

- (107) a. Biraz sonra Dr. Tevfik Rüşdü Bey **frak giyinmiş**, elinde körüklü donuk bir gece silindir şapkası olarak eşi, kızıyla geldi.

Efendi, s.319

- b. Arkasında İsrail yapımı Uzi makinelileriyle **siyah giyinmiş** üç genç vardı.

Metal Fırtına, s.105

(107a) ve (107b)'deki örneklerde $\{-(I)n\}$ biçimbirimiyle dönüşlülendirilmiş *giy-* eylemi *frağı kendi üzerine giydi* ve *siyah elbiseyi kendi üzerine giydi* gibi yapılardan *frak giyinmiş* ve *siyah giyinmiş* yapılarına dönüşmüştür. Bu dönüşüm sırasında (103) örneğindeki *giy-* eyleminin *-i* tümlecini, yani nesne AÖ'ni de eksilttiği görülürken, bu eksiltme (107a) ve (107b) tümcelerinde görülmemekte ve nesne AÖ'leri dönüşlü yapıda da yer almayı sürdürmektedir.

(106)'daki örnekte göze çarpan bir başka nokta ise, Reinhart ve Reuland (1993) ve Reinhart'ın (2000) ileri sürdüğü gibi dönüşlülendirmenin eylemin θ -yapısında bir işlem, yani eylemin içsel üyesinin silinmesi olduğu savına aykırı olan *-e* tümlecinin silinmesidir. (106) örneğinde yüklem *çarpan* içsel üyesi olan *-i* tümlecini eksiltildiği görülmektedir; ancak bu tümcede dönüşlülükle ilgili olarak eksiltilen temel üye *-e* tümlecidir. Ayrıca, (107a-b)'de görüldüğü gibi, yüklem *çarpan* içsel üyesi olan *-i* tümleci eksiltilmemekte, yalnızca dönüşlü göndergeyi içeren üyesi eksiltilebilmektedir.

- (108) Generali gören *askerler toparlanıyor*, üstlerine başlarına çekidüzen veriyorlardı ve yüzleri gülmeye başlıyordu.

Metal Fırtına, s.67

(108)'deki tümcede *toparlan-* eylemi *askerler kendilerini toparlıyor* gibi bir yapıdan *askerler toparlanıyor* yapısına dönüşmekte ve $\{-(I)n\}$ biçimbirimi yüklem *çarpan* içsel üyesi olan dönüşlü göndergeyi eksiltmektedir.

- (109) Doktor Nazım bir kez daha yeni bir kimliğe *bürünmüştü*.

Efendi, s.91

(109) örneğinde de $\{- (I)n\}$ biçimbirimi (108)'te olduğu gibi *bürü-* eyleminin içsel üyesini eksiltmekte ve bu eylemi dönüşlü olarak belirtmektedir.

(110) Gene Aziz Nesin bir gün çıkıp Türkiye'deki *insanların* çoğunun kötü *beslendiğine* dikkat çekmek için 'aptal' olduğunu söylemişti.

Radikal, 20 Şubat 2005

(110)'da da aynı şekilde yüklem içsel üyesi olan dönüşlü gönderge eksiltilmekte ve tümce dönüşlü olarak belirtilmektedir.

(111) Arada sırada –yalakalara göre- iktidarın gözler kamaştırıcı gidişatından *stıyırılabilenler* giderek daha da derinleşen kimi yaraların üzerine gidiyor.

Cumhuriyet, 16 Şubat 2005

(111)'de *stıyır-* eylemi $\{- (I)l\}$ biçimbirimi aracılığıyla dönüşlü olarak belirtilmekte ve *kendini stıyırdı* gibi bir yapıdan *stıyırıldı* gibi bir yapıya ulaşılmaktadır.

(112) *Süslenip* püslenip hazırlanmışlardı.

Metal Fırtına, s.112

(112) örneğinde $\{- (I)n\}$ biçimbirimini *süsle-* eylemini dönüşlü olarak belirtmesiyle *kendilerini süslediler* yapısındaki *kendilerini* içsel üyesi eksiltilmektedir.

(113) Gönüllüydüler; silah *kuşanıp* İstanbul sokaklarına girip gericilerle savaşmak istiyorlardı.

Efendi, s.134

(113)'te *kuşa-* eylemine eklenen $\{- (I)n\}$ biçimbirimi, *silahlarını (kendi) bellerine kuşayıp* gibi bir yapıdan *silahlarını kuşanıp* yapısını türetirken, Reinhart ve Reuland (1993) ve Reinhart'ın (2000) savladıklarına aykırı olarak, içsel üye olan –i tümlecini değil –e tümlecini eksiltmektedir.

Bütüncede yer alan *taran-*, *övün-*, *donan-*, *yaslan-*, *alın-*, *geçin-* eylemleri de (112–113) örneklerinde sunduğumuz özellikleri sergilemektedirler:

(114) Şu edebiyat yoksulluğunda büyük bir edebiyat tadı alarak okuduğum “Lordlar Kamarasında *Taranmak* Yasak” adlı denemelerinde, arkadaşım olduğu için ayrıca gururlandığım, Cumhuriyet’in Londra temsilcisi Mustafa Kemal Erdemol’un kafasındaki soru da bu.

Cumhuriyet, 16 Şubat 2005

(115) İyi bir lider *övünmez*, *övünmekten* kaçınır, tersine kusurları varsa açıkça bunu söyler, eleştirilere duyarlıdır.

Cumhuriyet, 27 Şubat 2005

(114) ve (115)’te *taran-* ve *övün-* eylemleri dönüşlü biçimbirimiyle dönüşlüleştirmekte ve içsel üyelerini eksiltmektedir. Böylece (*kendi*) *saçını taramak* gibi bir yapıdan *taranmak*, *kendini övmez* gibi bir yapıdan *övünmez* dönüşlü yüklemeleri oluşturulabilmektedir.

(116) Fenerbahçe bu yıl kendisine karşı çabuk oynayan, üstüne üstüne baskılı gelen takımlar karşısında teknik kapasiteyle *donanmış* oyuncularını nedeniyle kaybediyor.

Cumhuriyet, 23 Şubat 2005

(116)’da ise, *dona-* (süsle-) eylemi $\{-(I)n\}$ biçimbirimi eklenerek dönüşlüleştirilmekte ve *teknik kapasiteyle kendini donanmış / donatmış* gibi bir yapıdaki *kendini* içsel üyesi eksiltılarak *teknik kapasiteyle donanmış* yapısı elde edilmektedir.

(117) Kurt geriye *yaslandı*.

Metal Fırtına, s.111.

(117) örneğinde de *yasla-* eylemi dönüşlü biçimbirimi kullanılarak dönüşlü olarak belirtilmekte ve *kendini/sırtını geriye doğru yasladı* yapısından içsel üyeyi eksilterek *geriye doğru yaslandı* yapısına ulaşılmaktadır.

(118) Amerikalı dostlarımız *alınıp* Wall Street Journal'a davranmasınlar.

Radikal, 23 Şubat 2005

(118)'deki örnekte *alın-* eylemi her ne kadar *al-* eylemiyle anlamsal olarak ilişkili gibi görünmese ve *gücen-* ya da *darıl-* eylemlerini çağrışırsa da, *Amerikalı dostlarımız bir hareketi/davranışı kendi üzerilerine alıp* gibi bir yapıdan dönüşlülük biçimbirimiyle dönüşlü olarak belirtildiğini ve *Amerikalı dostlarımız alınıp* yapısına ulaşıldığını söyleyebiliriz.

(119) Bu ülkede aydın, sanatçı, edebiyatçı, bilim insanı olarak *geçinenler* şeylerin ve şıhların dizlerine çöktüp ahkam keserler.

Cumhuriyet, 26 Şubat 2005

(119)'daki örnek de (118)'deki örnek gibi dönüşlü değilmiş gibi görünse de, biz bu tümcenin *adını(n) ...bilim insanı olarak geçirenler (geçmesini isteyenler)* gibi bir yapıdan eylemcil dönüşlülük stratejisi kullanılarak *...bilim insanı olarak geçinenler* yapısına dönüştürüldüğünü düşünmekteyiz.

Bütüncemizin çözümlenmesinden elde edilen bu örneklerdeki eylemcil dönüşlülük stratejisi kullanılarak oluşturulan dönüşlü yapılara baktığımızda, bu yapılarda kullanılan eylemlerin kişisel bakım (*giyin-, süslen-, taran-, beslen-, donan-, toparlan-, kuşan-*), gurur duyma (*övün-,*) ve koruma (*sıyrıl-, alın-, yaslan-*) gibi kişinin kendine yönelik süreçleri gösteren eylemler olduğunu görmekteyiz. Ayrıca bütüncede eylemcil dönüşlülük stratejisiyle oluşturulmuş tümcelerde öznelerin Reinhart'ın (2000) belirttiği gibi [+n] [+b] ya da Adalı (1979) ve Demircan'ın (1993) belirttiği gibi KILICI, ETKİLENEN anlambilimsel özelliklerini taşımakta oldukları da gözlemlenmektedir.

Bütüncemizde yer alan, ancak bizim dönüşlü yapı olarak kabul etmediğimiz yapılara bakacak olursak, bu eylemler arasında *boşan-, dolan-, kıvran-* eylemleri bulunmaktadır:

(120) a. Vesamet Hanım eşinden bu nedenle *boşanmıştı*.

Efendi, s.470

b. Hemen tüm üretim sahalarına saldıran, kuyu açan, üretimi arttırmak için zorlayan, çünkü petrol ihtiyacı içinde *kıvranan* Çin ‘ulusal’ petrol şirketleri.

Radikal, 23 Şubat 2005

c. Yumağın yünlerine *dolansa* da sevimli olabilecek bir kedi, yalnızca nusuhet bir görünüm kazanmakla kalmıyor, çizerine de 5 milyar lira ceza getiriyor.

Radikal, 22 Şubat 2005

(120a)’da *boşan-* eylemi üzerinde görünen /n/ sesbiriminin üye eksiltlen bir ek olan {-*(I)n*} dönüşlü biçimbirimi ile eşdeğer olmadığı kanısındayız. *Boşan-* eylemi sözcüksel birimler listesinde *boşa-* eyleminden farklı bir girdi olarak yer almaktadır. *Vesamet hanım kendini eşinden boşadı* ya da *Vesamet hanım eşini boşayarak kendini özgürleştirdi/serbest bıraktı* gibi yorumlar zorlama yorumlar olarak görülmektedir. (120b)’de *kıvran-* eylemi *acı içinde kendini kıvrır-* olarak yorumlanabilir, ancak böyle bir yorum dönüşlü eylemin öznesinde bulunması gereken İSTEMLİ anlambilimsel özelliğini dışladığı için kabul edilebilir görünmemektedir. Aynı şekilde (120c)’deki *dolan-* eyleminde de *kendini bir nesneye dolamak* yorumu yapılabilmektedir, ancak tümcenin anlamı bir bütün olarak düşünüldüğünde *dolan-* eylemi tümceye istenmeyen bir olay anlamını katmaktadır. Bu durum da dönüşlü eylemlerin öznelerinde bulunması gereken İSTEMLİ anlambilimsel özelliğiyle çakışmaktadır.

Türkçede adıl ve eylemcil dönüşlülük stratejilerinin bütüncemiz içinde sergilediği dağılımı ana hatlarıyla sunduktan sonra, bütüncemizden elde ettiğimiz bulguları Üçüncü Bölümde tanıttığımız kuramsal çerçevemizi oluşturan Dağıtılmış Biçimbilim çerçevesinde Tartışma Bölümünde inceleyeceğiz.

4.3. Tartışma

Türkçede dönüşlü yapıların biçim-sözdizimsel özellikleri konulu çalışmamızın bu bölümünde, bir önceki bölümde dönüşlülük bütüncesinden elde ettiğimiz ve ayrı

ayrı sunduğumuz bulguları kuramsal çerçevemizi oluşturan Dağıtılmış Biçimbilim (DB) açısından incelenecek; başka dillerde ve özellikle Türkçede dönüşlülük üzerine yapılmış çalışmalarla açıklanamayan durumlara açıklama önerileri getirilecektir. Bu doğrultuda, öncelikle Türkçede hangi dönüşlülük stratejisinin daha sıklıkla kullanıldığını, daha sonra Türkçede dönüşlü birim olduğu savlanan (Banguoğlu 1974; Kornfilt 1997) *kendi* sözcüksel biriminin davranışı ele alınacaktır. *Kendi* sözcüksel birimine ilişkin savlarımızdan sonra, DB çerçevesinde Türkçede *kendi* ve *kendisi* göndergelerinin içsel yapısına ve dönüşlü yapılarda kullanılmalarına ilişkin farklı bir yorum önerilecektir. Bu bölümde son olarak Türkçede adcıl ve eylemcil dönüşlülük stratejilerinin altında yatan temel güdülenmenin ortak olduğu varsayımından hareketle her iki stratejiyi birden kapsayabilecek bir bakış açısı geliştirilecektir.

4.3.1. Türkçede Dönüşlülük Stratejilerinin Dağılımı

Bütüncemizden elde ettiğimiz bulgular Türkçede dönüşlülüğün kodlanmasında adcıl dönüşlülüğün baskın olarak kullanıldığını göstermektedir. Bulgular Bölümünde Çizelge 10'da sunduğumuz verilere göre, Türkçede eylemcil dönüşlülük stratejisinin kullanıldığı yapıların dönüşlü yapıların toplam sayısına oranı %17'dir. Buna karşın, Türkçede dönüşlülüğü kodlamada adcıl dönüşlülük stratejisinin %83'lük bir oranda kullanıldığını görmekteyiz. Bu bulgular, çalışmamızın İkinci Bölümünde Göksel'den (1993) aktardığımız '*dönüşlü biçimbiriminin çok işlek olmadığı ve Türkçede yalnızca belli sayıda basit eylemin bu ek ile dönüşlüleştirilmekte olduğu*' ve Banguoğlu'ndan (1974) aktardığımız '*Türkçede eylemcil dönüşlülük kullanımı kısıtlı kalırken, adcıl dönüşlülüğün kullanım alanı genişlemiştir*' savlarını desteklemektedir. Bu doğrultuda, Türkçede dönüşlülüğün kodlanmasında egemen strateji olan adcıl dönüşlülük stratejisinin temel nesnesi *kendi* ve *kendisi* göndergelerinin içsel yapılarının ve dönüşlü yapılar içinde dağılımlarının incelenmesinin yararlı olacağı görüşündeyiz. Bu nedenle, *kendi* ve *kendisi* göndergelerinin içsel yapılarını açıklamadan önce, bu göndergeleri oluşturan temel öge olan *kendi* sözcüksel birimini inceleyeceğiz.

4.3.2. Kendi Sözcüksel Biriminin Ulamı

Bütüncemizden elde ettiğimiz bulgulara dayanarak Türkçede *kendi* sözcüksel biriminin temel işlevinin *dönüştü birim* olmadığını söyleyebiliriz. Çizelge 11’de sunduğumuz Türkçede *kendi* sözcüksel biriminin işlevlerinin dağılımını incelediğimizde, bu sözcüksel birimin 1261 giritten yalnızca 403’ünde (%32) dönüştürme işleviyle kullanıldığı görülmüştür. Çizelge 11’de sunulan başka bir bulgu da, *kendi* sözcüksel biriminin yalın olarak kullanıldığında ağırlıklı olarak niteleme ve pekiştirme işlevi yüklendiğidir. Bu sayısal veriler doğrultusunda, *kendi* sözlüksel biriminin Banguoğlu (1974) ve Kornfilt’in (1997) *‘kendi biriminin değişmeyen dönüştü birimi olduğu ve Türkçedeki dönüştü gönderge ulamını bu birimden iyelik uyum ekleriyle çekimlenerek oluşturulmuş dönüştü göndergelerin oluşturduğu’* savı geçerli bir sav olarak görünmemektedir.

Bergeton (2004) İngilizcedeki Xself (myself, himself) ve Çincedeki *ziji* göndergelerinin aslında dönüştü birimler olmadığını ileri sürmüştür. Bergeton’a göre, İngilizcede ve Çince de sesbilimsel olarak gerçekleşmeyen dönüştü birimler vardır ve bu dönüştü birimler Xself ve *ziji* sözcüksel birimleriyle pekiştirilmektedir (2004: 31–32, 38). Bizce *kendi* sözcüksel birimi, dönüştü birim olmaktan çok *‘iyelik, benlik bildiren bir pekiştirici’* işlevi gören ad soylu bir sözcüksel birimdir. Bu savımızı bütüncemizden vereceğimiz örneklerle destekleyebiliriz:

- (121) a. Kant’a göre en büyük ahlaksızlık, birisini *kendi* amacınız için kullanmak.

Radikal, 15 Şubat 2005

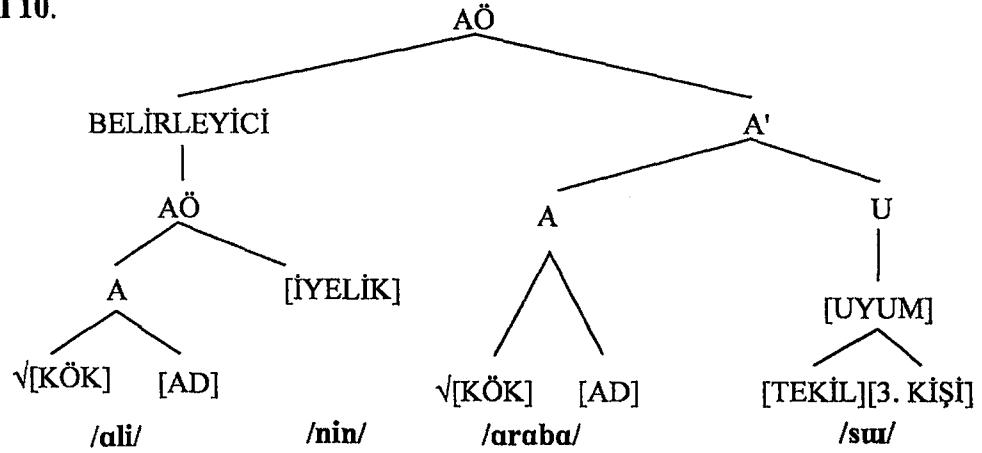
- b. Her köşede herkes *kendi* dilinde nutuk atıyordu.

Efendi, s.114

(121)’deki örneklerde de görüldüğü gibi, *kendi* sözcüksel birimi *kendi amacınız, kendi dili*, iyelik tamlamaları içinde tamlayan, yani iye konumundadır. (121)’de görülen yapıların DB’deki gösterimini sunmadan önce, Türkçede sıklıkla kullanılan *Ali’nin arabası* gibi iyelik tamlamalarının DB’ içinde nasıl yapılandığını göstermek

bir karşılaştırma yapılabilmesi açısından önemlidir. Türkçede *Ali'nin arabası* gibi bir iyelik tamlaması başı bir UYUM biçimbirimi olan bir AÖ şeklinde yapılanmaktadır:

Şekil 10.

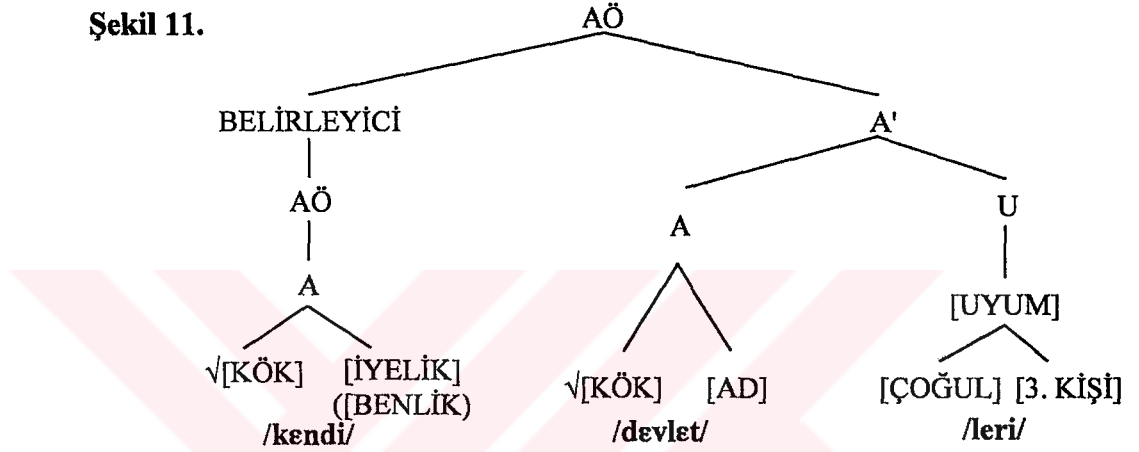
Şekil 10'da *Ali'nin arabası* iyelik tamlamasının DB'deki görünümünü sunulmuş ve biçim-sözdizimsel özellikler ve sözcük ekleme sırasında sözdizimin ürettiği yapıya eklenen sesbilimsel bileşenler ağacın tekrar çizilmesini önlemek ve daha bütüncül bir bakış açısı sağlamak amacıyla bir arada verilmiştir. Şekil 10'u incelediğimizde, sözdizimsel üretim aşamasında AÖ yapısının türetildiğini ve bu AÖ'nin BELİRLEYİCİ konumunda √[KÖK] ve [AD] biçim-sözdizimsel özellikleri ile [İYELİK] biçim-sözdizimsel özelliğinin seçildiğini görebiliriz. AÖ'nin A' budağına ise, yine √[KÖK] ve [AD] biçim-sözdizimsel özellikleri ile [TEKİL] ve [3. KİŞİ] özellikli [UYUM] biçim-sözdizimsel özelliğinin eklendiğini görmekteyiz. DB, sözdizimsel üretim tamamlandıktan sonra Biçimbilimsel Yapı (BY) düzeyinde sözcük ekleme yoluyla budaklardaki biçim-sözdizimsel özelliklere uygun sözcükler birimleri yerleştirmektedir. Sözcük Eklemede BELİRLEYİCİ budağı altında yer alan A budağına /ali/ adı eklendikten sonra, [İYELİK] biçim-sözdizimsel özellikli budağa da, bu özelliklere en uygun olan /nin/ sözcüksel birimi eklenmiştir. A' budağı altındaki A budağına /araba/ adı, U budağına ise, [TEKİL] ve [3. KİŞİ] özellikli /suu/ (*{-sI}*) sözcüksel birimi eklenmiştir. Kendi sözcüksel biriminin pekiştirici işleviyle kullanıldığı yapıları incelediğimizde ise, karşımıza daha farklı bir yapı çıkmaktadır:

- (122) Rumlar, arada bir Türklere bir devlet başkanının tepelerine kurulması yerine *kendi* devletlerinin şimdiki haliyle de olsa sürmesini yeğlemezler mi?

Cumhuriyet, 28 Şubat 2005

(122)'deki *kendi devletleri* iyelik tamlaması DB'ne göre incelendiğinde, aşağıdaki gibi bir yapı gözlenmektedir:

Şekil 11.

Şekil 11'de BELİRLEYİCİ budağı altında yer alan A budağına seçilen biçim-sözdizimsel özellikler arasında √[KÖK] ve [İYELİK] ([BENLİK]) özellikleri vardır. DB'ye göre Türkçede sözcük ekleme aşamasında hem √[KÖK] hem de [İYELİK] biçim-sözdizimsel özelliklerine uyan tek birim /kendi/ sözcüksel birimi olarak görünmektedir. Bütüncemizde *kendi* sözcüksel biriminin dönüşlülük işleviyle kullanılmadığı durumların %68 gibi yüksek bir oranda olduğunu göz önünde bulundurursak, Türkçede *kendi* sözcüksel biriminin temel işlevinin pekiştirici işlevi olduğunu savlayabiliriz. Bu savımızla ilişkili olarak Türkçede *kendi* sözcüksel birimi kullanılarak oluşturulan SELF-gönderge ve B-gönderge yapılarını ve Türkçede adıl dönüşlülük stratejisinin dağılımını inceleyebiliriz.

4.3.3. Türkçede *Kendi* ve *Kendisi* Göndergelerin İçsel Yapıları

Türkçede *kendi* sözcüksel birimini dönüşlü birim olarak kabul edilemeyeceği ve bu birimin aslında bir pekiştirici olarak işlev gördüğünü savladığımızda Türkçede

dönüşlülüğün nasıl sağlandığı sorusu yanıtızsız kalmaktadır. Bu doğrultuda, çalışmamızın Birinci Bölümünde dönüşlü göndergelerin dillerde nasıl geliştiğine ilişkin verdiğimiz bilgileri ve çalışmamızın ikinci bölümünde Türkçede *kendi* ve *kendisi* göndergelerinin içsel yapılarına ilişkin Cem Değer (1996) ve Kornfilt'in (2001) savlarını hatırlamak yararlı olacaktır.

Everaert (2003), dillerde dönüşlülüğün özel göndergelerle belirlendiği savından yola çıkarak bu göndergeleri sınıflandırmakta ve Birinci Bölümde Çizelge 5'te sunduğumuz bir sınıflandırma ileri sürmektedir.

Çizelge 5. Dönüşlü Göndergeler

Nesne adılı + vücut adı/kendi	Saramacca dili (<i>en sikin</i>), İngilizce (<i>himself</i>)
Dönüşlü <i>klitik</i>	Fransızca (<i>se</i>), İtalyanca (<i>si</i>)
Dönüşlü adıl	Hollandaca (<i>zich</i>), Norveççe (<i>seg</i>)
Dönüşlü adıl+pekiştirici	Hollandaca (<i>zichzelf</i>), Almanca (<i>sich selbst</i>)
İyelik adılı + vücut adı/kendi	Papiamentu. (<i>su kurpa</i> 'onun vücudu'), Gürcüce 1. ve 2. kişi (<i>shen tav</i> 'senin kendin') İngilizce 1. ve 2. kişi (<i>myself/ yourself</i>)
Vücut adı/kendi + iyelik + vücut adı/kendi	Gürcüce 3. Kişi (<i>tavis tav</i> 'kendinin kendi')
BELİRLEYİCİ+ iyelik + ad	Yunanca (<i>o eaftos mu</i> 'kendi benim')

Çizelge 5'te sunulan veriler König ve Siemund'un (2000) dillerdeki göndergelerin aslında [*dönüşlü adıl + pekiştirici*] olduğu ya da tarihsel olarak [*adıl + pekiştirici*] bileşiminden türemiş olabilecekleri savını destekler niteliktedir. Reinhart ve Reuland (1993) da aynı doğrultuda B-göndergelerin bir AÖ'nin BELİRLEYİCİsi gibi, SELF-göndergelerin ise, baş konumunda 'SELF' dönüşlü birimi bulunan bir AÖ gibi davranmakta olduğunu ileri sürmüşlerdir. Türkçe için ise, Değer (1996) ve Kornfilt (2001), Reinhart ve Reuland'ın (1995) savladıkları yapılara benzer yapılar önermişlerdir. Kornfilt (2001), Türkçede *kendisi* B-göndergesinin aslında BELİRLEYİCİ konumunda bir adılısıl olan bir UÖ içinde yer aldığını ileri sürmüştür. Değer (1996) ise, Kornfilt'e (2001) benzer bir yaklaşımla, Türkçede dönüşlü

göndergelerin *kendi* dönüşlü birimiyle, bu birime eklenmiş bir uyum ögesinden oluştuğunu ve SELF-göndergelerin başı UYUM olan bir UÖ içinde yer aldığını ileri sürmüştür. Çalışmamızın ikinci bölümünde Kornfilt (2001) ve Değer'in (1996) ileri sürdükleri yapıların işlemediğini kanıtlamış ve Türkçedeki göndergeler için daha farklı bir yapı olması gerektiğini savlamıştık. Bu aşamada çalışmamızın ikinci bölümünde ileri sürdüğümüz *Türkçede kendi ve kendisi göndergelerinin Kornfilt (2001) ve Değer'in (1996) önerdikleri yapıdan farklı olduğu* savını, bütüncemizden elde ettiğimiz bulgular çerçevesinde *'Türkçede kendi sözcüksel biriminin iyelik, benlik bildiren bir pekiştirici işlevi yüklendiği* savını da, göz önünde bulundurarak, yeniden ele alalım.

4.3.3.1. Türkçede *Kendi* SELF-göndergesinin İçsel Yapısı

Çalışmamızın Birinci Bölümünde König ve Siemund'dan (2000) aktardığımız *'dönüşlü göndergelerin aslında [dönüşlü adıl + pekiştirici] olduğu ya da tarihsel olarak [adıl + pekiştirici] bileşiminden türemiş olabilecekleri'* savını burada ele almak Türkçede dönüşlü yapıları betimleyebilmek açısından faydalı olacaktır.

König ve Siemund, pekiştiriciler ve dönüşlü göndergelerin birçok dilde biçimsel olarak ayırt edilemeyecek nitelikte olduklarını iddia etmektedir (2000: 43). Bu iddialarının nedeni olarak da, bu birimlerin tarihsel gelişimini göstermektedirler. König ve Siemund'a göre, hem pekiştiriciler hem de dönüşlüler, vücut parçaları için kullanılan, *kalp, ruh, kemik, kafa* gibi ifadelerden türemişlerdir König ve Siemund, birçok dilde, özdeş birimlerin hem pekiştirici hem de dönüşlü gönderge olarak kullanılmasından yola çıkarak (123)'teki gibi bir gelişim süreci önermektedirler (2000: 55–56):

(123) 'vücut parçaları' → (pekiştiriciler) → dönüşlü göndergeler

Nitekim Gürsevin, Köktürkçede dönüşlülük adılı olarak hem *öz* hem de *kentü* sözcüklerinin kullanıldığını ileri sürmektedir. Gürsevin'e göre, bugün yaşayan lehçe

ve şivelerde ise, yaygın olarak *öz* kullanılmakta, *kentü* sözcüğü ise sadece Türkiye Türkleri ile Gagavuzlarda yaşamaktadır (1998: 16).

Öztürk ise, Türk dilinin en eski yazılı dönemlerine bakıldığında, dönüşlülüğün bugünküne benzer şekilde adıl veya ek ile kodlandığını, adıl ile oluşturulan dönüşlü yapılarda başlangıçta hem *kendi* hem de *öz adılı* kullanılırken, daha sonra bir ayrışmaya uğrayarak Türkçenin bazı kollarında *kendi*, bazı kollarında ise *öz* adılının tercih edildiğini ileri sürmektedir. Öztürk'e göre, Eski Anadolu Türkçesinde her iki adıl ve bunların birleşik şekli olan *kendüz* kullanılmışsa da, daha sonra Türkiye Türkçesinde ve Gagavuz Türkçesinde *kendi* adılı, Türkmen Türkçesinde ve Azeri Türkçesinde ise *öz* adılı dönüşlülüğü belirten adılar olmuştur. (2001: 104).

Banguoğlu da, tarihsel gelişimi göz önünde bulundurarak, *kendisi* B-göndergesinin aslında [*kendi + özü*] bileşiminden ses değişimleri sonucu oluştuğunu ileri sürmektedir. Banguoğlu, ayrıca, Türkçedeki SELF-göndergenin 3. kişi çekimi olan *kendini* göndergesinin, aslında 3. Tekil kişi çekiminde /n/ yardımcı sesinin eklenmediği Eski Osmanlıcadaki *kendüyi* biçiminden değişerek geldiğine işaret etmektedir (1974: 364–365). Yine Banguoğlu'na göre, dönüşlü göndergeler pekiştirme işlevi de görmektedir (1974: 365):

- (124) a. (Sen) Bavulunu kendin taşıyacaksın.
b. (O) Leyla yatağını kendisi yapar.
c. (Biz) Köşkte kendimiz oturacağız.
d. (Ben) Cevat'ı kendim karşılayacağım.

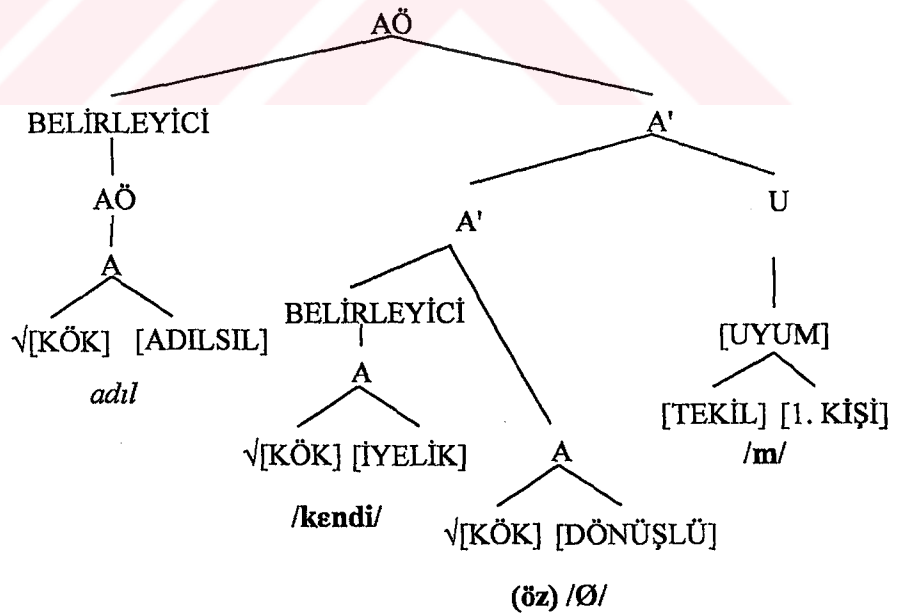
Dönüşlü göndergeler (124)'deki örneklerde 'bizzat' anlamındadırlar. Buradaki göndergeler 'öz' anlamında ve pekiştirme işlevli olarak kullanılmıştır. (124)'deki gibi yapılarda öncül birkaç artgönderimsel ifade ile temsil edilmektedir (Banguoğlu 1974: 365). Yani, (124a)'daki *taşı-* eylemini gerçekleştiren kişi, tümcede hem {-sIn} (Sen) biçimiriyle hem de *kendin* göndergesiyle temsil edilmekte ve böylece pekiştirilmektedir. Kornfilt de, dönüşlü yapılarda çekime uğramayan *kendi* biriminin

dönüştü göndergelerden önce gelerek dönüştü işlevini vurguladığına dikkat çekmektedir (1997:139):

(125) (siz) kendi kendinizi tenkit etmeyin.

Bu çalışmada biz, König ve Siemund'un, dönüştü göndergelerin, *aslında* [dönüştü adil + pekiştirici] olduğu ya da tarihsel olarak [adil + pekiştirici] bileşiminden türemiş olabilecekleri' savını ve Banguoğlu'nun *kendisi* B-göndergesinin [kendi + özü] bileşimi olduğu savlarından yola çıkarak ve tarihsel gelişimi de göz önüne alarak günümüzdeki yapıya ışık tutmak amacıyla, dönüştü göndergeler için farklı bir yapı önereceğiz. Çalışmamızda, dönüştü göndergeler için önereceğimiz içsel yapı, Reinhart ve Reuland'ın (1993) önerdiği içsel yapıyla benzerlik göstermektedir. Biz, Türkçenin tarihsel gelişim sürecinde, SELF-göndergelerin BELİRLEYİCİ konumunda *kendi* sözcüksel birimi, A konumunda ise, *öz* biriminin bulunduğunu ve SELF-göndergelerin baş konumunda UYUM olan bir AÖ gibi yapılandıklarını varsaymaktayız. Bu yapının DB çerçevesinde nasıl oluşturulduğunu gösterelim:

Şekil 12.

Şekil 12'de de görüldüğü gibi sözdizim, Türkçedeki *kendi* SELF-göndergesi için karmaşık bir kurucu yapısı oluşturmaktadır. Daha sonra biçim-sözdizimsel özellikler kümesinde yer alan özellikler sözdizimin oluşturduğu kurucu yapısındaki budaklara

yerleşmekte ve kurucu yapısı oluşmaktadır. Bu yapıya göre, Türkçede SELF-göndergenin BELİRLEYİCİ konumuna [ADILSIL] özellikli bir $\sqrt{[KÖK]}$ eklenmektedir. A' budağı altına tekrar bir BELİRLEYİCİ eklenmektedir; ancak bu BELİRLEYİCİ [İYELİK] özellikli bir $\sqrt{[KÖK]}$ 'tür. A budağı altına ise [DÖNÜŞLÜ] özellikli bir $\sqrt{[KÖK]}$ eklenmektedir. U budağı altında ise [UYUM] özellikleri eklenmektedir. Şekil 12'de de görüldüğü gibi, sesbilimsel olarak gerçekleşmeyen bir biçimbirim sözdizimi etkilememekte ve bu durum Halle ve Marantz'ın (1993), sözdizimsel düzeyde sözdizimsel yapıdaki budakların türetilmesinde dildeki sözcüksel birimlerin rolü olmadığı savıyla koşutluk göstermektedir. Yani, Türkçede SELF-göndergenin kurucu yapısına eklenmek için seçilen biçim-sözdizimsel/anlamsal özellikler, Türkçede bu özellikleri karşılayacak sözcüksel birimler olup olmamasına bağlı değildir. Şekil 12'de A budağı altına eklenen [DÖNÜŞLÜ] biçimbirimi sesbilimsel olarak gerçekleşmemekle birlikte kurucu yapıda yer alabilmekte ve [DÖNÜŞLÜ] özelliğini bütün AÖ'ne yansıtabilmektedir. Şekil 12'deki gibi bir yapıda [DÖNÜŞLÜ] biçim-sözdizimsel özellikli biçimbirim sesbilimsel olarak gerçekleşmediği için, SELF-göndergenin çekimlerinin *kendim*, *kendin*, *kendisi*, gibi olması gerektiği savlanabilir. Ancak, [DÖNÜŞLÜ] biçim-sözdizimsel özelliği her ne kadar Sesbilimsel Yapıda gerçekleşmesi olmasa da, engelleme etkisi gösterip /kendi/ sesbilimsel özellik bileşiğinin sesbilimsel özelliklerini [UYUM] biçim-sözdizimsel özelliğine yansıtmasına izin vermemiştir. [DÖNÜŞLÜ] biçim-sözdizimsel özelliği, [İYELİK] biçim-sözdizimsel özelliği ile [UYUM] biçim-sözdizimsel özelliği arasındaki geçirgenliği engellemekte ve UYUM çekimin sesbilimsel gerçekleşmesini değişime uğratmaktadır. Yani sesbilimsel gerçekleşmesi olmayan [DÖNÜŞLÜ] biçim-sözdizimsel özelliği, UYUM çekimini etkileyerek belirtili bir çekim dizgesini dayatmaktadır. Türkçede [DÖNÜŞLÜ] biçim-sözdizimsel özelliğinin gösterdiği bu engelleme özelliğini Embick ve Marantz İngilizcede aşağıdaki gibi örnekleme (2005: 244):

(126) /went/ → [EYLEM] [GEÇMİŞ] X /go/ + /ɪd/

(126)'da da görüldüğü gibi, İngilizcede [EYLEM] [GEÇMİŞ] özellikli olan /went/ sözcüksel birimi olduğu için, İngilizcedeki [GEÇMİŞ] biçimbiriminin

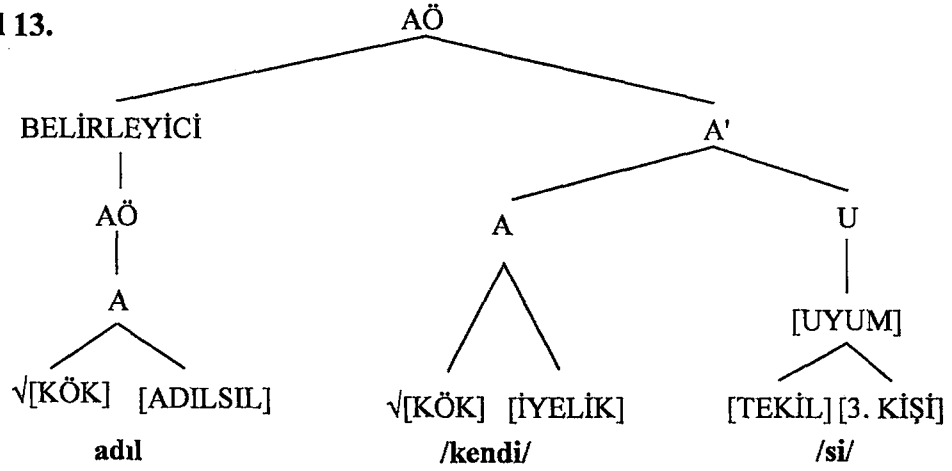
öntanımlı değeri olan /ed/ sözcüksel biriminin eklenmesini engellemiştir. Bu doğrultuda biz de, Türkçedeki [DÖNÜŞLÜ] biçim-sözdizimsel özelliğinin /kendi/ sözcüksel biriminin sesbilimsel özelliklerini [UYUM] biçimbirimine yansıtmasını engellediğini ve UYUM çekimini değişikliğe uğrattığını ileri sürebiliriz. Tarihsel gelişim sürecinde Şekil 12’de verilen yapıdaki *öz* biriminin silinmesiyle, bugün kullandığımız SELF-göndergelerin oluşması olanaklı görünmektedir. Bu yapıya karşı sunulabilecek bir karşıt sav da, AÖ’nin BELİRLEYİCİsi konumundaki *adıl*’ın ‘*bir adılısıl yönetme kategorisinde özgür olmalıdır*’ diyen Ölçünlü B ilkesine aykırı bir durum sergileyeceğidir. Şöyle ki, Şekil 12’de görülen *adıl* yönetme kategorisi olan AÖ içinde özgür olması gerektiği için, AÖ dışında herhangi bir öncüle bağlanabilmektedir. Ancak Şekil 12’de önerilen yapı, bir SELF-gönderge yapısı olduğu ve SELF-göndergeler kendi yönetme kategorilerinde bağlı olmak zorunda oldukları için BELİRLEYİCİ konumundaki *adıl* bağlama ilkeleri açısından sorun yaratabileceği savlanabilir. Bu aşamada yine, biçimbilim-sözdizim ilişkisi devreye girmektedir. [DÖNÜŞLÜ] biçim-sözdizimsel özelliği kurucusu olduğu AÖ’ne kendi özelliklerini yansıtarak bu AÖ’nin gönderimsel özellikleri üzerinde de değişiklik yapmaktadır. Yani, biçim-sözdizimsel bir özellik olan [DÖNÜŞLÜ], kurucusu olduğu bir AÖ’nin sözdizimsel ilişkilerini de etkilemekte ve AÖ’nin bir başka kurucusu olan *adıl*’ın özgürce bağlanmasını engellemektedir.

Türkçedeki SELF-göndergenin Şekil 12’deki gibi bir içsel yapısı olduğu savımız Kornfilt (2001) ve Cem Değer’in (1996) açıklayamadıkları dönüşlü göndergelerin içsel yapılarına bir açıklama getirmektedir. Bu açıklamaya göre, Türkçedeki SELF-gönderge Evereart’ın (2003) Çizelge 5’te verdiğimiz sınıflandırmasındaki *BELİRLEYİCİ+ iyelik + ad* grubuna aitmiş gibi görünmektedir. Türkçede SELF-göndergelerin içsel yapısını inceledikten sonra B-göndergelerin de içsel yapılarını inceleyelim.

4.3.3.2. Türkçede Kendisi B-göndergesinin İçsel Yapısı

Türkçede *kendisi* B-göndergesi de *kendi* SELF-göndergesine benzer bir kurucu yapısına sahiptir.

Şekil 13.

Şekil 13'te görülen ağaç şemada biçim-sözdizimsel özellikler kümesinden seçilen özellikler bir AÖ içindeki budaklara yerleştirilmiştir. AÖ'nin BELİRLEYİCİ budağının altındaki A budağına $\sqrt{[KÖK]}$ ve [ADILSIL] biçim-sözdizimsel özellikleri seçilmiştir. A' budağı altında yer alan A budağına ise $\sqrt{[KÖK]}$ ve [İYELİK] özellikleri seçilmiştir. Son olarak UÖ'nin başı olan U budağına ise, [TEKİL] ve [3. KİŞİ] özellikli [UYUM] biçim-sözdizimsel özellikleri seçilmiştir. Sözdizimsel üretimin gerçekleşmesinden sonra BY'da sözcük ekleme yoluyla sözcüksel birimler ilgili budaklara yerleştirilmiştir. Sözcük ekleme sırasında BELİRLEYİCİ budağı altındaki A budağına $\sqrt{[KÖK]}$ ve [ADILSIL] özellikli bir sözcüksel birim eklenmesi gerekmektedir. Türkçede bu özelliklere sahip adılar (ben, sen, o, vb.) ve sesbilimsel olarak gerçekleşmesi olmayan *adıl* bulunmaktadır. Şekil 13'teki UÖ'nde de görüldüğü gibi, bir ad ya da adıda bulunması gereken kişi, sayı ve cinsiyet gibi Φ -özellikler U budağı altına [UYUM] özellikleri aracılığıyla belirgin bir şekilde verilmektedir. Bu nedenle, BELİRLEYİCİ budağı altındaki $\sqrt{[KÖK]}$ ve [ADILSIL] biçim-sözdizimsel özellikli budağa sözcük ekleme sırasında Φ -özellikleri gösteren adılar değil, sesbilimsel gerçekleşmesi olmayan *adıl* eklenmektedir. Daha sonra diğer budaklara sırasıyla */kendi/* sözcüksel birimi ve */si/* sözcüksel birimi eklenmektedir. BELİRLEYİCİ budağında yer alan *adıl* sözcüksel biriminin gönderimsel açıdan özgür olması Şekil 13'teki AÖ'nin bağlama özelliklerini de belirlemekte ve böylece *kendisi* B-göndergesi bir adılsıl gibi davranabilmektedir.

Türkçedeki *kendi ve kendisi* göndergelerinin içsel yapılarını incelediğimiz bu bölümden sonra bu göndergelerin kullanıldığı adıl dönüşlülük stratejisinin ve eylemcil dönüşlülük stratejisinin Türkçede nasıl belirtildiğini inceleyelim.

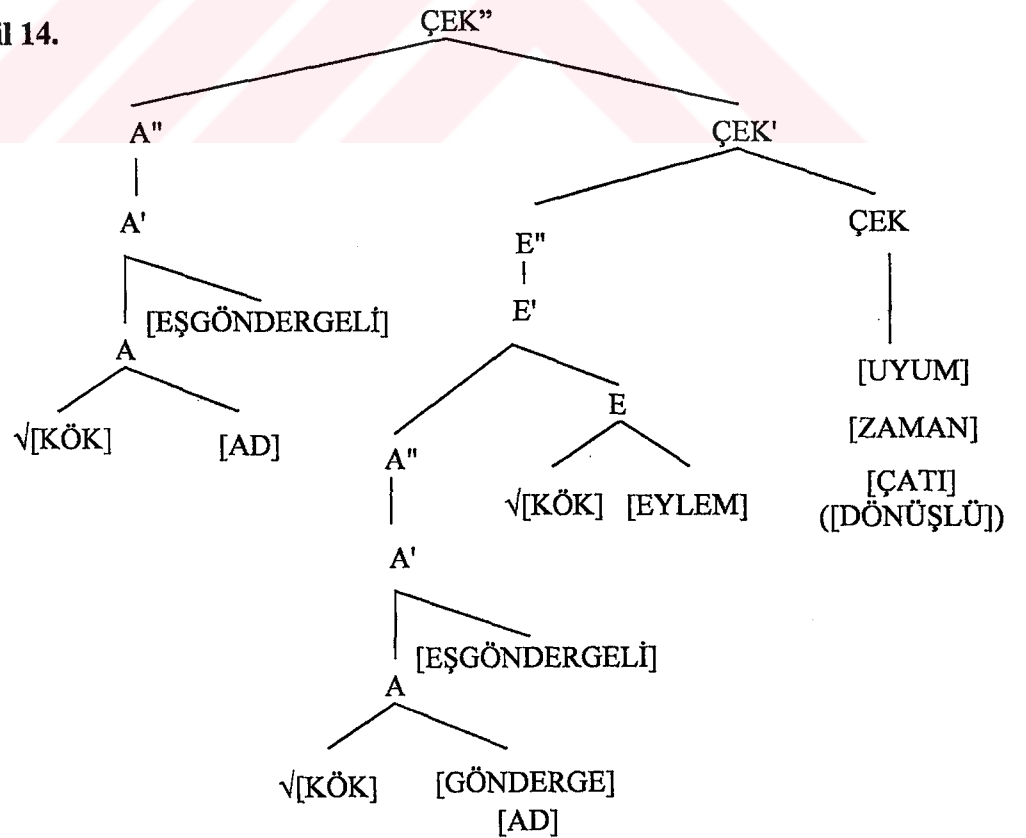
4.3.4. Türkçede Dönüşlülüğün Belirtilmesi

Bütüncemizden elde ettiğimiz bulgular, Türkçede dönüşlülüğün adıl dönüşlülük stratejisi kullanılarak belirtildiği yapılarda *kendi* SELF-göndergesinin baskın olarak kullanıldığını göstermektedir. Çizelge 10'da sunduğumuz sayısal verilere göre bütüncemizde yer alan ve adıl dönüşlülük stratejisi ile oluşturulmuş toplam 403 giritten 312'si (%64) *kendi* SELF-göndergesi kullanılarak oluşturulmuş dönüşlü yapılardır. Buna karşın, çalışmamızın Birinci Bölümünde ele aldığımız Reinhart ve Reuland'ın (1993) gönderge sınıflandırmasına göre dönüşlüleştirmiş işlevi eksik olan B-göndergeler de Türkçede, %19 gibi düşük bir oranla da olsa dönüşlü yapılarda yer alabilmekte ve dönüşlüleştirmiş işlevini yerine getirebilmektedirler. Bu bölümde öncelikle *kendi* SELF-göndergesinin dönüşlüleştirmiş işlevi ele alınacak daha sonra *kendisi* B-göndergesi incelenecektir.

Türkçede *kendi* SELF-göndergesinin içsel yapısının sunulmasını Şekil 12'de gösterilen biçimde olduğu savımızdan yola çıkarak, bu yapı içinde yer alan [DÖNÜŞLÜ] biçim-sözdizimsel özelliğin bir yansıması olduğunu kabul ettiğimizde, *kendi* SELF göndergesinin tek başına dönüşlülüğü sağladığını söyleyebiliriz. Ancak böyle bir sav, sözdizimin işlevini yok saymakta ve dönüşlülüğün bütün görünümünü bir biçimbirimle sınırlamaktadır. Bize göre dönüşlülük, biçimbilim ve sözdizim bileşenleri tarafından eşzamanlı olarak kodlanmaktadır. Yani, [DÖNÜŞLÜ] biçim-sözdizimsel özellikli bir göndergenin kodladığı adıl dönüşlülük stratejisinin kullanılması durumunda bile sözdizimsel bileşenin bir payı olduğu görüşündeyiz. Bize göre, dönüşlü bir yapı oluşturulurken ilk olarak tümcenin kurucu yapısı oluşturulmakta, daha sonra da DB çerçevesinde biçim-sözdizimsel özellikler kümesinden gerekli biçim-sözdizimsel özellikler bu kurucu yapısındaki budaklara eklenmektedir. Dönüşlü yapının oluşturulması sırasında biçimbilimsel olarak sadece bir budağı [DÖNÜŞLÜ] olarak belirlemek ve sözdizim aşamasında da bu budakla

başka bir budak arasındaki eşgöndergelilik ilişkisini kurmak dönüşlülüğün kodlanması için yeterli görünmemektedir. Şöyle ki, Dönüşlülüğü Reinhart ve Reuland'ın (1993) 'Bir yüklem ancak ve ancak sözlüksel olarak dönüşlü olduğunda ya da yüklem eşdizinli üyelerinden biri SELF-gönderge olduğunda dönüşlü olarak belirtilmiştir' tanımıyla kabul edersek, Türkçede SELF-gönderge olmayan, ancak dönüşlülüğü sağlayan göndergelerin kullanımını açıklamamız zorlaşmaktadır. Bu aşamada, hem eylemcil hem de adcıl dönüşlülük stratejilerine sadece bir yapısal açıklama getirebilecek bir yaklaşım önereceğiz. Bizim bu noktada önereceğimiz yapı eylemcil ya da adcıl dönüşlülük stratejisi kullanılmasına bakılmaksızın dönüşlülüğün kodlanmasında tümcenin kurucu yapısı oluşturulurken EÖ budağı altındaki E budağına [DÖNÜŞLÜ] biçim-sözdizimsel özelliğinin eklenmesidir. Ayrıca sözdizimsel yapı oluşturulurken göndergenin ve öncülünün bulunduğu budakların eşdizinlenmesinin ayrı bir sözdizimsel işlemle değil yine biçim-sözdizimsel özelliklere dayalı bir ekleme işlemiyle yapılmaktadır. Bu biçim-sözdizimsel özelliği [EŞGÖNDERGELİ] olarak tanımlayacağız. Önerdiğimiz bu yapıya göre dönüşlü bir tümcenin yapısı aşağıdaki gibi olacaktır:

Şekil 14.

Şekil 14'e göre, dönüşlü bir tümce oluşturulduğunda kurucu yapısında yer alan ÇEK budağına [ÇATI] biçim-sözdizimsel özelliği olarak [DÖNÜŞLÜ] çatı eklenmektedir. Daha sonra AÖ'lerinin eşdizinelenebilmesi için özne AÖ konumundaki A' budağına [EŞGÖNDERGELİ] biçim-sözdizimsel özelliği seçilmekte, aynı özellik EÖ budağı altında yer alan A' budağı altına da seçilmektedir. Bu noktada böyle bir yapıda ÇEK budağındaki [DÖNÜŞLÜ] biçim-sözdizimsel özelliğinin sözcük ekleme aşamasında sesbilimsel olarak her eylem için gerçekleşmesi gerektiği eleştirisi getirilebilir. Ancak DB, birbiriyle ilişkili üç farklı özellik listesi (biçim-sözdizimsel özellikler kümesi, sözcük dağılımı ve ansiklopedi) sunduğu için bileşenler arasındaki ilişki daha belirgindir. Bu noktada sözcük dağılımı ve ansiklopedide yer alan bilgiler devreye girmektedir. Bu savımız aşağıdaki örnek üzerinde sınavalım.

(127) [İhsan Paşa]; gözlerini kısarak *kendisini*; tutmaya çalışıyordu.

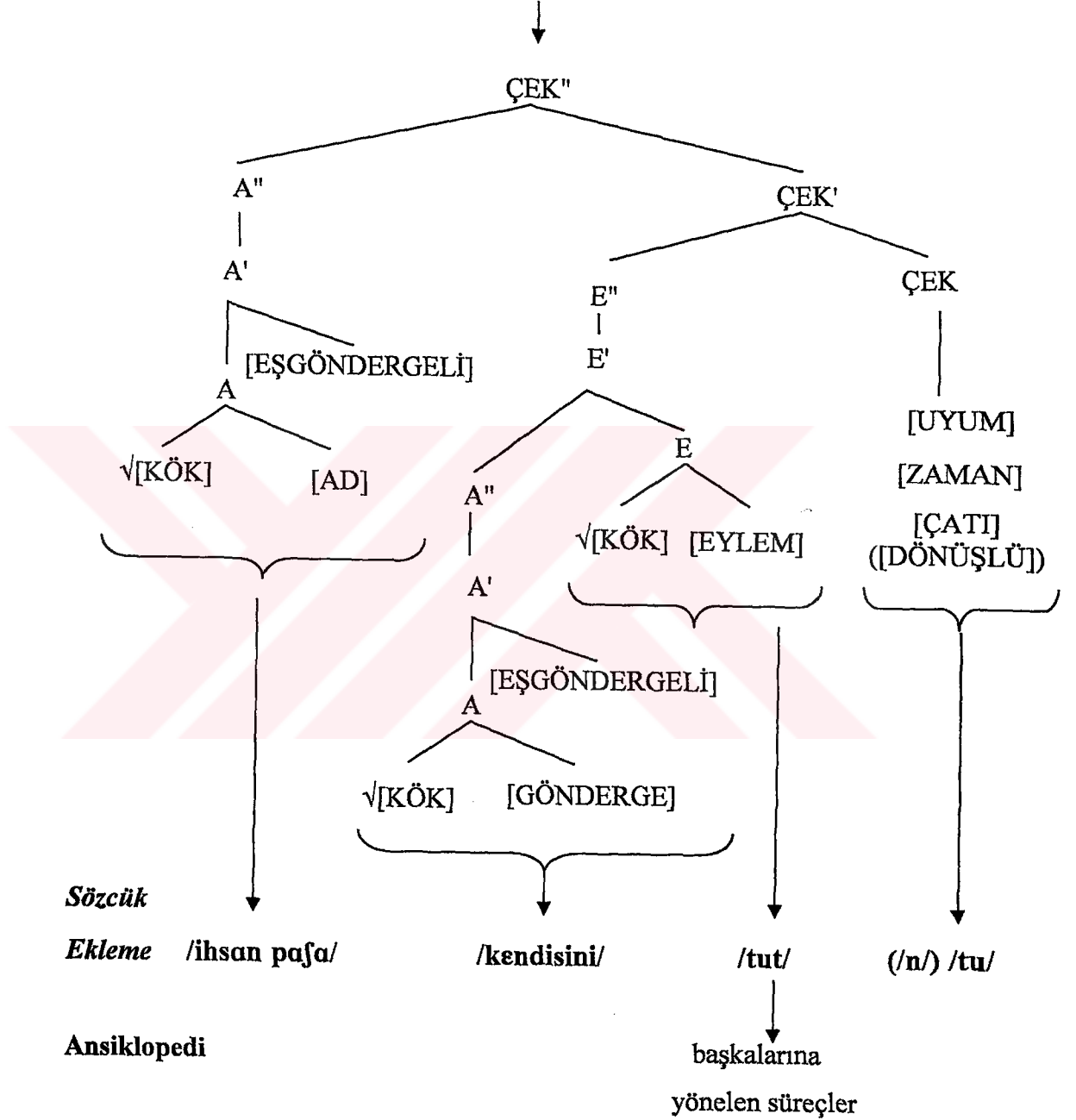
(127)'deki örneğe salt biçimbilimsel açıdan bakarsak aslında SELF-gönderge olmayan ve adilsil gibi işlev görebilen bir B-gönderge olan bir dilsel birim, özne AÖ ile eşdizinelmiş ve dönüşlü bir bağlam oluşturulmuştur. Bu durumu '*bir adilsil yönetme kategorisi içinde özgür olmalıdır diyen*' Ölçünlü B İlkesine ve '*bir yüklem ancak ve ancak sözlüksel olarak dönüşlü olduğunda ya da yüklem eşdizimli üyelerinden biri SELF-gönderge olduğunda dönüşlü olarak belirtilmiştir*' diyen Reinhart ve Reuland'ın (1993) B İlkesine uymamaktadır. Ancak bu yapı bir dönüşlü yapıdır. Bütüncemizde bu tür yapılara azımsanmayacak bir sayıda (91 tane) rastlanmıştır. Bizim savımıza göre, tümce oluşturulurken ÇEK budağına [DÖNÜŞLÜ] özne AÖ ve nesne AÖ budaklarına da [EŞGÖNDERGELİ] biçim-sözdizimsel özellikleri seçilmektedir. Sözdizimsel türetim sonlandırıldıktan sonra Biçimbilimsel Yapıda Sözcük Ekleme işlemi sırasında sözcük dağılımından kurucu yapısındaki budaklara, bu budaklardaki biçim-sözdizimsel özelliklere uyan sözcüksel birimler eklenmektedir. (127)'deki tümceye eklenecek sözcüksel birimlerin sözcük dağılımındaki görünüşlerini Üçüncü Bölümde sözcük dağılımı için verdiğimiz örnekle birleştirelim:

- (88') a. kedi: tüylü bir hayvan, kedigillerden, dört ayaklı miyavlar, bazen tırmalar
b. dik-: bir cismi dik olarak tutmak
c. tut: bir şeyi, nesneyi elinde bulundurmak, bırakmamak, engellemek
d. kendini tutmak: kendine hakim olmak, kendini engellemek
e. göz: görme organı
f. kısmak: ezmek, büzmek, azaltmak, daraltmak, gözü biraz kapamak

(88') de verdiğimiz sözcük dağarcığına ek olarak Harley ve Noyer'in (1999) *'bir anlatımın anlamı, o anlatımın bütün türetimlerinden yorumlanmaktadır ve bu yorumlamaya dil-dışı olarak kabul edilen ansiklopediden eklenen bilgi de dahildir'* savına dayanarak DB'deki ansiklopedinin sözdizimsel türetimle en azından sözcük ekleme aşamasında ilişki kurduğunu ileri sürebiliriz. Bu durumda EÖ budağı altına eklenen eylemin özellikleri başka bir biçim-sözdizimsel özelliğin engellenmesine yol açabilir. Çalışmamızın birinci bölümünde König ve Siemund'dan aktardığımız *'daha belirgin durumlarda (diğerlerine yönelen durumlar) daha karmaşık dönüşlülük stratejileri kullanılması eğilimi vardır; daha basit dönüşlülük stratejileri ise içsel olarak dönüşlü olan ve kendine yönelen durumlar için kullanılma eğilimi göstermektedirler'* saptaması eylemlerin dönüşlülük stratejilerinin belirlenmesinde önemli rol oynadıklarını ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda, (127)'de diğerlerine yönelen bir süreç gösteren *tut*-eylemi eylemcil dönüşlülük stratejisi yerine adıl dönüşlülük stratejisi gerektirmektedir. Eylemin bu özelliği ÇEK budağındaki [DÖNÜŞLÜ] biçim-sözdizimsel özelliğini engellemekte ve sözcük ekleme aşamasında bu budağa gerekli sesbilimsel özellik bileşiklerinin (*{-(I)n}*) eklenmesini önlemektedir. Ancak tümcedeki AÖ'leri [EŞGÖNDERGELİ] biçim-sözdizimsel özelliği taşıdıkları için dönüşlülük korunmaktadır. (127)'deki örneği *"İhsan Paşa kendisini tuttu"* olarak DB çerçevesinde biçim-sözdizimsel özellikler kümesinden, sözcük ekleme aşamasına kadar bir dizim ağacında gösterelim:

Şekil 15.

Biçim-sözdizimsel özellikler kümesi: √[KÖK] [AD] [EYLEM] [GEÇMİŞ]
[ÇATI] ([DÖNÜŞLÜ]) [UYUM]

Şekil 15'te de görüldüğü gibi, sözdizim biçim-sözdizimsel özellikler kümesinden özellik yığınlarını seçmiş ve bunları kurucu yapısında gerekli budaklara yerleştirmiştir. Şekil 15'te görülen yapıda özne AÖ budağına [AD] biçim-sözdizimsel özellikli bir √[KÖK] biçimbirimi eklenmiş ve bu √[KÖK]

[EŞGÖNDERGELİ] olarak belirtilmiştir. Nesne AÖ konumuna ise, [GÖNDERGE] biçim-sözdizimsel özellikli bir $\sqrt{[KÖK]}$ seçilmiş ve bu $\sqrt{[KÖK]}$ de [EŞGÖNDERGELİ] olarak belirtilmiştir. ÇEK budağında ise, [EYLEM]'in çatısı [DÖNÜŞLÜ] olarak belirtilmiştir. Daha sonra Biçimbilimsel Yapı sözcük ekleme aşamasında budaklardaki biçim-sözdizimsel özellik yığınları sözcük dağarcığından seçilen sözcüksel birimlerle eşleştirilmiştir. Bu aşamada Ansiklopedi devreye girerek *tut-* eyleminin başkalarına yönelen bir süreç olduğunu; bu nedenle $\{- (I)n\}$ dönüşlü biçimbirimiyle dönüşlüleştiremeyeceğini sözdizim ve BY'ya bildirmektedir. Bu durumda, sözcük ekleme sırasında ÇEK budağındaki [DÖNÜŞLÜ] biçim-sözdizimsel özelliği sesbilimsel olarak gerçekleşmemektedir. Tümcenin dönüşlülüğü ise, [EŞGÖNDERGELİ] olarak belirtilmiş AÖ'leri yoluyla adıl dönüşlülük stratejisi kullanılarak sağlanmıştır. Savımızı bir de kendine yönelen süreç gösteren bir tümceyle sınavalım.

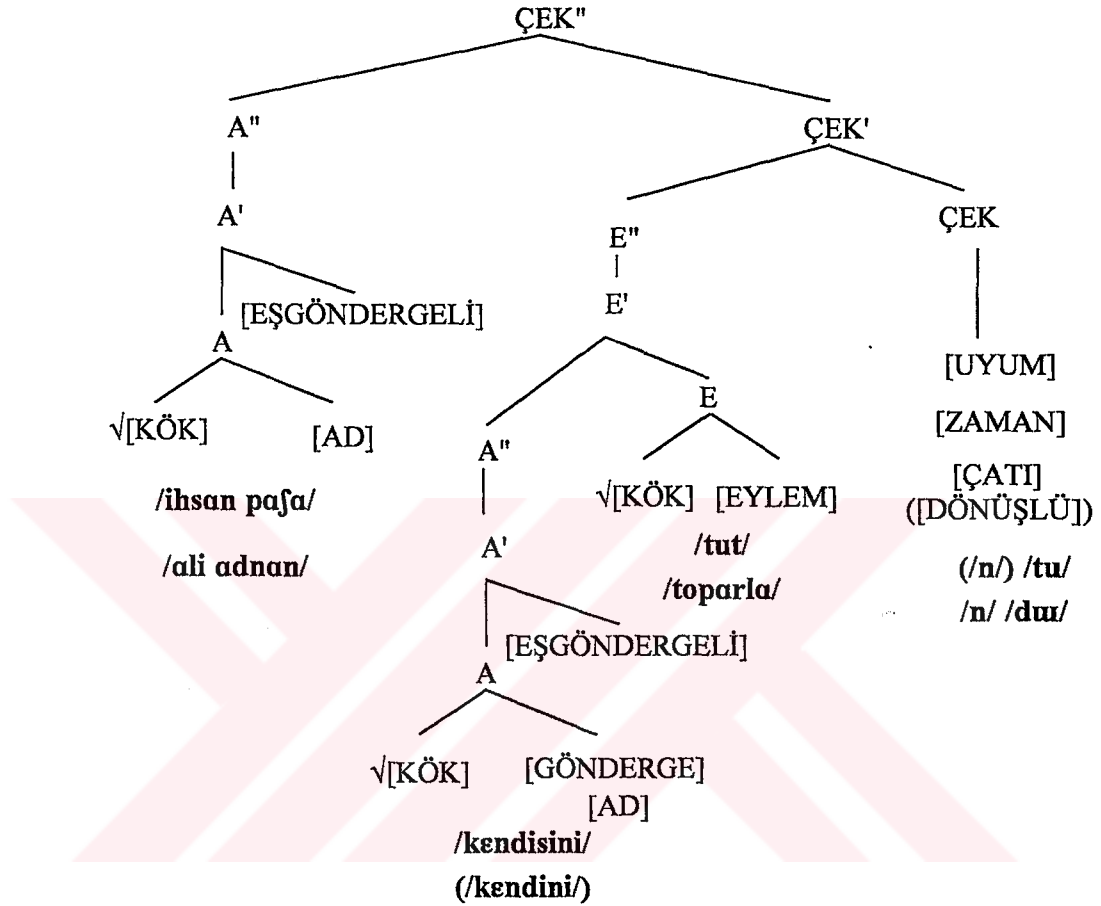
(128) Ali Adnan'a çok iyi baktılar. (O) *Toparlandıktan* sonra Söke'ye nakledildi.

Efendi, s.294

(128) örneğinde *toparla-* eylemi hazırlık, kişisel bakım bildiren ve kendine yönelik süreç gösteren bir eylemdir. Bu özellikler DB'nin ansiklopedisinde eylemin özellikleri olarak yer almaktadır. Sözcük ekleme aşamasında EÖ budağına eklenen *toparla-* eyleminin kendine yönelen süreç göstermesi seçeceği dönüşlülük stratejisini belirlemekte ve bu eylem eylemcil dönüşlülük stratejisiyle dönüşlüleştirebilmektedir. Eylemcil dönüşlülük stratejisinin seçilmesi ÇEK budağı altındaki [DÖNÜŞLÜ] biçim-sözdizimsel özelliğinin BY'da sözcük ekleme sırasında sesbilimsel özellik bileşikleriyle eşleşmesine izin vermektedir. Ancak eylemcil dönüşlülük stratejisinin seçilmesi adıl dönüşlülük stratejisinin engellenmesini gerektirmektedir. Bu durumda, ÇEK budağı altındaki [DÖNÜŞLÜ] biçim-sözdizimsel özelliğinin [EŞGÖNDERGELİ] biçim-sözdizimsel özellikli AÖ'lerindeki bu özelliği engellemesi gerekmektedir. Bu aşamada da, [DÖNÜŞLÜ] biçim-sözdizimsel özelliği dışsal üye olan özne AÖ'ni engelleyemediği için, [EŞGÖNDERGELİ] biçim-sözdizimsel özellik taşıyan diğer AÖ'ni engellemekte ve

BY'da sözcük ekleme aşamasında bu AÖ'nin sesbilimsel olarak gerçekleşmesine izin vermemektedir. (127) ve (128)'deki tümceleri bir ağaç şemada gösterelim:

Şekil 16.

Şekil 16'da da görüldüğü gibi, hem eylemcil hem de adıl dönüşlülük stratejilerinin kullanıldığı yapılarda türetilen sözdizimsel yapı aynıdır. Sözcük ekleme aşamasında E budağına eklenen eylemlerin özellikleri hangi dönüşlülük stratejisinin kullanılacağını belirlemekte ve adıl ve eylemcil dönüşlülük stratejilerinin bir arada kullanılmasını önlemek için ya eylemcil bir biçimbirimin sesbilimsel gerçekleşmesini engellemekte ya da yüklem içsel üyesi konumundaki eşgöndergeli AÖ'nin sesbilimsel olarak gerçekleşmesine izin vermemektedir. Şekil 15 ve 16'daki gibi bir dizim ağacı yapılanmasının dönüşlülüğün altında yatan '*kılış ya da oluşun doğrudan doğruya kılıcı üzerine dönmesi ya da kılıcı ile ilgili daha birçok durumun belirtilmesi*' (Banguoğlu, 1974: 283) temel güdülenmesine bütünleştirici bir bakış açısı getirmekte olduğunu söyleyebiliriz. Diğer bir deyişle, DB çerçevesinde, *kılış ya*

da oluşun doğrudan doğruya kılıcı üzerine dönmesi olarak tanımlanan dönüşlülük, Türkçede, E budağı altında bir biçim-sözdizimsel özellik olarak hem adıl hem de eylemcil dönüşlülük stratejilerinin kullanıldığı dönüşlü yapılarda bulunmaktadır. Adıl dönüşlülük stratejisinin dönüşlülüğün kodlanmasında kullanıldığı tümcelerde E budağı altındaki [DÖNÜŞLÜ] biçim-sözdizimsel özelliği sesbilimsel olarak gerçekleşmemekte ve dönüşlülük eylem üzerinde görünen bir biçimbirim yerine, eşgöndergeli AÖ'leri yoluyla belirtilmektedir. Öte yandan, dönüşlülüğün eylemcil dönüşlülük stratejisiyle kodlandığı tümcelerde, E budağı altındaki [DÖNÜŞLÜ] biçim-sözdizimsel özelliği sesbilimsel olarak gerçekleşmekte ve eşgöndergeli AÖ'lerinden yüklem içsel üyesi olanını engellemektedir. Yani hem adıl hem de eylemcil dönüşlülük stratejisinin kullanıldığı tümcelerde dönüşlülük E budağı altında konumlanan [DÖNÜŞLÜ] biçim-sözdizimsel özelliği ile belirtilmektedir. Dilbilgisi, E budağı altına eklenen eylemin gösterdiği süreçlerin özelliklerine göre hangi dönüşlülük stratejisinin kullanılacağını belirlemekte ve adıl ya da eylemcil dönüşlülük stratejilerini kullanmaktadır.

Türkçede dönüşlülüğün, birçok Hint-Avrupa dilinin aksine hem adıl hem de eylemcil dönüşlülük stratejisini de kullanması, Türkçede dönüşlü yapıların altında yatan temel güdülemenin de ikiye bölündüğü anlamına gelmemektedir. Bu bağlamda, adıl ve eylemcil dönüşlülük stratejilerini farklı yapılar olarak ele alan bir yaklaşım, hem bu yapıların açıklanmasını zorlaştırmakta hem de bu iki farklı yapının neden böyle bir ayrıma yol açtığını betimlemekte güçlüklerle karşılaşmaktadır. Bizim ileri sürdüğümüz yaklaşım, dönüşlü yapıların altında yatan temel güdülenmeyi göz ardı etmeden, adıl ve eylemcil dönüşlülük stratejilerini bir arada ele alarak daha bütüncül bir yaklaşım sunmaktadır. DB çerçevesindeki bu yaklaşıma göre, Türkçede adıl ve eylemcil dönüşlülük stratejilerinin kullanıldığı dönüşlü yapılar aynı temel güdülenmeyle ortaya çıkmakta ve benzer biçim-sözdizimsel yapılar sergilemektedirler.

SONUÇ

Adcıl dönüşlülük ve göndergeler sözdizim alanında yapılan çalışmalarda, eylemcil dönüşlülük ise özellikle son yıllarda yoğun ilgi gören eylem biçimbilimi çalışmalarında vazgeçilmez konular haline gelmişlerdir. Ayrıca, günümüzde dilbilgisinin bileşenlerini birbirinden bağımsız parçalamış gibi kabul eden kuramlar yerine, özellikle biçimbilim-sözdizim ve sözdizim-anlambilim bileşenlerinin etkileşimlerini temel alan bütüncül dilbilim kuramları ön plana çıkmaktadır. Göndergelerin, biçimbilimsel yapıları ve bu yapıların sözdizimin alanına giren eşdizinleme ve bağlama gibi süreçlere etkisini araştıran çalışmalar gün geçtikçe artmaktadır.

Bu bağlamda, bu çalışma da Türkçede dönüşlü yapıların biçim-sözdizimsel özelliklerini betimlemeyi amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda, dilbilgisinin bileşenleri arasındaki ilişkileri çok başarılı bir biçimde ortaya koyabilen Dağıtılmış Biçimbilim yaklaşımı kuramsal çerçeve olarak seçilmiştir. Dağıtılmış Biçimbilimin sağladığı geniş bakış açısı sayesinde Türkçedeki dönüşlü yapıların sergilediği adcıl ve eylemcil dönüşlülük stratejileri bütüncül bir yaklaşımla incelenebilmiştir.

Biçimsel yaklaşımla gerçekleştirilmiş çalışmalarda, genellikle eleştiri konusu olan, kuramların sadece çalışmayı yapan araştırmacının sezgisel bilgisi üzerinde sınılanması ve ileri sürülen savların yalnızca araştırmacının dilsel edinciyle sınırlı olması biçimsel çalışmalarda da bir bütünce kullanma eğiliminin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Çalışmamızda yalnızca kendi dil bilgimizle sınırlı kalmamak ve Türkçenin dönüşlülüğü kodlarken kullanabileceği her türlü yapıyı daha ayrıntılı olarak görebilmek için bir bütünce oluşturulmuştur. Bu bütünceden elde edilen bulgular ise, Türkçedeki göndergelerin içsel yapısını açıklamakta ve Türkçede dönüşlülüğü kodlamak için kullanılan adcıl ve eylemcil dönüşlülük stratejilerini bütüncül bir yaklaşımla çözümlenmek için kullanılmıştır. Daha sonra, bütüncenin çözümlenmesinden elde edilen bulgular, Dağıtılmış Biçimbilim kuramı çerçevesinde incelenmiş ve Türkçedeki dönüşlü göndergelerin içsel yapıları için tutarlı bir betimsel yaklaşım önerilmiştir. Ayrıca, Türkçede kullanılan farklı dönüşlülük

stratejilerinin temelindeki ortak güdülenmeden yola çıkarak Dağıtılmış Biçimbilim kuramı çerçevesinde hem adıl dönüşlülük stratejisini hem de eylemcil dönüşlülük stratejisini kapsayacak bir dönüşlülük modeli geliştirilmiştir. Bu modele göre, *kılış ya da oluşun doğrudan doğruya kılıcı üzerine dönmesi* olarak tanımlanan dönüşlülük, Türkçede, E budağı altında bir biçim-sözdizimsel özellik olarak bulunmaktadır. [DÖNÜŞLÜ] biçim-sözdizimsel özelliği, hem adıl dönüşlülük stratejisinin kullanıldığı tümcelerde hem de eylemcil dönüşlülük stratejisinin kullanıldığı eylemlerde yer alan bir özelliktir. Dönüşlü yapıda yer alan eylemler gösterdiği süreçlere göre hangi dönüşlülük stratejisinin kullanılacağını belirlemektedirler.

Çalışmamızın temel sorularından birincisi olan “Türkçede dönüşlü göndergelerin nasıl bir içsel yapı olarak sergiledikleri” sorusu König ve Siemund (2000) ve Everaert’ın (2003) sınıflandırmaları doğrultusunda incelenmiş ve Türkçedeki dönüşlü göndergelerin de diğer dillerdeki gibi “pekiştirici + dönüşlü” bileşiminden türemiş oldukları kanıtlanmıştır. Bu aşamada, dönüşlü göndergelerin bir AÖ ya da UÖ gibi yapılandığını savlayan Reinhart ve Reuland (1993), Cem Değer (1996) ve Kornfilt’e (2001) koşut olarak bu çalışma da, Türkçedeki dönüşlü göndergelerin bir AÖ gibi yapılandığını göstermiştir. Bu çalışmalardan farklı olarak, çalışmamız Türkçede *kendi* biriminin dönüşlü birim değil bir pekiştirici olduğu savlamaktadır. Bu doğrultuda Türkçede *kendi* ve *kendisi* göndergelerinin dönüşlüleştirme işlevinin *kendi* biriminin özelliği olmadığı, ama Türkçede sesbilimsel olarak gerçekleşmeyen bir dönüşlü birim olduğu hem Türkçenin tarihsel gelişimine hem de *kendi* SELF-göndergesinin kişi çekiminde gösterdiği düzensizliğe dayanılarak kanıtlanmıştır.

Çalışmamızın ikinci sorusu olan ‘*kılış ya da oluşun doğrudan doğruya kılıcı üzerine dönmesi ya da kılıcı ile ilgili daha birçok durumun belirtilmesi*’ (Banguoğlu, 1974: 283) temel güdülenmesiyle ortaya çıkan adıl ve eylemcil dönüşlülük stratejilerinin bütüncül bir yaklaşımla ele alınıp alınamayacağı sorusu da, Dağıtılmış Biçimbilim çerçevesinde yanıtlanmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda, König ve Siemund’un (2000) ileri sürdüğü ‘*eylemlerin gösterdiği süreçle kullanılan dönüşlülük stratejisinin ilişkili*’ olduğu savından hareketle, aslında, hem adıl

dönüşlölüğü hem de eylemcil dönüşlölüğü yapılanmasının aynı olduğu ileri sürülmüştür. Eylemlerin gösterdiği sürece göre, ya eylem üzerinde gösterilen dönüşlü biçimbirimi engellenmekte ve Sesbilimsel Yapıda sesletilmemekte ya da eşgöndergeli AÖ'lerinden, eylemin içsel üyesi olan AÖ engellenip Sesbilimsel Yapıda sesletilmemektedir. Dolayısıyla, Türkçede dönüşlölük olgusunu bütüncül bir yaklaşımla ele alabilecek bir modelin geliştirilebileceği gösterilmiştir.

Sonuç olarak Türkçede dönüşlü yapıların biçim-sözdizimsel özellikleri konulu çalışmamızda Türkçedeki dönüşlü yapıların, sadece araştırmacının sezgisine dayanarak değil, bütüncü temelli yaklaşımla çerçevesinde oluşturulan bir bütüncü üzerinde, bütüncül bir yaklaşımla betimlendiğine inanıyoruz. Ayrıca çalışmamızın, Dağıtılmış Biçimbilim çerçevesinde, dilbilgisinin birden çok bileşenin çok yönlü etkileşimini sergileyerek Türkiyede'ki Dilbilim alanında yapılan biçim-sözdizim çalışmalarına önemli bir katkı sağladığını düşünütıyoruz.

KAYNAKÇA

- Acquaviva, P. (2002) "The morphological dimension of polarity licensing". *Linguistics* 40-5: 925-959
- Adalı, O. (1979). *Türkiye Türkçesinde Biçimbirimler*. Ankara: TDK Yayınları.
- Alexiadou, A. (1998). "An ergative pattern in the syntax of nominative-accusative languages." *29th meeting of the North Eastern Linguistics Society*'de sunulan bildiri, University of Delaware.
- Anderson, S.R. (1982). "Where's morphology?" *Linguistic Inquiry*, 13: 571-612.
- Aronoff, M. (1976). *Word formation in generative grammar*. Cambridge: MIT Press.
- Aronoff, M. (1994). *Morphology by Itself*. Cambridge: MIT Press.
- Baker, M. (1985). "The Mirror Principle and Morphosyntactic Explanation." *Linguistic Inquiry* 16: 373-416.
- Banguoğlu T. (1974). *Türkçenin Grameri*. İstanbul.
- Beard, R. (1987). "Lexical stock expansion rules and the lexicon." E. Gussmann (haz.) *Studies in Word Formation*, Lublin: Catholic University Press içinde, 24-41.
- Bergeton, U. (2004). *The independence of Binding and Intensification*. Doktora Tezi, University of Southern California.
- Biber, D. (1990). "Methodological Issues Regarding Corpus-based Analysis of Linguistic Variation." *Literary and Linguistic Computing*, 5: 257-69.
- Biber, D. (1993). "Representativeness in Corpus Design", *Literary and Linguistic Computing*, 8: 243-57.

Bleam, T., Han, C. ve Lidz, J. (2000). "Grammatical downsizing and the redistribution of semantic wealth." *Proceedings of 24th Penn Linguistics Colloquium*, 7:37-53. <http://babel.ling.northwestern.edu/~lidz/plc00fin.pdf> ağ adresinden 19.02.2005 tarihinde alınmıştır.

Bouchard, D. (1984). *On the Content of Empty Categories*. Dordrecht: Foris Publications.

Calabrese, A. (1998). "Some remarks on the Latin case system and its development in Romance". E. Trevino ve J. Lema (haz.), *Theoretical Analysis of Romance Languages*, John Benjamins, Amsterdam içinde, 71-126.

Cantrall, W. (1974). *View Point, Reflexives and the Nature of Noun Phrases*. The Hague: Mouton.

Cem Değer, Ayşen (1996). "Türkçedeki dönüşlü adılların yönetici ulamlarının tanımlanması." L. Oktar ve A. Cem Değer, A. *X. Dilbilim Kurultayı Bildirileri*. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi içinde, 41-47.

Chomsky, N. (1970). "Remarks on nominalization". R. A. Jacobs & P. S. Rosenbaum (haz) *Readings in Transformational Grammar*, Waltham: Ginn içinde, 184-221.

Chomsky, N. (1981). *Lectures on Government and Binding*. Dordrecht: Foris Publications.

Chomsky, N. (1993). "A minimalist program for linguistic theory". K. Hale & S.J.Keyser (haz.) *The View from Building 20*, Cambridge: MIT Press içinde, 1-52.

Chomsky, N. (1995). *The Minimalist Program*. Cambridge, MA: MIT Press.

Cohen, D. (1999). "Towards a unified account of intensive reflexives", *Journal of Pragmatics*, 31(8): 1041-1052.

Cole, P. and L-M. Sung. (1994). "Head-movement and long-distance reflexives," *Linguistic Inquiry*, 25: 355-406.

- Conrad, S. (2002). Corpus linguistics approaches for discourse analysis. *Annual Review of Applied Linguistics*, 22: 75-95.
- Cornips, L ve Hulk, A. (1999). "Affected objects in Heerlen Dutch and Romance." *Languages in Contrast*, 1(2): 191-210
- Culicover, P.W. (1997). *Principles and parameters: An Introduction to Syntactic Theory*. New York: Oxford University Press.
- Darlymple, M.E. (1990). *Syntactic Constraints on Anaphoric Binding*. Doktora Tezi. Stanford University.
- Demircan, Ö. (1993). 'Türkçede Çatılım ile Edilim'. K. İmer ve N.E. Uzun (haz.), *VII. Dilbilim Kurultayı Bildirileri*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi içinde, 141-154.
- Demircan, Ö. (2003). *Türk Dilinde Çatı*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- Demircan, Ö. (2005). *Türkiye Türkçesinde Kök-Ek Bileşmeleri*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- Embick, D. (1996). "Causativization in Hupa." *Berkeley Linguistic Society* içinde, 22:83-94.
- Embick, D. (1997). "Voice and the Interfaces of Syntax". Doktora Tezi, University of Pennsylvania.
- Embick, D. (1998). "Voice Systems and the Syntax/Morphology Interface." H. Harley (haz.) *MITWPL 32: Papers from the UPenn/MIT Roundtable on Argument Structure and Aspect* içinde, 41-72.
- Embick, D. ve Marantz, A. (2005). "Cognitive neuroscience and the English past tense: Comments on the paper by Ullman et al." *Brain and Language*, 93(2): 243-247. <http://web.mit.edu/marantz/Public/Recent/EmbickMarantz.pdf> ağ adresinden 15.03.2005 tarihinde alınmıştır.

Embick, D. ve Noyer, R. (2004) (Baskıda). "Distributed morphology and the syntax/morphology interface". G.Ramchand and C. Reiss (haz) *The Oxford Handbook of Linguistic Interfaces*, Oxford: Oxford University Press içinde. <http://www.ling.upenn.edu/~embick/interface.pdf> ağ adresinden 13.03.2005 tarihinde alınmıştır.

Everaert, M. (2003). *Reflexives in Discourse*. <http://odur.let.rug.nl/~koster/DenBesten/Everaert.pdf> ağ adresinden 21.12.2003 tarihinde alınmıştır.

Falk, Y.N. (2003). *Morphology* 14.02.2005 tarihinde <http://pluto.mscc.huji.ac.il/~msyfalk/Morph/SyntaxMorphology.pdf> ağ adresinden alınmıştır.

Faltz, L. (1977). *Reflexivization: A study in universal syntax*. Doctoral Dissertation, University of California at Berkeley

Faltz, L. (1985). *Reflexivization: a study in universal syntax*. London, New York: Garland.

Flowerdew, L. J. (1998) "Corpus linguistic techniques applied to textinguistic", *System*, 26(1): 545-556.

Gencan, Tahir Nejat (2001), *Dilbilgisi*, Ankara, Ayraç Yayınları.

Göksel, A. (1993). *Levels of Representation and Argument Structure in Turkish*. Doktora Tezi. University of London.

Göksel, A. (1995). "Voice in Turkish." D.C.Bennett, T. Bynon, and B.G. Hewitt (haz.) *Subject, Voice and Ergativity; Selected Essays*, London: SOAS Publications içinde, 82-104.

Grabe, W. ve Kaplan, R.B. (1996) *Theory and Practice of Writing: An Applied Linguistics perspective*, Longman, London.

Grimshaw, J. (1990). *Argument Structure*. Cambridge: MIT Press.

Gülsevin, G. (1998). *Kardeş Ağızlar, Türk Lehçe ve Şiveleri Dergisi* 7: 2-18.

- Halle, M. ve Marantz, A. (1993). "Distributed morphology and the pieces of inflection". K. Hale & S. J. Keyser (haz.) *The View from Building 20*, Cambridge: MIT Press içinde, 111-176.
- Harley, H. ve Noyer, R. (1999). 'The state-of-the-article: Distributed morphology'. *GLOT* 4(4): 3-9.
- Harley, H. ve Noyer, R. (2000). "Formal vs. encyclopedic properties of vocabulary: Evidence from nominalisations." B. Peeters, *The Lexicon-Encyclopedia Interface*. Amsterdam: Elsevier içinde, 349-374. <http://dingo.sbs.arizona.edu/~hharley/PDFs/HarleyNoyer2000.pdf> ağ adresinden 12.04.2005 tarihinde alınmıştır.
- Harves, S. A. (2002). *Unaccusative Syntax in Russian*. Doktora Tezi, Princeton University.
- Haugen, J.D. (2004). *Issues in Comparative Uto-Aztecan Morphosyntax*. Doktora Tezi, The University of Arizona.
- Hu, J. (2002). *Promience and Locality in Grammar: The Syntax and Semantics of Wh-Questions and Reflexives*. Doktora Tezi. City University of Hong Kong.
- Huang, Y. (2000). *Anaphora: A cross-linguistic approach*. Oxford: Oxford University Press.
- Jung, D. (2003). *The Morphosyntax of Complex Predicates in Korean and Japanese*. Doktora tezi, University of Wisconsin-Madison.
- Kaplan, R ve Bresnan, J. (1982). "Lexical-functional grammar: A formal system for grammatical representation". Joan Bresnan (haz) *The Mental Representation of Grammatical Relations*, Cambridge: MIT Press içinde, 173-281.
- Kathman, D.J. (1994). *The Morphosyntax of Complex Verb Agreement*. Doktora Tezi, The University of Chicago.
- Kayne, R. (1988). "Romance se / si". *GLOW newsletter* 20. (Budapeşte GLOW konferansında sunulan bildiri).

- Keenan, E. (1988). "On semantics and the binding theory". J. Hawkins (haz.) *Explaining Language Universals*, Oxford: Blackwell içinde, 104-155.
- Kemmer, S. (1993). *The middle voice*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- Kornfilt, J. (1984). *Case Marking, Agreement and Empty Categories in Turkish*. Doktora Tezi, Harvard University.
- Kornfilt, J. (1997). *Turkish*. London: Routledge.
- Kornfilt, J. (2001). 'Long Distance reflexives in Turkish'. P. Cole, G. Hermon, ve C.-T. James Huang (haz.), *Long-Distance Reflexives*, Syntax and Semantics 33, San Diego: Academic Press içinde, 197-226.
- König, E. ve Siemund, P. (2000) "Intensifiers and Reflexives: A Typological Perspective." Z. Frajzyngier ve T. Curl (haz.), *Reflexives: Forms and Functions*, Amsterdam: Benjamins içinde, 41-74.
- Leech, G. (1992). "Corpora and theories of linguistic performance". Jan Svartvik (haz) *Directions in corpus linguistics*, Berlin: Mouton de Gruyter içinde, 105-122.
- Lewis, G. L. (1985). *Turkish Grammar*. Oxford:Oxford University Press
- Lidz, J. (1996). *Dimensions of Reflexivity*. Doktora Tezi. University of Delaware.
- Lidz, Jeffrey. 1998. "Valency in Kannada: Evidence for Interpretive Morphology." Yayınlanmamış Makale.
- Marantz, A. (1984). *On the nature of grammatical relations*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Marantz, Alec. 1991. "Case and Licensing." *Proceedings of the Eighth Eastern States Conference on Linguistics* içinde, 234-253.

- Marantz, A. (1995). "A late note on Late Insertion". Y. Kim et al. (haz), *Explorations in generative grammar*, Seoul: Hankuk içinde, 396-413.
- Marantz, A. (1997). "No escape from syntax: Don't try morphological analysis in the privacy of your own Lexicon". A. Dimitriadis, L. Siegel, C. Surek-Clark, & A. Williams (haz.) *Penn Working Papers in Linguistics 4(2): Proceedings of the 21st Annual Penn Linguistics Colloquium*, Philadelphia: University of Pennsylvania içinde, 201-225.
- Matthews, P. (1997). *The concise Oxford dictionary of Linguistics* Oxford, New York: Oxford University Press.
- McGinnis, M. (1998). "Case and locality in L-Syntax: Evidence from Georgian." *MIT Working Papers in Linguistics* içinde, 139-158.
- Nishiyama, K. (1998). *The Morphosyntax and Morphophonology of Japanese Predicates*, Doktora Tezi, Cornell University.
- Özsoy, A. S. (1983). *Kendi Reflexivisation in Turkish*. Doktora Tezi, University of Michigan.
- Özsoy, A. S. (1990). 'Söylemiçi Dönüştürücü Yapı'. *Dilbilim Araştırmaları* 1990. Ankara: Hitit Yayınevi: 35-41.
- Özsoy, A. S. (1999). *Türkçe/ Turkish*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Öztürk, R. (2001) "Kıbrıs Ağzında Dönüştürülük". *Manas Üniversitesi Koomduk İlimler Curnalı-Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, Bişkek (Kırgızistan) içinde, 103-109.
- Pesetsky, D. (1995). *Zero syntax: experiencers and cascades*. Cambridge: MIT Press.
- Pica, P. (1987). "On the Nature of the Reflexivization Cycle" , J. McDonough & B. Plunkett (haz) *Proceedings of the 17th Annual Meeting of the North East Linguistic Society*, Amherst: GLSA Publications içinde, 483-500.

- Pollard, C. ve Sag, I.A. (1987). "Information-based syntax and semantics. Volume 1. Fundamentals". *CLSI Lecture Notes 13*. Stanford: Center for the Study of Language and Information.
- Pollard, C. ve Sag, I.A. (1994). *Head-driven phrase structure grammar*. Chicago: University of Chicago Press.
- Postal, P.M. (1970). *On Raising*. Cambridge: MIT Press.
- Reinhart, T. (2000). 'The Theta System: Syntactic Realization of Verbal Concepts'. *OTS Working Papers in Linguistics (00,01/TL)*. *LI Monographs Series*'de yayımlanmak üzere. Michigan: MIT Press. <http://cog.brown.edu:16080/directcomp/dimitriadis.pdf> ağ adresinden 21.12.2004 tarihinde alınmıştır.
- Reinhart, T. ve Reuland, E. (1993). "Reflexivity". *Linguistic Inquiry*, 24: 657—720
- Reinhart, T. ve Siloni, T. (2004). 'Against the Unaccusative Analysis of Reflexives'. A. Alexiadou, E. Anagnostopoulou ve M. Everaert (haz.) *The Unaccusativity Puzzle: Studies on the Syntax-Lexicon Interface*, Oxford: Oxford University Press içinde, 159-180. http://www.let.uu.nl/~tanya.reinhart/personal/Papers/RS_refl.pdf ağ adresinden 15.11.2004 tarihinde alınmıştır.
- Ross, J.R. (1970). "On declarative sentences". R. A. Jacobs and Peter S. Rosenbaum (haz) *Readings in English Transformational Grammar*, Waltham: Ginn içinde, 222-272.
- Say, B., Zeyrek, D., Oflazer, K. ve Özge, U. (2002). "Development of a Corpus and a Treebank for Present-day Written Turkish". K. İmer ve G. Doğan (haz.) *Current Research in Turkish Linguistics, Proceedings of 11th International Conference on Turkish Linguistics*, Gazimağusa: Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayınları içinde, 183-192.
- Shi, E. (2003). "Secondary Predication in L2 Grammar: A Minimalist Account" J. M. Licerias (haz.), *Proceedings of the 6th Generative Approaches to Second*

Language Acquisition Conference Somerville, MA: Cascadilla Proceedings Project içinde, 269-283.

Sportiche, D. (1998). *Partitions and Atoms of Clause Structure: Subjects, agreement, case and clitics*. London and New York: Routledge.

Tognini-Bonelli, E. (2001). *Corpus Linguistics at Work*. Amsterdam: Benjamins. University of California at Berkeley.

Uçar, O. ve Turna, B. (2004). *Metal Fırtına*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Uzun, N.E. (2000). Anaçizgileriyle Evrensel Dilbilgisi ve Türkçe. İstanbul: Multilingual.

Vergnaud, J.R. (1987). "An integrated theory of constituent structure. *GLOW Newsletter* içinde, 61-64.

Yalçın, S. (2004). *Efendi*. İstanbul: Doğan Kitapçılık.

Zribi-Hertz, A. (1989). 'Anaphor binding and narrative point of view: English reflexive pronouns in sentence and discourse'. *Language*, 65-4: 695-727.

Ek 1. SÖZLÜKÇE

-A-

adıl dönüşlülük stratejisi: nominal reflexives

adıl: *pro*

adıl: pronoun

adlaştırma belirticisi: nominalization marker

ansiklopedi: encyclopedia

artgönderimsel: anaphoric

Ayrışımçı Yaklaşımlar: Separationist

Approaches

-B-

bağımsız biçimbirim: free morpheme

bağlama: binding

bağlı biçimbirim: bound morpheme

Basit gönderge: simple expression

baş: head

belirtme: marking

Biçimbilimsel Yapı: Morphological Structure

biçim-sözdizim: morphosyntax

biçim-sözdizimsel özellik yığını:

morphosyntactic feature bundle

biçim-sözdizimsel özellik: morphosyntactic

feature

biçim-sözdizimsel: morphosyntactic

bileşen: component

budak: node

bütüncü: corpus

Bütüncü Dilbilimi: Corpus Linguistics

Bütüncü Temelli Yaklaşım: Corpus Based

Approach

-Ç-

çekimli dönüşlü: inflected reflexive

çekimli: inflected

-D-

Dağıtılmış Biçimbilim: Distributed

Morphology

deyim: idiom

dışsal dönüşlü: extrinsic reflexive

dışsal üye: external argument

dil aygıtı: language faculty

dilbilgisellik yargısı: grammaticality

judgement

dilsel edim: linguistic performance

dilsel edinç: linguistic competence

doyurma: saturation

dönüşlü belirtme: reflexive marking

dönüşlü birim: reflexive element

dönüşlü gönderge: reflexive anaphor

dönüşlüleştirici: reflexivizer

dönüşlüleştirme: reflexivization

dönüşlülük: reflexivity

dönüşüm: transformation

-E-

eklenti: adjunct

eksiltme: reduction

eşdizimli: coindexed

eşüye: co-argument

eylemcil dönüşlülük stratejisi: verbal

reflexives

-G-

geçişli: transitive

geçişsizleştirici: detransitivizer

girit: entry

gönderge: anaphor

gönderimsel bağımlılık: referential

dependency

gönderimsel bağımsızlık: referential

independency

-İ-

içsel dönüşlü: intrinsic reflexive

içsel üye: internal argument

işleç: operator

iyi-oluşturulma: well-formedness

-K-

karmaşık gönderge: complex expression

KILICI: AGENT

kurucu yapısı: constituent structure

KONU: THEME

-M-

Mantıksal Yapı: Logical Form

-N-

nesneli geçişsiz: unaccusative

-O-

orta yapı: middle construction

-Ö-

ölçünlü: standard

örneklem: sampling

örüntüleme: patterning

özneli geçişsiz: unergative

öntanımlı: default

-P-

pekiştirici: intensifier

-R-

ROL-yapısı: Theta-grid

-S-

seçimlik: alternative

sesbilimsel özellik bileşiği: phonological feature complex

sesbilimsel özellik: phonological feature

Sesbilimsel Yapı: Phonological Form

sezgisel bilgi: intuition

sözcük Dağarcığı: Vocabulary

sözcük ekleme: Lexical Insertion

sözcüksel birim: vocabulary item

sözdizimsel türetim: syntactic derivation

sözlükçe işlemleri: lexicon operations

Sözlükçe Özdeşlik İlkesi: Lexicon Uniformity Principle

sözlükçe: lexicon

sözlüksel birim: lexical item

sözlüksel birim: lexical item

sözlüksel girdi: lexical entry

Sözlükselci Yaklaşımlar: Lexicalist Approaches

-U-

uzak-ara gönderge: long-distance anaphor

-Ü-

üye: argument

-Y-

yalın-dışı: oblique

yüklem: predicate